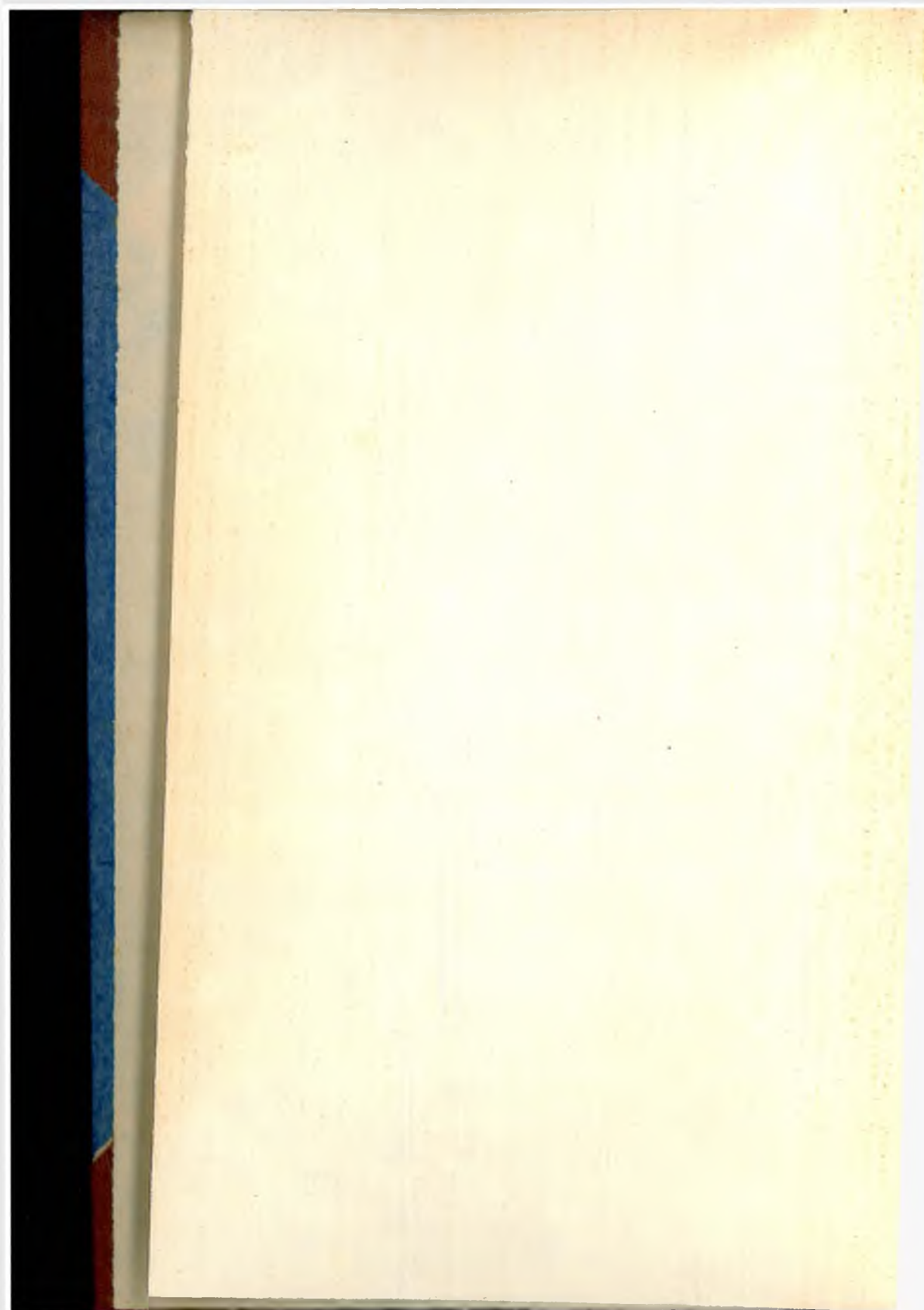

8. 8. 80. 204 сина
Мурнов

Д Е Н Ъ ³/₉₉₆

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ

на

БЪЛГАР. СОЦ.-ДЕМОКРАТЧЕСКИЙ СЪЮЗЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЈАТА НА

Я. Сакъзовъ, С. Мутафовъ и Е. Дабевъ

Г О Д И Н А Т Р Е Т А

КНИЖКА XII.

2

Б. 3 1893 № 1-3 1893.
20, 11, 12

ОБЩАЯ НАРОДНАЯ БИБЛИОТЕКА
„В. КОЛАРОВ“ - ШУМЕН

С О Ф И Я

Печатница „Напредъкъ“.

0 45

1893

№ 2, 3, 10, 11, 12

3X9

ОКР. НАРОДНА БИБЛИОТЕКА - ШУМЕН

КУПЕНА 19 84 № 15080

Док. 209. IV. кн. I.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА АГИТАЦИЯ МЕЖДУ СЕЛЕНИТЪ.

ОТЪ

Н. Науци.

Селенитѣ! Тѣ сж „камень преткновенія“ за всѣка прогрессивна партия, а още повече пъкъ за таквазъ една революционна партия, каквато е социалъ-демократията. Заради насъ селенина е сжщия врагъ, който винаги е готовъ да ни хване за косата, щомъ малко шавнемъ; и трѣбва да признаемъ, че днесъ той дѣйствително драговошно би взелъ тая родя отгорѣ си. Обаче това неприятелско настроение на селенитѣ спрямо насъ не бива да ни обезсърчава и плаши, то трѣбва по-скоро да ни послужи като поводъ за да обърнемъ по-сериозно внимание, отъ колкото до сега е било, върху агитацията между полскитѣ работници.

„Праздна мечта“ отговоря ми нѣкой: „дребния земледѣлецъ селенинъ е консервативенъ, невъзможно е да се привлече на наша страна, до като той не се обърне, както английския, въ насенъ работникъ-пролетарий“.

Нека разгледаме, да ли основателенъ е този възгледъ, и кой е виноватъ че селенина се отнася враждебно противъ социалистическата партия: да ли самъ той, или приетия начинъ на нашата дѣятелность; до колко може да има успѣхъ социалистическата агитация между селенитѣ, съ какви сръдства, или най-послѣ, ний трѣбва ли да оставимъ щото и „естественото развитие“ въ едно бѣдѣще време само да ни доведе и введе въ партията селенина?

Селенина е консервативенъ! мнозина съ спокойна увѣренность изтазватъ тази аксиома, безъ да изслѣдватъ ни най-малко истинността ѝ тогазъ, когато високия процентъ на изселванието, който даватъ нѣмскитѣ селени и сравнително голѣмата лѣснина, съ която тѣ се рѣшаватъ къмъ тази стѣпка, расклащатъ и правятъ съмнителна устойчивостта на тая аксиома. Консервативенъ, т. е. привърженникъ на сжществующия

строй, е само онзи селенинъ, който е останалъ финансово непокохнатъ, вънъ отъ влиянието на економическата култура на XIX вѣкъ, когато конкуренцията не е принудила да промени стария начинъ на земледѣлието наслѣденъ отъ „бащи и дѣди“, който намѣсто да купува държавни ассигнации, трупа паритѣ си въ желѣзни скривалища или ги заравя въ земята, най-сѣтливъ, който не се тревожи отъ колебанието на назарнитѣ цѣни, защото неговото домакинство само консумира (употрѣблява) почти цѣлия продуктъ на труда си. Такъвъ селенинъ, е консервативенъ. Но друго е положението на онзи селенинъ, който като е принуденъ да прибѣгва до помощта на капитала, безъ друго пада въ дългове; който едвамъ съ мъжа покрива лихвитѣ на направенитѣ заеми, по несъстоятелностъ недоплаща данъка си, който презъ жетва трѣбва да плаща скъпо и прескъпо на ратаи за да му помагатъ въ полската работа, защото синоветѣ му презъ това време изучаватъ военното искусство“. Такъвъ селенинъ не е консервативенъ; той първъ съ готовностъ би възстаналъ противъ сегашния економически режимъ, щомъ работата дойде до коренни преобразования. Селенинъ отъ първата категория обаче се намиратъ само въ нѣкои затѣжтени краища по земята и скоротѣ ще станатъ такъвъ рѣдкъ курьозъ, както сж дивитѣ кози въ Алиитѣ.

Несравнено по-големата частъ отъ селенинѣ живѣятъ въ това окаянно състояние. Ако въпреки това, нѣкои взематъ селенина за консервативенъ, то това мнение произлиза отъ обстоятелството, че той почти на всѣкъдѣ е привързанъ къмъ консервативнитѣ политически партии, които обаче въ економическо отношение, както е извѣстно, най малко сж консервативни, макаръ тѣ тъй високо да крѣщатъ: „Собственността е свѣта“.

Тази наклонностъ къмъ консервативнитѣ партии не се корени въ консервативния характеръ на селенина, но въ друго едно свойство на характера му, което е много по-опасно за социалъ-демократията и много е по-мъчно да се премахне, отъ колкото рутинния му духъ. Това е безпредѣлния му егоизмъ и користолюбието му. Въ никое друго съсловие на свѣта егоизма не е тъй развитъ, както у селенинѣ. И този индивидуализмъ се проявява не само спрямо обществото, както въ аристократията, но той испъква даже вътрѣ въ фамилията. У селенинѣ любовта на родителитѣ къмъ рожбитѣ надминава животинската привързанностъ, която се

ограничава въ гръжата за малкитѣ и тѣхната отхрана въ периода на безпомощното имъ състояние. Ако ли селянина остави сина си да се учи за нѣщо по високо, напр. за попъ, то и тукъ побуждението не е бащинската любовъ, но гордото желание да покаже на съселенитѣ си, че той е човѣкъ, „имотенъ“. Той туря собствеността си надъ всичко; тя му е помила отъ жена и дѣца. Стане ли синъ му солдатинъ, то той се сърди не за друго, а за това само, че на негово мѣсто той сега се принуждава да държи съ заплатата единъ ратай.

Всеѣкой, който иска да упражни влияние надъ селенина, трѣбва да има предъ видъ този факторъ — егоизма.

Явно е, че той (селенина) не ще се въодушеви за свобода, равенство и братство; но сжщо тѣй, той остава безчувствено студентъ и къмъ материалнитѣ бждаци преимущества, които могатъ да ошастливятъ живота на синоветѣ му.

А пъкъ идеята за колективната собственостъ на земята безъ друго ще го хвърли въ яростъ, и който се осмѣли да го убѣждава въ това, трѣбва да се счита щастливъ, ако си отиде съ здрава глава.

Тази е причината гдѣто селенина никога нѣма да склони да приеме напълно нашата программа и да се обърне на социалъ-демократъ. Но при всичко това, не бива да се отказваме отъ пропагандата въ това направление: ако не ни е възможно да склонимъ селенина да се бори за колективното владение на земята, то поне ний можемъ да му разяснимъ, че социалъ-демократията по-добръ може да се застъпва за неговитѣ интереси, разумѣва се ако тя има влияние, нежели другитѣ партии; че привърженицитѣ на всичкитѣ други партии, макаръ да се представятъ, че работятъ за въ негова полза, при все туй, въ силата на собственитѣ имъ интереси, тѣ му врѣдятъ; и че само работницитѣ нѣматъ никакъвъ общъ интересъ съ експлоатацията на селенина.

Ний можемъ да успѣемъ въ пропагандата си предъ селенина поне до тамъ, щото той да подкрепи нашата партия въ борбитѣ ѝ съ другитѣ, до колкото тази поддържка не изисква отъ него никаква жертва или поне за да вземе положението на тихъ безучастенъ зритель, и да не ни противодѣйствува. Ако селенина не влезе никога въ нашитѣ редове като активенъ елементъ, то можемъ да постигнемъ поне това, гдѣдо

той да се държи неутрално въ нашитѣ флангове и да ги прикрива отъ неприятеля.

Тази ограничена задача е разрѣшена, и рѣшимъ ли я ний дѣйствително, грамадна е нашата полза. Начинътъ обаче, по който именно тя може да се рѣши едва ли може да се опре-лѣли изобщо за всички обстоятелства. Главното условие, което трѣбва да се съблюдава въ това отношение е да се изучатъ предварително точно отношенията на оная страна, окръгъ или околия, гдѣто става агитацията и никой да не се впуска непригласенъ къмъ дѣлото; защото онзи, който говори предъ селенитѣ безъ да разбира отъ условията на живота имъ, то той напакостява повече, отъ колкото 10 души подиръ него могатъ да поправятъ. Популярното (общепонятно) изложение на агитационния материалъ, разбира се, е необходимо условие, но и самия материалъ трѣбва да бѣде популяренъ за селенина. Не бива напр. да се расправя ня селенина за запрещения женския и дѣтския трудъ въ фабрицитѣ, за 8 часовия работенъ денъ и др. т.

Точката, гдѣто естествено се съгласуватъ интереситѣ на работника и селенина е общата и на едина и на другия умраза къмъ капитала.

Твърдѣ е лесно да се разтълкуватъ на селенина лошитѣ влияния на анархията въ капиталистическото производство когато се посочва върху нея; твърдѣ е удобно да се покаже на солидарността, която съществува между интереситѣ на полскитѣ и градски работници. Градскитѣ работници сж главнитѣ употребители на полскитѣ продукти, тогазъ когато едритѣ капиталисти употребяватъ продукти повечето донесени отъ странство. Високи ли сж работнитѣ заплати, то селенина лесно може да си распродаде продуктитѣ, ако ли напротивъ, работническитѣ заплати сж ниски, тогазъ работника е принуденъ да ограничи комфорта си, и распродажбата на земнитѣ произведения се намалява. Особенно винодѣлцитѣ селени страдатъ твърдѣ много въ економическитѣ кризи, тъй като виното е луксознонѣщо, отъ което чловѣкъ полѣсно се отказва отъ колкото отъ хлѣба и мѣсото.

Индустриалнитѣ кризи врѣдятъ на селенитѣ още и по другъ начинъ. Извѣстенъ е факта, че презъ тъй нареченитѣ „добри“ времена става едно значително преселвание на полски жители въ градоветѣ. Земледѣлието не е тъй ехренно

(протяжимо) както индустрията; то не може да прехранва населението съразмърно съ неговото нагствание; слѣдователно, една голѣма частъ отъ него се отправя въ градоветѣ, гдѣто намира по-голѣмо препитание. Когато пъкъ настане кризиса, който лишава хиляди отъ работа, тогазъ оная частъ отъ индустриалната резервна армия, която непосредствено преди туй бѣ надопла отъ полето, възвраща се обратно къмъ мѣстопроисхождението си. Селенина вижда младитѣ си синове отново дошли у дома си за да искатъ поддържката му. Въ Австрия лишениитѣ по тоя начинъ отъ работа се испроваждатъ даже „административнимъ порядкомъ“ въ тѣхнитѣ родни мѣста, въ които тѣ вече презъ момента на економическия просперитетъ не можаха да намѣрятъ поминъка си: австрийската полиция нарича това дѣйствие — „рѣшение на социалния въпросъ“.

Въ нѣкои други страни, а сжщо и въ Австрия, безработнитѣ се стоварватъ на гърба на селенина като скитници.

Селенина тѣжко чувствува всички тия злини; та заради това, не е никакъ мжчно да му се расправи. че причината е анархията въ производството, че само едно урегулирвание на производството може да премахне тази анархия; но че временно на фабрикантина трѣбва да се въспрениатствува да не може повече да отблъсква отъ себе си работниците, които експлуатира, и ги оставя на смѣтка на селенина. Въ необходима свързка съ начина на производството се намира дребната търговия, която ще исчезне едвамъ слѣдъ като се урегулира производството. Дребната посрѣдствена търговия съставлява за селенина една отъ многото злини, които го измжчватъ; прекуповачитѣ на житото (зайкоджитѣ) и на добитъка сж двата образа, които му сж толкова умразни и необходими, колкото лихваря—ако тѣ не се съединяватъ въ едно и сжщо лице,—и еднакво безчеловѣчно смучатъ кръвта му. Явно е обаче, че онази партия, която се стреми да установи такъвзъ отношения въ економическия животъ на обществото, въ които дребната търговия загубва господствующето си значение и се редуцира на едно нищожно състояние, — таквазъ партия може да спечели съчувствието на селенина.

Но да се спрѣмъ малко надъ въпроса за лихварството, тѣй като този въпросъ е единъ отъ най-важнитѣ въ еконо-

мическия животъ на селенина. Историята на лихварския въпросъ, който въ този моментъ отново е привлѣкалъ общественото внимание върху си, е старо. Той датира отъ какъ капитализма се е породилъ и съществува. Капитализма, като е ввелъ машинитѣ въ земледѣлието, желѣзницитѣ въ срѣдствата за съобщение, създаде същевременно въ тѣхния образъ съперници на беззащитния селенинъ, противъ които послѣдния е безсиленъ. Съ помощта на дѣлението труда, и на голѣмия капиталъ приложенъ въ земледѣлието въ видъ на торъ, въ канализацията за изсушаване или напояване, въ видъ на машини и добитѣкъ, едриятъ землевладѣлецъ може да произвежда по-лѣсно и по-евтино, нежели малкия земледѣлецъ.

Подобрението на почвата, машинитѣ и работния добитѣкъ изваждатъ (въстановяватъ) употребения за тѣхъ капиталъ едвамъ подиръ единъ дълъгъ редъ години.

Срѣщу двамата обаче се опълчилъ единъ могъщъ конкурентъ въ русското, унгарското, ромънското, даже американското и австралийското жито, единъ конкурентъ, който съ развитието на желѣзнопътнитѣ и параходни съобщения става все по-опасенъ и по-опасенъ. Ето напр., че отъ 1866 до 1878 г. транспорта за единъ шиникъ шпеница отъ Чикаго до Нью-Йоркъ се е намалилъ отъ 27 стот. на $7\frac{1}{4}$ стот., ще рече, близо на $\frac{1}{4}$ се е намалилъ. А пъкъ износа на зърнеститѣ храни отъ Съединенитѣ Щати презъ год. 1877/78 се въскачвалъ на внушителната сума: 1,099,597,500 Bounds.

Явно е, че тази всеобща конкуренция смазва дребния земледѣлецъ. Отчаянъ той търси оружие противъ надмощния неприятели. Ламти за капиталъ, и този капиталъ той намира само у лихваря. Солидниятъ капиталъ не му е достъпенъ и то по тия прости причини: сѣщността на земледѣлието обуславя бавното обръщане на вложение въ него капиталъ, много по-бавно отъ колкото въ търговията или индустрията; освенъ туй, чистата печалба отъ вложения въ земледѣлието капиталъ е твърдѣ малка; и малко сѣ ония владѣния които донасятъ повече отъ $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{0}{10}$ отъ първоначалната си стойностъ. Най-сетнѣ, дребното земледѣлие не прѣдставлява годѣма сигурностъ за капитала, тѣй като то е изложено на всѣкакви неблагоприятни измѣнения; ето защо солидниятъ капиталъ е недостъпенъ за селенина. Само лихваря се сближава съ селенина, но

той му дава въ заемъ капиталъ не за да го получи пакъ обратно съ лихвитѣ, но съ помощта на капитала да си присвои имотътъ на селенина — цѣль, която той обикновенно постига. Економическитѣ нужди въ които постоянно живѣе селенина, правятъ тъй необходима за селенина помощта на капитала и тъй естествено получаваанieto му отъ лихваря, щото всички закони на свѣта противъ лихварството нищо не могатъ помогна противъ това. Законитѣ противъ лихварството могатъ наистина да запрѣтватъ високата лихва въ заемитѣ, но тѣ не сж въ сила да заставятъ нѣкого, да истегли паритѣ си отъ многоприносящи тлѣсти предприятия и да го вложи въ слабоприносящи. Селенина иска капиталъ, а пакъ лихварскитѣ закони нему му даватъ.

Както и да е, напраздно би било да проповѣдваме противъ тѣхъ.

Въ това отношение невъзможно е да се убѣди селенина въ тѣхното излишество, даже ако и да можеше да се убѣди че тѣ сж безполѣзни, той все пакъ би желалъ да ги има, отъ жажда за отмишнение, отъ желанието да има подъ ржка едно оръжие, съ което той въ удобенъ случай може да порази мжчителя си.

И тъй, задачата на единъ селскій агитаторъ не е да напaда на лихварскитѣ закони: това щѣше да бѣде пуста работа. По скоро той трѣбва да се ограничи и покаже, че единъ лихварскій законъ е недостатченъ, че покрай него за селенина трѣбва да се открие единъ изворъ отъ капитали, и че тѣзи капитали само този може да му предложи, чиито капитали сж назначени да полазватъ гражданитѣ, а не само да донасятъ профитъ, т. е. държавата. За това разсѣждане селенитѣ сж напълно възприемчиви; по този начинъ, по поводъ на лихварския законъ ний ще стѣпимъ на социалистическа почва.

Слѣдъ лихваря найъ страшната личностъ въ селото е данъчния бирникъ.

Нѣма нужда да се расправя на подробно какъ може да се разясни на селенина неспособността на данъчния товаръ и срѣдствата за премахването му, тъй като това е общеизвѣстно. Наистина, въ тази областъ, повидимому стремленията на социалъ-демократитѣ съвпадатъ съ исканията на други партии,

но при всичко това и тука ний имаме по-благоприятни условия за влияние надъ селенина нежели всички други партии, даже безисключение на демократитѣ. Високитѣ данъци не угнетяватъ селенина толкова, колкото задлъжението да ги исплаща въ налични пари. Подъ феодалното господство, като крепостенъ, той даваше на феодала една часть отъ жетвата си и отъ годишното расплодяване на добитъка; друга часть отъ данъка той покриваше въ ангария, отчасти самичкъ, лично, отчасти чрезъ ратаитѣ си или пъкъ чрезъ работния си добиткъ. Днесъ обаче той не може вече да отстъпва за дантъ една часть отъ жетвата си, въ натура, но трѣбва да плати една опредѣлена сума, която си остава постоянна въ всички обстоятелства при лоша или добра жетва. И при туй, тази сума трѣбва да се исплати въ пари. Той не може направо за дантъ да даде една часть отъ житото и добитъка, но трѣбва да търси купувачъ да му ги продаде, трѣбва често да отстъпи продуктитѣ на тѣжкия си трудъ за една нищожна цѣна само и само ъ време да може да плати данъка си. За премахването на тия именно отношения никой не работи, освенъ социалъ-демократитѣ, които се стрѣмятъ да замѣстятъ паричната система въ общественната економия чрезъ натуралната система, отъ по-висша форма, нежели първобитната, въ която принципа на производството не ще бѣде продажбата, а употреблението или полезността на продуктитѣ.

Твърдѣ много бихме се распространили, ако изложимъ всичкитѣ неудобства, въ които буржуазното общество е поставило селенина. Азъ спомѣнахъ само тия, отъ които най много се оплаква селенина, високитѣ данъци и исплащанieto имъ въ пари, лихваря и множеството безработни, които се струватъ на гърба на селенина. Всѣкий обаче, който си постави за цѣль да изучи положението на селенина, ще намѣри достатъчно материалъ за агитация. Безъ таквози основно изучаване, а само съ общи познания не може чловѣкъ да има влияние върху селенитѣ. Единственни сж консерваторитѣ, които сж познали нуждитѣ на селенина; но тѣ не му говорятъ съ принципи, но снабдени съ подробни познания за положението на селенина въ всѣко мѣсто, тѣ сж го привлѣкли на своя страна и сж му внушили, че тѣ най-добрѣ умѣятъ да защитаватъ материалнитѣ му интереси. Постъпимъ ли и ний ка-

то консерваторитѣ, т. е. изучимъ ли отношенията на всѣ-ка мѣстность, откажемъ ли се отъ идеята да преобърнемъ селенина въ партизанинъ на нашата програма, която отговаря на индустриални нужди, съвсемъ чужди на неговитѣ интереси, то ний ще имаме значителенъ успѣхъ.

Толкова върху съдържанието на агитацията. Що се отнася до нейната форма, то въ всѣкой случай най-добрата е устната пропаганда. Въ ония държави, гдѣто свободата на словото е една нахална лъжа—а таквизи ги има дѣйствително, —тамъ брошуритѣ могатъ да замѣстятъ устната пропаганда, макаръ съ известни неудобства; тъй като селенина винаги се отнася недовѣрчиво къмъ тѣхъ, и понеже устното слово има по-голяма сила нежели печатното.

Отъ голѣма важность е разпространението на вѣстници, календари и поучителни книжки. Вѣстниците особено сж за предпочитание, тъй като, може да се каже, че селенина, който чеге вѣстници е малко-много интеллигентенъ. Въ Австрия, много нѣмски и чехски радикални селски вѣстници се ползватъ съ голѣма популярность и отъ части съ голѣмо влияние.

Календаритѣ се разпространяватъ по-лѣсно. При приготвлението на таквизи календари трѣбва да се обработи грижливо не само съдържанието, но и формата имъ, тъй като селенина е твърдѣ педантенъ въ вкуса си. Даже индустриални работници въ нѣкои мѣстности въ Австрия се отказватъ да купуватъ работническия календаръ на това основание, че праздниците биде отпечатани съ черна намѣсто съ червена боя.

Почителнитѣ книжки иматъ туй преимущество, че тѣ се четатъ отъ селенитѣ съ известно пристрастие и понеже тѣ се отнасятъ къмъ тѣхъ съ по-голѣмо довѣрие, нежели къмъ всѣ-какви други книги. Обаче искусството да се напише таквазъ книга се състои въ това; гдѣто тя да захваща поучително, и неусѣтно, полегка-легка да взема възбудителенъ тонъ. Така сжщо добръ е, ако се вмъкнатъ нѣколко листа съ социалистическо съдържание въ нѣкои отъ сѣществующитѣ молитвеници и поучителни книжки. Тия поучителни книжки ще служатъ, тъй да се каже, като допълнение къмъ селскитѣ вѣстници: послѣднитѣ сж за по-интеллигентнитѣ, а първитѣ сж по-удобни за тия, които киснатъ още въ „мрака на невѣжеството“.

Може би да се помисли, че намерението, да се въздѣй

ствува на селенина чрезъ поучителни книги е иезуитско, т. е. спекуляция върху глупостта на народа; обаче азъ не се боя да исповедамъ убеждението си, даже ако ще би да ме осждятъ за „черъ иезуитъ“, че добрата цѣль оправдава всѣко сръдство, което не ѝ противорѣчи.

По дълбоко разглеждано това изречение съвсемъ не е тъй злокобно, страшно, както на пръвъ погледъ изглежда, и това можемъ да видимъ отъ приложението му върху селския въпросъ. Каква цѣль гонимъ наистина ний съ старанието си да сблизимъ селенина къмъ нашитѣ стремления? Никоя друга освенъ да повдигнемъ и облагородимъ селенитѣ да ги въспитаемъ въ самостоятелно мисленіе, да ги доведемъ до съзнанието на классовото имъ положение, най сетнѣ, да ги примиримъ съ социалистическия идеалъ. Но за това нужно ли е да се премахне на първъ планъ религиозната подкладка на селенина? Револуционерния доктринеръ отговаря, да; но свѣдущия въ отношенията на селския животъ чловѣкъ казва, не. Принципа, че всичко е относително, а нищо не е безусловно истинно, се признава и прилага отъ модерния социализмъ при разглежданіето и обясненіето на историята. Социалиста отхвърля, споредъ това, либералния принципъ на XVIII вѣкъ, че истината била една и безусловна, а всичко друго въ всички обстоятелства — лъжовно. Въ очитѣ на либерала модерната държава, боржуазната, именно е единствено най-свършенната; ний социалиститѣ обаче обявяваме, че всѣка държавна форма е относителна, т. е. споредъ обстоятелствата, добра. Тѣй сжщо ний не бива да впадаме въ грѣшката на либерала, когато е въпроса за практическата религия, не бива да противопоставяме метафизически религиозната догма, на догмата на все-спасителното просвѣщение. Неоспоримо е, че е имало такива исторически моменти отъ развитието на чловѣчеството, за които когато християнството, което при поражданието си е изразявало културата на падающата римска империя — не само че не е било врѣдно, но даже е дѣйствувало благотворно. Въ таквазъ културна степенъ се намиратъ обаче и ония селени, които намѣсто вѣстници — поучителни книги четятъ. Не трѣбва да смѣсваме селенитѣ отъ околноститѣ на голѣмитѣ промишленни центрове, за които (селени) модерната култура не е вече никакъ чужда, съ обитателитѣ на затънтенитѣ села и

колиби, които израстват като „храни боже“ добитъка, за които божественната служба е единствения моментъ презъ цѣлата недѣля, въ който тѣ се предаватъ на нежитейски мисли; и духовника е единствения по-горѣ стоящия чловѣкъ, съ който тѣ се събиратъ. Да се премахне религията у тия чловѣци, които цѣли сж жестокостъ и своекористие, безъ най-малката искра отъ солидарностъ и съчувствие, това значи да се превърнатъ въ стадо отъ диви животни. Вижте само „свободномислящитѣ“ — има доста отъ тѣхъ — въ таквизъ села: диви, зловни субекти, тѣ възставатъ противъ бога си по чисто лични побуждения — тѣ сж твърдѣ недоразвити умствено за да го отричатъ, — тѣ го хулятъ, единъ, защото попа спечелилъ противъ него извѣстенъ процесъ, другъ, защото господарь не му помагалъ при картоигранието и т. н. Тука нѣма слѣда отъ нѣкакво свободомислие по принципъ, основано на знания. И наистина какъ може то да изникне въ такива некултивирани глави? Проповѣдването атеизма предъ такива хора би било толкова безуспѣшна и врѣдна борба, колкото прусския „kulturkampf.“ У тия хора преди всичко трѣбва да се пробуди съзнанието за единъ по-добъръ животъ отъ тоя, който тѣв одятъ; преди всичко, у тѣхъ трѣбва да се пробуди желанието къмъ по-висока култура, за да могатъ представителитѣ на тази култура да намѣрятъ въобще съчувствие. Първитѣ стѣпки въ това направление обаче, могатъ да се направятъ въ религиозна форма; който отхвърля тая тактика като противорѣчаща на нашитѣ принципи, той съ това въобще се отказва да намѣри или създаде входъ на нашитѣ стремления въ тия кръгове (азъ нарочно не казвамъ принципи, а *стремления*.)

Но даже, ако и основайки се върху по точни познания на характера на селенина, ний бихме се възползували отъ всичкитѣ слаби качества на селянина за да добиемъ влияние върху него, то все пакъ не трѣбва да даваме лъжовни надѣжди. Ний, социалъ-демократитѣ не можемъ спечели за насъ въ срѣдата на селското съсловие една компактна масса привърженци: тука ни се изпрѣчва друго препятствие кореняще се въ характера на селенина и което наедно съ негова егоизмъ е най опасно за насъ, много по-опасно, отъ колкото негова паричаемъ консерватизмъ: това о неговото *недовѣрие*. До невѣ-

реятност достига недовѣрието, което селенина питае къмъ градскитѣ жители; всѣкий гражданинъ му се вижда като шпионъ или агентъ провокаторъ, като пратеникъ на лихвъря, съ една дума, винаги като таенъ неприятель. Само малцина и то отъ най-близкитѣ и познатитѣ на селенитѣ наши другари, могатъ да побѣдятъ това недовѣрие.

И тѣй, главното наше старание не трѣбва да има толкова за цѣль да се дѣйствува на селската масса, колкото да се образува отъ тѣхната срѣда единъ достатъченъ контингентъ отъ сѹсобни агитатори. Това не би било тѣй трудно за постигание. Изобщо селенина е даренъ и способенъ къмъ образование; и особно въ младата генерация има субекти, на които като се подѣйствува по горѣказания начинъ, могатъ да се привлѣкатъ, да се приучатъ къмъ по-сериозна умствена работа и даже къмъ самостоятелно преработване на економическия материалъ. Единъ такъвъ селенинъ, който би умѣлъ да предаде на своитѣ другари резултатитѣ на политическата економия въ кратки и общенятни думи, би билъ едно страшно оръжие въ борбата ни противъ настоящето общество. А образуването на единъ редъ агитатори би имало епохално значение за нашата партия. За насъ е все едно, бозинтересно, какви побуждания ги каратъ да се сближаватъ съ насъ, да ли това е чувството на нравственни дългъ къмъ обществото или съчувствието, да ли отъ жажда за отмъщение или отъ накарнено честолюбие, или отъ другъ нѣкой своекористенъ мотивъ.

Главното е да се привлѣкатъ; това е желанието и старанието на партията.

Преди да свърша нека разгледаме въпроса, какви позитивни мѣрки могатъ да се предложатъ за рѣшението на аграрния социаленъ въпросъ.

Сжщо тѣй и тука трѣбва добръ да вникнемъ въ задачата; не е достатъчно само да се покаже, че само ний можемъ и искаме да помогнемъ на селенина и т. н.

Той иска още да знае срѣдствата, чрезъ които би могло да му се помогне въ нуждата, или, поне, тя да се смѣгчи. Не можемъ ли да му посочимъ таквизъ срѣдства—тогазъ нашата позиция е твърдѣ негодна. Многократно се е утвърдявало, че въобще не било възможно да се помогне на селени-

тѣ, трѣбвало селенина да пропадне. Азъ не сподѣлямъ това мнение. Безсъмнение въ сегашната си форма той не може да се удържи; обаче азъ мисля, че може да има друга преходна стадия отъ дребната частна собственостъ върху земята, къмъ едрата общественна собственостъ, нежали изключително силно земледѣлие съ лумпенпролетариатъ. Едно таквоя преходно учреждение трѣбва да отговаря на двѣ условия, първо то трѣбва да бѣде приложимо при днешния общественъ строй, безъ обаче да стои въ противорѣчие съ стремлението на економическото развитие на днешното общество. Второ, то трѣбва да даде таквази форма на борбата между интереситѣ, щото коммунистическитѣ наклонности, особено чувството на общественната солидарностъ да се събуждатъ, усилватъ чрезъ нея, а егоизма напотивъ да се разслабва, премахва.

Синдикатитѣ изпълняватъ и двѣгѣ условия въ срѣдата на индустриалнитѣ работници; и като възпитателно срѣдство въ комунизма, тѣ сж тѣй дѣятелни, щото никое друго отъ съществуващитѣ учреждения въ полза на работницитѣ не може да се сравни съ тѣхъ. Въ единъ синдикатъ, съставенъ отъ вѣрующи въ буржуазната хармония на интереситѣ, има повече коммунистически зародиши, нежели въ една производителна асоциация отъ коммунисти.

По моето мнение, въведението на еснафската организация между селенитѣ може да принесе най-полезни резултати; и то отъ една страна, тя ще помогне да повдигне положението на селенина толкова, колкото допуща модерния начинъ на производството; а отъ друга страна, ще възпитава въ него чувство на солидарностъ между своитѣ и тѣй ще го подготви къмъ въведението на общата собственостъ върху земята. Естествено е, че полскитѣ еснафи или селскитѣ дружества, споредъ условията въ които сж поставени, трѣбва да иматъ по-други цѣли и срѣдства, нежели, индустриалнитѣ. Индустриалнитѣ работнически еснафи привличатъ къмъ страната си работницитѣ като ги обезпечаватъ противъ опасности, които най-много ги заплашватъ: разни болѣсти, инвалидностъ, безработно време.

Подобно на това и селскитѣ дружества биха могли да притѣжаватъ тази привлекателна сила за селенитѣ, като ги обезпечаватъ отъ незгоди, които най-много сполитатъ селени-

тѣ, а такива сж напр. пожаръ, градушка, моръ въ добитѣка и други подобни.

Колкото се отнася до задачата която трѣбва да иматъ тия сдружавания, то тя трѣбва да е сжщата както на работнически-тъ индустриални еснафски дружества: солидарната класова борба противъ могществото на капитала. Разумѣва се, че воденіето на тази борба отъ страна на селенитѣ трѣбва да взема съвсемъ друга форма, отъ колкото е между индустриалнитѣ работници. Преди всичко селенина ще се стреми да се освободи отъ лихваря и посрѣдницитѣ търговци, които сж се впили на него като пияваци. Тѣ ще изискватъ отъ дружеството да имъ доставя евтенъ капиталъ и да вземе отгорѣ си посрѣдничеството между тѣхъ и употребителитѣ (консументитѣ). Скоро обаче дружинитѣ ще се убѣдятъ, че средствата, съ които тѣ разполагатъ не сж достатъчни за да удовлетвориатъ тия искания. Тѣй, за да се организира малката посрѣдническа търговия би трѣбвало единъ голѣмъ капиталъ. Магазини и изби трѣбва да се построятъ, въ които продуктитѣ могатъ да се съхраняватъ. Чрезъ това съхранение, виното напр. добива колосална цѣнность. Под-нататѣкъ, трѣбва да има достатъчно капиталъ за да може да се авансира на селенитѣ известна сума парѣ сръщу продуктитѣ, които се съхраняватъ привременно, и много други нѣща. Но щомъ някой отъ селенитѣ нѣма нужния капиталъ, то и всички заедно нѣматъ никакъвъ капиталъ; и тѣй сжщо, щомъ никой отъ тѣхъ нѣма кредитъ, то и всички заедно не могатъ да го иматъ. Причинитѣ, поради които капитала страни отъ земледѣлието — малката печалба и бавното обръщение на вложения въ земледѣлието капиталъ — не могатъ да се премахнатъ отъ никакво дружество. И тѣй, както индустриалнитѣ работнически дружества, тѣй и селскитѣ необходимо трѣбва рано или късно да разбератъ, че тѣ не могатъ успѣшно да се борятъ противъ капитала единствено съ своитѣ собствени сили, но че за тази цѣль тѣ трѣбва да се организиратъ като политическа партия за да добиятъ могща помощ отъ държавата. Сега, да ли е умѣстно още при основаванието на дружествата да се постави политическата организация въ партия за цѣль, както сж направили нѣмскитѣ работнически дружини, или да ли трѣбва това да се остави на силата на обстоятелствата — тѣзи самитѣ рано или късно

да ги принудятъ къмъ тази стъпка напредъ, както е случая съ английскитѣ работнически дружества (Trades Unions)—това остава да се рѣши. Едно нѣщо обаче е сигурно, че подобни дружества представляватъ отлично педагогическо сръдство да се събужда у селенина классовото съзнание, намѣсто егонизма и да му се разясни какво значение има държавата въ економическия животъ. Уединения селенинъ не е въ състояние да претендира за държавна помощъ; обаче, едно голѣмо и силно дружество може да направи това и ще го направи. Ето защо побужданието за основаването на такъвизъ дружества между селенитѣ съставлява една твърдѣ полѣзна дѣятелностъ за социалъ-демократа.

Нѣкой ще възрази, че такъвизъ дружества иматъ реакционни свойства, тъй като тѣхната тенденция, ще каже, е да се поддържа съществуването на загинване дребно производство и че това не е въ интереса на човѣческото развитие, нито е желателно.

Който мисли така, той нека се откаже веднажъ за всѣкога да привлече на страната ни селенина. Селското съсловие още не е тъй заражено отъ модерния пессимизмъ, щото спокойно да очаква смъртѣта си и да се остави да го третиратъ просто като една археологическа ветошина. Който не желае да му помогне, той го смѣта за свой врагъ, па ако ще той да му доказва съ най-осязателни доводи, че неговото съществуване прѣчи на прогреса. Освенъ туй, теорията за измѣстванieto на дребното производство чрезъ едрото, която е израсла на английска почва, твърдѣ слабо се потвърждава върху континента. Наистина, дребното производство се поглъща отъ едрото земледѣлие, но този процесъ става въ таквазъ малка степенъ, щото влиянието му е нищожно върху селскитѣ общественни отношения. Селенина е привързанъ за имуществото си тъй упорито, щото той по-скоро е готовъ да претърпи най-мъчителнитѣ лишения, нежели да го напусне.

Борбата противъ могщата конкуренция на голѣмия капиталъ докарва по-скоро едно понижение въ трѣбванията на селенина върху живота, нежели намаление броятъ на селенитѣ собственици: да се дѣйствува обаче противъ таквоязъ едно понижение навѣрно не ще рѣче да работимъ реакционно.

Най-послѣ, може да се възрази, че предложенитѣ отъ

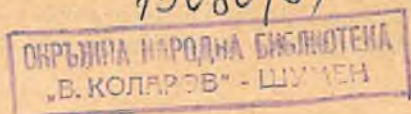
мень селски дружества (асоциации) ни най малко не препятствуватъ на економическото развитие. Напротивъ: който въобще живѣе съ илиюзията, че е възможно чрезъ проповѣди да се всели у селянина наклонностъ къмъ общото владѣние на земята, той положително може да има успѣхъ предъ селяни, въ които чрезъ асоциациитѣ е събудено съзнанието на солидарностъ въ интереситѣ, нежели предъ такива, които смятратъ своитѣ съселени като тѣхни естествени съперници и противници. Освенъ това, таквазъ асоциация не пречи да се направятъ голѣмитѣ земевладения — държавна собственостъ и да се предадѣтъ на работнически асоциации за да ги обработватъ. Щомъ тѣхното състояние се подобри, както днесъ се предполага, та и по право може да се очаква, тогава безъ съмнение селскитѣ асоциации съ по-голѣма охота ще пожелаатъ да направятъ сжщото съ селскитѣ земи, отъ колкото можемъ да се надѣваме отъ уединения селянинъ. Въ консервативнитѣ общини, въ които господствува натуралното производство и още не се е вмъкнала „парата“, тамъ възстановлението на общитѣ пастбища, гори, алменди и пр. може да послужи като зародишъ за създаването на нови комунистически наредби. Най-послѣ, чрезъ единъ законъ може да се постанови, щото имуществото на несъстоятелнитѣ селяни да не се продава, както до сега е било, на публиченъ търгъ, но да се прекупи отъ държавата. Всички тия мѣрки сж отъ таквозъ естество, щото селянина не може да има нищо противъ тѣхъ; напротивъ, днесъ още той може да склони за тѣхъ. Тѣхното голѣмо значение е това, че всички ония селени, които не щѣтъ или не могатъ по-нататкъ да издържатъ конкуренцията на социалистически организираното голѣмо производство, ще оставятъ своитѣ земи въ полза на държавата съ цѣль, щото тѣхното обработване да се води по сжщия планъ. Обаче съвсемъ не би било по социалъ-демократически ако ония селяни, които могатъ и искатъ да държатъ тази конкуренция, да се заставляватъ на сила и тѣ да живѣятъ по социалистически. Ний не трѣбва да навличаме отгорѣ си ненавистьта на селенина: не трѣбва да искаме експроприацията му, нека оставимъ тази роля на економическото развитие. Когато ний покажемъ, че независимо отъ нашето желание и дѣйствие, общото земевладѣние необходимо се докарва отъ самото еконо-

мическо развитие, тогасъ навѣрно селенина ще изгуби умразата си противъ насъ. Ний трѣбва да покажемъ на селянина, че не ний го експроприираме, но голѣмия земевладѣлецъ съ своятѣ машини, лихваря съ лихвитѣ си, едрия капиталъ съ желѣзницитѣ си които благоприятствуватъ на чужестраннитѣ жита въ конкуренцията имъ съ вѣтрѣшнитѣ, най-послѣ държавата съ данѣцитѣ си.

Азъ мисля, че таквизъ и други подобни доводи не могатъ да не подѣйствуватъ върху селянина. Този пѣкъ, който може да прѣдстави други по-убѣдителни, който може да направи по добри предложения отъ моитѣ, нека той ги искаже публично. Време е вече да се обърне сериозно внимание върху въпроса за социалистическата агитация между селянитѣ; но преди да се предприеме агитацията на практика, нека челоуѣкъ предварително си опредѣли такта, който ще съблюдава въ работата. Какъвто и да е начинъ за дѣятелность да си избере челоуѣкъ едно нѣщо обаче трѣбва да се помни: принципалната борба си нѣма мѣстото между селянитѣ, опитътъ трѣбва да ни служи за мѣрка. И тъй, който познава отблизо селскитѣ отношения, нека искаже своитѣ познания, своето мнение по въпроса. Само кога сме въоръжени съ основни познания и практическа опитность, ний можемъ да подкачимъ социалистическата агитация между селянитѣ.

15080/84

МАКСЪ ШТИРНЕРЪ

или

Анархията въ мисълта.

отъ

Н. Доброджану-Герее.*)

Толкова по трудно е да се пише по анархизма, защото той нѣма никакви основни принципи, защото анархизма нѣма нищо което да го представя като една научна теория. Ако можемъ каза, че научния социализмъ е намерилъ своето изра-

*) Константинъ (Костика) Доброджану Герее се е родилъ на 21 Май 1855 г., въ Екатеринославската губерния въ Руссия. Още въ ранната си възраст въвлеченъ въ потока на руската революция, на 19 години, той е билъ принуденъ да бѣга въ Ромния за да избѣгне преслѣдванieto на правителството на Царя-господаря на всички Сибирии: въсточна, сѣверна, както и западна. Единъ животъ пъленъ отъ лишения го е пресрѣщналъ на брѣговетѣ на Дѣмбовица. Въ Букурещъ той се е запозналъ съ Българската революционна емиграция, за коего познанство той още до днесъ е съхранилъ много добри въспоминания. Личенъ знакомъ на Ботева, той говори за него съ най голѣми симпатии, като отдава голѣма почитъ на високия талантъ на нашия славенъ предшественикъ. Колкото неговата любовъ е по силна за героя на Вислецъ, толкова той е по антипатиченъ за една мизерна личностъ, —пмето на която не искаме да спомянемъ—която още тогава се е отличавала по своята лизостъ.

Когато въ 1877-78 г. Руссия объяви война на Турция и навлезе съ своитѣ казаки въ Ромния, руското правителство по единъ разбойнически начинъ—какъвто му и прилича—открадна Добруджану изъ Ромния. Същата история която преди дѣй години ста на съ Луцки, прозлѣзе тогава съ Добруджану. Еднаква даже въ най малкитѣ си подробности: фалшива телеграмма, пристиганне на Доброджану парестуванieto му на станцията отъ руски шпиони, които го отвличатъ тозъ часъ. Само че сѣзната непроизхожда въ полуварварски Цариградъ, както съ Луцки, но въ Ромския търговски градъ Галацъ. Закаранъ въ Руссия Доброджану е билъ затворенъ въ Петропавловската крепостъ и послѣ проведенъ въ Мезенъ на брѣговетѣ

жение въ прекраснитѣ съчинения на Маркса и Енгелса, нищо подробно не можемъ каза за анархизма. Още никой не се е намерилъ който да даде на анархизма едно систематическо изложение или да ни го представи по единъ методъ, поне отъ малко малко наученъ.

Ний мислимъ, че причината на това не е случайностъ-та, а че тя се крие въ самия анархизмъ. И наистина, ако приложимъ на него научнитѣ методи, той излиза единъ абсурдъ и една колосална безсмислица.

Ако анархизма не е намерилъ никакво научно тълкование, то е защото той е враждебенъ на всѣко научно изложение.

Несъмнено е, че ний срѣщаме крупни таланти между тѣзи, които считатъ за основатели на анархизма. Такива сж : Штирнеръ, Прудонъ, Бакунинъ.

Нъ тѣ не сж съгласни помежду си и съвременнитѣ намъ анархисти, съ нѣколко рѣдки исключения, далечъ не сж въ пълно съгласие нито съ единъ отъ тѣзи учители на анархията.

Да изучимъ движението, което ний сме си задали за цѣль, принудени сме да се задоволимъ съ нѣколко малки брошурки написани съ цѣль на пропаганда, но които сж рѣдкостъ

на Северно Бѣло море. Отъ тамъ той сполучва да избѣга чрезъ Норвегия и пакъ се завръща въ Ромжния.

На Доброджяну се пада честъта да е първия учителъ на принципитѣ на научния социализмъ въ Ромжния и основателъ на Ромжиската Работническа Партия.

Освѣнитъ общественно-политическитѣ студии на Доброджяну, особенъ успѣхъ сж имали предъ Ромжиската публика, неговото дуетомно съчинение „Stude Crifice“. Последното съчинение е сборникъ отъ рѣдъ литературно-критически статии издѣлани въ „Contemporainul“ и „Critica Sociala“, въ които се подхвърлятъ на критика—както отъ художественна, тъй и отъ общественна точка зрѣние—произведенията на много иностранны писатели (най-вече русски), както и най-извѣстнитѣ ромжнски тези и билетристи.

Въ Н-о 2, на „Социалъ-Демократъ“ ний дадохме резюме на една публична сказка „Материалистическия възгледъ на Историята“ държана отъ него въ Букурещъ, въ Обществото за изучаванieto на социалнитѣ въпроси.

Въ нѣкои кийжки на „День“ Ш-та год. ний ще дадемъ въ преводъ нѣкой отъ общъ характеръ статии на талантливия нашъ ромжнски другаръ.

Бъл. През.

и трѣбва та ги търсишъ съ свѣщъ. Въпреки тѣзи различия, остава още начина на мислението общъ за всичкитѣ анархисти, оставатъ още нѣколко основни идеи, които ги характеризиратъ. Нѣтова общо за всички, никой отъ тѣхъ още не е осетилъ и критика е принуденъ да го търси не въ съчиненията на анархиститѣ.

Преди да почнемъ тази критика, крайно поучителна била историята на това движение, както и посочването на духа, който го характеризира.

Ний неможемъ го направи въ една статия, която е по-скоро една монография на анархизма. Всѣтаки върваме, че читателя ще може да си състави едно понятие за теоритѣ на анархиститѣ, както и за тѣхния методъ на анализъ и синтезъ, въпреки ограничения характеръ на тази статия.

Нѣма по характеристическо опредѣление на метода, съ който си служатъ анархиститѣ въ социалистическитѣ изслѣдвания отъ това: той е метафизически семплизъмъ*).

Начина на мислението на тѣзи писатели, тѣхния методъ, всичко у тѣхъ е наистина метафическо и семилитическо. Въ това отношение тѣ иматъ много точки общи съ социалиститѣ-утописти, но въ много други отношения стоятъ по долу отъ тѣхъ.

Да направимъ по ясно това наше заключение, ний ще прибѣгнемъ за сравнението метода на научния социализмъ, съ този на утопиститѣ, и най-сетѣ съ метода на анархиститѣ.

Научния социализмъ си служи съ метода на съвременнитѣ ни науки. Като изучава общественитѣ отношения въ всяката тѣхна заплетеностъ въ време и пространство, като изслѣдва историята на човѣчеството и всичкитѣ общественни форми, които то е преживѣло, научния социализмъ търси законитѣ на човѣческото развитие. Той се мъчи да открие главнитѣ двигатели на това развитие. Съ една дума, научния социализмъ иска да обясни какъ човѣчеството е достигнало формата, въ която се намира днесъ, и той

*) Семплизмъ се нарича този начинъ на мислението, по който заплетени явления се обясняватъ съ други *отдѣлни* явления отъ обикновения животъ. Семплитетъ къмъ сложнитѣ явления се отнася повърхностно.

търси да обясни, разбира се, въ общи черти, новата форма, която трѣбва да вземе нашето модерно общество.

Тѣй като социологията не е още въ пълна смисълъ на думата наука, социализма не е още дошелъ до такива опредѣлени резултати, до които дохождатъ точнитѣ науки. Обаче и самитѣ му противници сж длѣжни да признаятъ, че метода на изслѣдване, съ когото си служи той, е строго наученъ. Социализма не се губи изъ мъглевинитѣ на метафизиката, и неговия идеалъ не е друго освѣнъ логическо слѣдствие отъ изучаването на днешното общество.

Нищо подобно не срѣщаме у утопиститѣ социалисти. Тѣхнитѣ теории сж основаватъ не на очевидната дѣйствителностъ, но на личнитѣ имъ възрѣния, на тѣхното собствено въображение*).

Тѣ виждаха обществото натиснато отъ присжци нему злини и се турнаха на работа да измислятъ плана на друго едно общество, което ще бѣде чисто отъ всѣкаквъ порокъ, въ което всички ще се наслаждаватъ отъ пълно благоденствие. Обаче, въпреки произволния хирактеръ, който приемаше тѣхния планъ, тѣ черпяха елементитѣ за своята доктрина отъ самата дѣйствителностъ. Въ основата на социалистическитѣ утопии ний срѣщаме едно познание на дѣйствителния животъ, макаръ не пълно и лишено отъ всѣкаквъ наученъ духъ.

За построяването на своето бѣдѣще общество, нашитѣ предшественици, вземаха отъ дѣйствителния животъ това, което имъ се виждаше най-подходяще, и съ тѣзи материали тѣ градахъ бѣдѣщото общество всѣки по своему, тѣй като всѣки архитектъ си има своя собственъ вкусъ и свой собственъ темпераментъ.

Жизненнитѣ отношения съ своята крайна преплетенностъ и историята съ всичкитѣ нейни изисквания, това тѣ напълно игнорираха или пъкъ, тѣ се занимаваха съ тѣзи нѣща до толкова, до колкото тѣ не пречеха на тѣхнитѣ планове. Дѣйствителността минаваше и заминаваше отгорѣ на всичкитѣ тѣзи планове съ леснотията на единъ гигантъ, който прескача книжни кули.

Да се повърнемъ къмъ анархиститѣ. Тѣхния методъ се

*) Гледай Фридрихъ Енгелсъ: Развитие на научния социализмъ.

отличава отъ метода на научния социализмъ, нъ той не по много прилича и на метода на най-знаменититѣ утописти. Анархиститѣ раздѣлятъ общественния животъ на категории независими една отъ друга и гледатъ всичко презъ тѣзи отдѣлни общественни категории; по този начинъ всичко което съставлява живота, свързката мѣжду различнитѣ общественни фактори, не съществува предъ тѣхнитѣ очи.

Анархиститѣ начеватъ да изолиратъ факторитѣ единъ отъ други и ги разгледватъ като отдѣлни единици. Тази операция извършена, общественния факторъ*) изолиранъ, е подложенъ на дѣйствието на логиката. Анархиста извлича тогава най далѣкнитѣ заключения, превръща ги въ обязательни формули, на които той подчинява своето дѣйствиѣ било като революционеръ въ настоящето общество или гражданинъ анархистъ въ бѣдѣщото общество.

По този начинъ всѣки анархистъ може да критикува нашето общество отъ своя гледна точка, може да опредѣля тактиката, която трѣбва да слѣдваме противъ това общество, и като употребява всѣкога тази семплитическа логика може да си създаде единъ моделъ, който да му служи за примѣръ на едно бѣдѣще общество. Безполезно е да настояваме, че заключенията отъ подобенъ начинъ на изслѣдване сж лъжливи. Въ дѣйствителностъ при изслѣдванието на общественнитѣ отношения, ний често сме принудени да изолираме единъ факторъ или една общественна категория, нъ никога не трѣбва да забравяме, че въ дадения случай ний извършваме единъ актъ, чисто произволенъ, така щото всѣко умозаклучение, всѣка стъпка направена въ тази смисълъ трѣбва да бѣде подложена на провѣрката на дѣйствителния животъ въ всичката негова преплетенностъ. Ний трѣбва да поправеме и да се водимъ въ нашитѣ умозаклучения отъ широката и дълбока логика на дѣйствителния животъ.

Този начинъ на мислението се игнорира отъ анархиститѣ.

Последнитѣ оставатъ върху почвата на дѣйствителния животъ до тогава, до като тѣ констатираатъ единъ какъвъ да е факторъ или пъкъ нѣкоя общественна язва. Тогъ часъ тѣ почватъ да анализиратъ и умозаклучаватъ до безконечностъ, тръгвайки отъ тази единствена точка, и като напуцатъ дѣйствител-

*) Държава, лична автономия и пр.

ността, тѣ хвърчатъ въ атмосферата на заключенията, насилствено вадени едно отъ друго.

Така, анархиститѣ макаръ и да се приближаватъ до нейде до социалиститѣ утописти, различаватъ се отъ тѣхъ, и тази разлика далечъ не е въ тѣхна полза.

Ний казахме вече, че грѣшката на нашитѣ предшественници утописти, лежи въ самата основа на тѣхнитѣ социални теории, тѣй като тѣ не излизатъ въ своитѣ сѣждения отъ дѣйствителността, тѣ нѣма и защо да се грижатъ да откриватъ законитѣ на човѣческата еволюция. Несъзнателно обаче тѣхнитѣ теории отражаватъ една страна на общественитѣ явления на съвременното имъ общество. Тази действителность тѣ сж турнали въ услугитѣ на своето гениално и творческо въображение. Ето защо въпреки погрѣшнитѣ методи съ които сж си служили утопиститѣ като Сенъ Симона и Фурие сж изказвали възвишени и ползотворни идеи.

Анархиста е еднѣ схоластикъ, който отъ една изолирана и отвлеченна общественна категория извлича цѣла серия заключения; нѣ пѣтя на възвишената и пророческа фантазия му е затворенъ както и пѣтя на научнитѣ заключения.

Като затваря една общественна категория въ едно малко изолирано ковчеже, анархиста я подлага на анализъ и извлича заключения. По този начинъ той достига до най далечни заключения и се числи за ужасенъ радикалъ. Той се смѣта като за единъ твърдѣ напредналъ и сѣрдченъ човѣкъ. Нѣ уви! отъ научна точка зрение, нашия анархистъ е една кръгла погрѣшка, а отъ точка зрение на поетическата и творческа фантазия, безъ да искаме го убивдаме; казваме, че той е просто жалтъкъ !

Анархиста си въображава, че е по горѣ отъ всички, и че е авангардията на човѣчеството, като произнася громки и бунтовнически фрази и като представлява най крайни искания. А въ сжщность той стои по назадъ или нѣкъ на сжщата степенъ съ буржуазията. Въ сжщность въ тѣзи искания се крие голѣма доза отъ буржуазизма, отъ сновидения, галюцинации и предрассѣдѣци, които и той самъ не подозира даже.

Тази критика не трѣбва да се прилага еднакво на всички анархисти. Едни падатъ малко или много въ погрѣшката която ний посочихме; други, особено въ послѣдно време, поч-

ватъ да се приближаватъ къмъ научния социализмъ, нѣтъ още стоятъ отъ него на едно почетно разстояние.

Вънъ отъ това което разгледвахме до сега, трѣбва да забѣлѣжимъ, че анархизма има и своята история. Ний ще припомнимъ да я изучимъ по отблизко, и азъ мисля, че това ще докаже, че съмъ ималъ достатъчно право, въ изказанитѣ по горѣ сѣждения за тѣхния начинъ на мисленіе въ тѣхнитѣ методи на изслѣдване.

II

Максъ Штирнеръ е първия и може би най послѣдователния анархистъ. Изучаваніето на Штирнера ще бѣде полезно още и за това, че той е билъ инспиратора на Бакунина великия учител на много съвременни анархисти. Въ 1845 год. Штирнеръ напечата своето произведение: *Der Einzige und sein Eigenthum* (1). Тази книга съставлява епоха въ историята на анархизма.

Штирнеръ, както и всички други, които бѣха дълбоко трогнати отъ обществената история, си задаваше въпроса: „Гдѣ се криятъ причинитѣ на тази безконечна мизерия“?

Спорѣдъ него, ний трѣбва да ги отдадемъ на индиферентността на хората, които се оставятъ да ги владѣятъ всѣкакъвъ родъ галюцинации (*Spuk*). Намѣсто да търси щастието въ себе си, въ егоистическото отдаване себе си на личното си „азъ“, чловѣкъ търси своето щастіе и своето сѣществуване въ всѣкъкъвъ родъ илюзии и отвлечености. Това всичко неможе да роди освенъ мизерия.

Първата отъ тѣзи илюзии е религията, понятието за Бога. Чловѣкъ си е създадъ всѣкакъвъ родъ религиозни вѣрвания. Той е измислилъ единъ Богъ въ небесата и къмъ този Богъ той е насочилъ мисльта си и своитѣ погледи. По волята на този Богъ той урежда всичкитѣ си дѣла. Намѣсто да се погрижи за своето „азъ“, за своитѣ лични интереси, чловѣкъ се занимава съ интереситѣ на религията и съ интереситѣ на нѣкакъвъ си богъ. Даже ако този богъ сѣществува въ дѣйствителность, само той щеше да бѣде щастливъ,

*) Индивидуума и неговата собственность.

нѣ никога чловѣка. Напраздно си въображавали философитѣ, че въ идеята за Бога чловѣкъ пренася собственната си личностъ. Това въ сжщността нищо не измѣнява, защото и въ този случай чловѣкъ не се занимава ни най малко съ своето конкретно и субективно „азъ“, а съ нѣкакво си отвлечено и пренесено.

Наистина, по късно една частъ отъ чловѣчеството, философитѣ и свободомислящитѣ до извѣстна степенъ сж се освободили отъ игото на религията, нѣ сж заменили старитѣ вѣрвания съ нови илюзии, съ нови сновидения. И личното „азъ“ е бивало всекога робъ. Така напр. формулитѣ и учрежденията: чловѣкъ, чловѣчески, чловѣчество, свѣщенни и непаличии права на чловѣчеството и пр. фамилия, държава, общество, закони, правосудие, право, идеалъ, принципи, моралъ и пр. и пр., сж още нѣца, които стоятъ по горѣ отъ моето „азъ“, нѣтъ отъ моето сжщество и които ме правятъ тѣхенъ робъ.

Всичкитѣ тѣзи чловѣчески измислици иматъ едно религиозно происхождение и при все това тѣ сж нарѣчени „свѣщенни“; така ний виждаме че чловѣкъ ималъ *свѣщенни* права, *свѣто* правосудие, *свѣта* фамилия, собственность, държава.

И всичкитѣ тѣзи свѣтини макаръ и да стоятъ вънъ отъ личното *азъ*, правятъ го робъ, нещастно и го унищожаватъ.

По този сжщия начинъ Штирнеръ подхвърля на критика, всичкитѣ задължения, наклонности и общественни понятия, като излѣзва отъ егоистическото *азъ*, отъ личното *азъ*, *едно* и *единно* (Ich der einzige), и дохожда най сетне до отрицанието на цѣлото общественно здание.

Да разберемъ добръ Штирнера, ний трѣба да го прослѣдимъ твърдѣ отъ близо, особено когато той анализира учрежденията и общественнитѣ понятия. Да вземемъ напимѣръ понятието за чловѣка, чловѣчеството и чловѣческитѣ права. Чловѣкъ спорѣдъ Штирнера не сжествува като конкретенъ предметъ. Сжествувамъ лично *азъ*, нѣ сжщо така могатъ да сжществуватъ и много други лични *азъ*. Нѣ *чловѣкъ* не е едно дѣйствително конкретно *азъ*, нѣ дума, която означава единъ родъ или единъ видъ.

Когато казвамъ, че такива постѣпки сж чловѣчески, а

такива *безчеловѣчни* сир. лошапи, това е една безсмислица, защото дѣлата и постижкитѣ които извършвамъ азъ, могатъ да бѣждатъ полезни или врѣдни за моята личностъ, слѣдователно, тѣ не могатъ да бѣждатъ човѣчески и безчеловѣчни. Така, когато казватъ човѣкъ, човѣчески, това сж илюзии; никой неможе да има никакви претенции върху имъ, както азъ немога да имамъ върху никого. Когато казватъ, че азъ трѣбвало да се отнасямъ по *человѣчески*, че азъ трѣбва да уважавамъ *человѣцитѣ*, когато говорятъ за правата на човѣка и човѣчеството, за прогресса и щастнето на човѣчеството, за преуспѣването на което азъ съмъ билъ морално задлъженъ да съдѣйствувамъ, когато говорятъ, за самопожертвование за ближния си, — азъ не виждамъ въ всичко това освѣнъ илюзии, освѣнъ вериги за оковаване на личното *азъ*. Азъ нѣмамъ никакви задлъжения къмъ човѣчеството или хората, нѣ азъ съмъ длъженъ да се занимавамъ съ своитѣ егостически интереси; думитѣ *сѣмъ длъженъ* да се разбираатъ не като правоучение, а въ смисълъ на едно чисто егостическо искание.

Да вземемъ друго едно понятие или друго едно обществено учреждение както правото и справедливостта. Правото и справедливостта сж сжщо илюзии които поработаватъ. Въ дѣйствителностъ, когато ми казватъ, че азъ имамъ право на този или онзи предметъ, че азъ нѣмамъ право на други или по други, че справедливо е да извърша това, а несправедливо да извърша онова, самия този фактъ говори, че *правото и справедливостта* не дѣжатъ въ мене а вънъ отъ *моего азъ*, че тѣ ми повѣляватъ, и слѣдователно, покриватъ ме. Смисълътъ не се измѣнява, сжшността остава една и сжща, съ които правото и справедливостта сж санкционирани отъ публичната сила или пъкъ които си оставатъ прости лични убѣждения. Когато умирамъ отъ гладъ, ако азъ не взимамъ нищо отъ моя съседъ да се нахраня, защото това ми се показвало не праведливо, то такова едно понятие за справедливостта е чиста илюзия, религиозна галюцинация, която оковава и унищожавя *личното азъ*.

Правото и справедливостта не трѣба да ме притѣсняватъ, напротивъ, *личното азъ* трѣбва да господствува отгорѣ имъ, азъ нищо не трѣбва да приемамъ вънъ отъ мене и по горѣ надъ мене. „Азъ рѣшавамъ кое е справедливо и кое не,

вънъ отъ мене нѣма никакво право. Което ми иде на смѣтката, то е сираведливо. Може би това, което ми иди на смѣтката, не иде на смѣтката на други, това не ми влиза въ работата, нека тѣ му мислятъ и нека тѣ сж защитяватъ. Ако цѣлпя свѣтъ казва за нѣщо си, че е несправедливо, азъ нѣма да обръщамъ внимание на никого и ще го извърша, стига да ми се иска^{*)}). Разбира се, че Штирнеръ като говори въобще за *личното азъ*, не подразбира нѣкое си общо лично азъ, нѣ всѣки челоувѣкъ взетъ отдѣлно и мислящъ тѣй както той ни излага.

Когато вий му правите забѣлѣжка, че ако всѣки вършеше това което му скимне свѣта ще се обърне на цѣла Вавилония, Штирнеръ ви отговаря: „Какъ тѣй? Кой казва че всѣки ще върши какво му скимне? Защо си ти на свѣта, ти, който искашъ щото никой да не те обижда по какъвто начинъ и да било то? Защищявай се, и никой не ще ти стори ни най малкото зло. Този, който иска да тъпчи твоята воля, е твой неприятель, защото той иска да ти господствува. Тогава приеми и ти като него едно враждебно поведение“. — И така всичко ще бѣде урѣдено за най голѣмо удоволствие на всѣкого.

Штирнеръ ни казва още: „господаръ и създател на моето право, азъ не искамъ да припознавамъ други источники на право, вънъ отъ *моето азъ*“^{**)}). Очевидно, че когато всѣки е създател на своето право и може да върши това което иска, въ такъвъ единъ случай, не остава мѣсто да съществува нито престѣпни, нито пакъ несправедливи хора. „По отношение къмъ *моето азъ*; ти не ще бѣдешъ нѣкакъвъ престѣпникъ, а чистъ и простъ противникъ“^{***)}). „Това което мога да отнема за себе си, отнемамъ го, а нѣмамъ никакво право върху нѣщата които не мога да отнема“^{****)}).

Както правото и справедливостта не сж нищо друго, освѣнъ илюзии и фантоми, измислени отъ челоувѣка да се окове въ тѣхъ, това сжщото е и за морала, морални и неморални постѣпки, морално и неморално поведение — цѣла серия отъ заблуждения и религиозни илюзии. Нѣкоя постѣпка или нѣкое поведение могатъ да ми бѣдѣтъ симпатични или пакъ

*) стр. 249. **) стр. 266. ***) стр. 269. ****) стр. 276.

антипатични, до толкова, до колкото тѣ се касаятъ до моя интересъ, и нищо повече. Какво значи тука морала? Той е само една преобразена религия. Едно време човекъ вѣрваше въ Бога, днесъ той вѣрва въ моногамията (едноженството), защото това било морално, когато той не вѣрва въ кръвосмѣшението (съвокупление между близки роднини), защото това било безнравствено и т. н.*). Спорѣдъ Штирнера, ако единъ братъ поиска да се води съ сестра си, това е негова работа, той е въ правото си, защото той развива *своето азъ*, интереситѣ и желанията на *азъ*. Ако морала и моралнитѣ вѣрвания му заприщаватъ да го върши, това е най доброто доказателство че морала поробва личното азъ, като му прѣчи да извършва това което иска, като не оставя просторъ на неговото пълно развитие.

Собственността е анализирана отъ същата точка зрѣние. По същия начинъ Штирнеръ унищожава собственността — неприкосновенната собственост и правото на собственостъ. „Неприкосновенната собственостъ е изникнала върху същата почва: тя е едно юридическо понятие“. Това юридическо понятие (Rechtsbegriff), това право на собственостъ, както всичкитѣ права, е едно заблуждение, една заблуждающа илюзия, защото да почитамъ правото на собственостъ ще рѣче, да нечитамъ нѣщо което стои вънъ отъ мене, вънъ отъ моитѣ интереси, съ една дума, нѣщо което стои по горѣ отъ моето азъ. Азъ не искамъ и не трѣбва да познавамъ освѣнитъ моя интересъ. Исходѣйки отъ моя личенъ и върховенъ интересъ, всичко което съществува е мое, азъ вземамъ всичко което намѣря и гдѣто да намѣри, стига това да ми е по угодата. Нека всѣки постъпва така и всичко ще трѣгне по медъ и по масло. „Намажи си ржката и взѣмай всичко което ти трѣбва, казва Штирнеръ ! Така се обявява война на всички противъ всички. Само азъ единъ рѣшавамъ какво да взѣма за себе си и какво не“. Когато всѣки постъпни тѣй, тогава всѣки ще осъществи, ще реализира своето „азъ“ въ най голѣмата му пълнота.

Като издѣлва отъ чисто индивидуалистическа основа и въ нападенията си противъ частната собственостъ, съ още по голѣмо основание Штирнеръ протестира противъ колективна-

*) стр. 60—61.

та собственностъ и комунизма. „За личното ми азъ, общата собственостъ е едно пренятствие не по малко отъ частната собственостъ на тогова или оногова. Нито първата, нито втората сж моя собственостъ. Да ли обществото ще владѣе и ще ми отстъпва една частъ отъ богатата си или това ще сж нѣколко отдѣлни частни собствениности, мене нѣма да ми е по добръ, защото и въ единия и въ другия случай азъ немога да рѣшавамъ по волята си. Даже комунизма като унищожава всѣка частна собственостъ ме туря въ една много по голѣма зависимостъ отъ друга една, защото тая друга една е цѣлото общество; напраздно комунизма възстава противъ „държавата“, защото той самъ се стрѣми да създаде една друга държава, единъ „договоръ“, една организация, която ще бѣде едно пренятствие, на моята свобода, една върховна власть, по високо поставена отъ моята. Комунизма е въ пълното си право да възстава противъ претеснението на частнитѣ собствениници, отъ което страда личното азъ, нѣ властѣта която той туря въ ржцѣтѣ на обществото е още по ужасна*).

Штирнеръ заявява, че задачата на чловѣка се заключава въ развитието на своето *лично азъ*, на своята личностъ изцѣло, и прибавя: „Нѣ това развитие еднакво възстава противъ държавата както и противъ обществото и като се основава на егоизма, то е враждебно на всичко, което е общо и комунистическо“**). Както видѣхме, Штирнеръ оборва комунистическата собственостъ повече отъ колкото частната. Тогава какво остава да се прави? Ето какво, ни казва той: „Наложѣ си ржката и вземѣ каквото ти трѣба! Така се обявява войната отъ всички противъ всички. Азъ единъ има да рѣшавамъ що трѣбва да взема“*).

Критиката на другитѣ понятия, като: общество, идеална цѣль, принципи, любовь, свобода, равенство, солидарностъ, дългъ — е направена по сжщия начинъ исходѣйки отъ сжщата точка зрение.

Ний мислимъ че читателитѣ ни сж схванали, метода употрѣбяванъ отъ Штирнера при оборванието на тѣзи понятия

*) стр. 41. **) стр. 361.

*) стр. 341.

и обектвенни чувства, нъ при все това, ний ще кажемъ нѣколко думи върху критиката която той имъ прави за по доброто схващане на анархизма.

Нека почнемъ съ понятието и общественното: любовта.

Любовта, като егоистическо чувство което докарва удоволствие на личното азъ, е очевидно приета отъ Штирнера. Такава една любовъ спорѣдъ него, е частъ отъ отправленията на организма, тѣй както напримѣръ е пищеварението. Нъ любовта като нравоучение (обичай свое ближенъ, како самаго себе си) или любовта къмъ другитѣ, безинтересната любовъ, която даже изисква жертви на егоизма, тѣзи любовъ е напълно отрицавана отъ Штирнера. Той не отрича нейното съществуване, нъ той подържа че тя не трѣбва да съществува. Алтруистическата любовъ е една любовъ вънъ отъ мене, която ми повелява, господствува, която ме поробва; тя е една истинска създадена иллюзия, създадена отъ чловѣка да се угнетява.

Очевидно е, казва Штирнеръ, „вънъ отъ всѣко съмнѣние, че както можемъ да възбудимъ въ одного чловѣка да люби, също тѣй ний можемъ го потикна къмъ друга една страсть, тѣй напримѣръ, къмъ умразата. Нъ любовта, на егоиста излѣгва отъ егоизма, лѣжи въ егоизма и се втича отново въ егоизма“*). Такава трѣбва да бѣде любовта, когато напълни алтруистическата любовъ ме води къмъ самопожертвованието на *личното азъ*, тя не е прочие освѣнъ една религиозна форма, създадена да ме угнетява.

Критиката на свободата е още по интересна.

Свободата като идеалъ на борба, свободата въ всичкитѣ свои проявления: свободата на индивидума, свободата на мисълта, свободата на перото, споредъ Штирнера, не сж нищо друго освѣнъ угнетяющи заблуждения.

Преди всичко, когато азъ искамъ свободата за печата или на мисълта, значи, азъ я искамъ отъ нѣкого; самия този фактъ показва, че азъ припознавамъ нѣщо си отгорѣ си, което е въ сила да ми я даде или да ми е отнеме, значи, азъ припознавамъ единъ господарь.

Що се касае до пълната свобода на словото, на мисль-

*) стр. 391.

та и т. н., то тѣзи свободи сж още по екстравагантни, защото, какъ вий искате щото свободата на мисълта да бжде свободна? Свободна отъ кого, отъ мене? Нъ тогава ако моята мисълъ намѣсто да бжде *моя* се освободи отъ мене, моето *азъ* се унижава; мисълта става свободна, а свободата на *азъ* е ограничена.

Свободата на печата е сжшо така абсурдна.

Штирнеръ е въ правото си когато счита, за абсурдъ, абсолютната свобода, между впрочемъ както всички абсолютни нѣща, защото това е дѣйствително една безмислица.

Отъ самия фактъ, че азъ живѣя на едно съ други хора, маята свобода се ограничава отъ свободата на другитѣ.

Равенството е сжшо едно угнетяющо заблужденіе. Въ дѣйствителностъ, казва Штирнеръ, *человѣкъ* не сжществува; това е една абстракция; значи ний трѣбва да бждемъ равни като абстракция и, равни въ отвличеността. Обаче това, което сжществува конкретно, е не *человѣка*, а *личното азъ*, което се нарича Иванъ и едно друго конкретно *азъ*, което се нарича Драганъ и т. н. Въ сжщностъ всичкитѣ тѣзи *азъ* сж далечъ да бждѣтъ равни. Всѣко се различава по особенната си физическа форма, по особеннитѣ си интелектирани способности;—слѣдователно, когато азъ ще искамъ да стана равенъ съ другитѣ, това не само че е невъзможно, нъ *личното азъ* би се унизило като става равно, това което е една прѣчка на развитието на индивидуума. Равенството като общественъ идеалъ е сжшо така една угнетяюща илюзия. Такава е сжшо характера на другитѣ общественни понятия като дълга, идеала, принципитѣ.

За *личното азъ* немогатъ да сжществуватъ никакавъ видъ обязанности, никакъвъ нравственъ дългъ, нито къмъ ближния, нито къмъ моята фамилия; другитѣ немогатъ да иматъ никакъвъ дългъ къмъ мене, защото това сж фикции които унижаватъ *личното азъ*.

Сжщото за идеала и принципитѣ. Единъ идеалъ или единъ принципъ, които сжществуватъ вѣнъ отъ *мене* и които изискватъ щото азъ да постигвамъ, не спорѣдъ моя личенъ интересъ, а спорѣдъ това което диктуватъ тѣ,—не е ли това една маскирана религия? Едно време Богъ управляваше мое то поведение, а сега морала, идеала или нѣкакъвъ принципъ.

Въ всичкитѣ случаи моето азъ ще бжде тѣхенъ робъ. Да се освободя отъ всичкитѣ тѣзи видѣния, отъ всичкитѣ тѣзи идеи фиксъ — религиозни заблуждения и илюзии — които ме обикалятъ отъ всички страни, ме угнетяватъ и унищожаватъ, трѣбва щото *личното азъ* да ги подигне и завладѣй. Намѣсто да имъ давамъ една обективна стойностъ, азъ ги обгръщамъ въ *себе си* и ги правя моя собственостъ. азъ ги истрѣбвамъ, като унищожавамъ тѣхното юридическо съществуване, като ги поглъщамъ въ моето субективно *азъ*, което единствено е въ състояние да развие цѣлата пълнота на всичкитѣ мои лични сили.

Штирнеръ свършва своята книга съ тѣзи особенно характерни думи:

„Всѣко същество поставено надъ мене, било то Богъ или чловѣкъ, обезсилва чувството на моята индивидуалностъ и то изчезва само отъ слънчевата свѣтлина на съзнанието на моята индивидуалностъ. . . .“

Такава е книгата на Штирнера. Тя е толкова парадоксална и толкова удивителна въ своитѣ основания, щото за много отъ нашитѣ читатели, тази книга ще се стори недостойна за една критика и единъ анализъ. Голѣма частъ истина има въ тази оцѣнка, нѣ както вече казахме, книгата на Штирнера е оказала голѣмо влияние върху идеитѣ на съвременнитѣ наши анархисти. Освѣнъ това, въ много случаи тази книга може да служи като типъ на анархистическата мисль, и слѣдствие на това, откриванieto погрѣшкитѣ на Штирнера ще рѣче, да посочимъ погрѣшкитѣ на днешнитѣ анархисти. Макаръ наистина да сж облечени въ друга форма, нѣ основата е сжщата. А отъ друга страна раскритикуването на единъ тѣнѣкъ диалектикъ какъвто е Штирнеръ, не е тѣй лесно. Съ единъ вънкашенъ успѣхъ Штирнеръ може да исхвърли вашитѣ заблѣжки очевидността за невъзможността на подобно едно общество (или *Verein, съюзъ*, както Штирнеръ наричаше това, къмъ което се стрѣми за да избѣгне термина общество) състояще се отъ *лични азъ*.

Така ако вий му заблѣжете, че ако всѣки вършеше въ Ферайна (*Verein*) всичко което му минеше презъ главата, това би било цѣла Вавилония, той незабавно ви отговаря: „Кой

СЪСИПВАНИЕТО НА ДРЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО.

ОТЪ

КАУТСКИ.

Программата, приета отъ Германската *Социална-демократия* на Ерфуртский конгресъ (14—20 Октомврий 1891), е раздѣлена на двѣ части. Едната часть е обща, теоретическа, съдържаща принципътъ и цѣльта на *Социалната-демократия*; другата часть е практическа, формулирующа исканията на *Социалната-демократия*, искации възможни при настоящето състояние на обществото, за улесняване дохожданието на едно по-добро бъдѣще.

Азъ ще говоря тукъ само върху първата часть.

I. ЕВОЛЮЦИЯТА.

„Екопомическото развитие на буржуазното общество води неизбѣжно къмъ съсипванието на дребната индустрия, дребното земледѣлие и дребната търговия, които иматъ за основа частното притежание орждията на труда отъ работника. Щомъ работника престане да бѣде притежателъ на орждията на производството, той се обръща на пролетарий безъ всѣка собственность. Собственността става монополъ на шепя капиталисти и едри землевладѣлци.

„Паралелно на туй развитие, дребното производство се централизира въ широки производственни организации, съчовото се обръща въ машина, производителността на производството добива гигантски размѣри. Отъ всичко това се ползуватъ само капиталиститѣ и едритѣ землевладѣлци. А на пролетариата и срѣднитѣ классове, които лека полека изчезватъ, отъ всичко това мизерията става по-грозна, робството по-животинско, експлоатацията по-безбожна.

„Частното притежание срѣдствата за производство е било нѣкога срѣдството, чрезъ което работника е можалъ да бѣде господарь на произвѣденията си. Сега пъкъ, туй сжщото частно притежание на производителнитѣ срѣдства експроптира селянитѣ, занаятчийтѣ и дребнитѣ търговци и ги прави слуги на онѣзи, които не работятъ нищо. Произвѣжданieto на едро и прогресивното растение производителността на общественный трудъ можатъ да станатъ источникъ на благосъстояние и пълно развитие на угнетенитѣ маси само тогазъ, когато частната капиталистическа собственостъ стане общественна собственостъ, когато стокопроизводството се обърне въ социалистическо производство, производство отъ обществото и за него.

„Това общественно преобразуване ще еманципира не само работническиятъ класъ, но и всички страдающи при сегашната организация. Само работническиятъ класъ е въ състояние да извърши това преобразуване. Всичкитѣ други класове сж основани въ индивидуалното притежание оржията на труда. Само интереситѣ на пролетарията искатъ изчезването на това индивидуално притежание оржията на труда“

Въ първия редъ още на програмата ние намираме думитѣ „економическо развитие“, които ни каратъ да проникнемъ непосредственно, до дъното му, мисльта на Социалната-демократия.

Има хорица, които си въобразяватъ, че извършватъ нѣкой подвигъ на дълбокомислие, когато кажатъ: „нищо ново подъ слънцето“, *nil novi sub sole*, „туй, което виждаме днеска, е съществувало и ще съществува винаги таковозъ, каквото си е“. Нѣма нищо по-фалшиво и по-наивно отъ това; науката ни показва, че състоянието на покой го нѣма пийдѣ, че едно постоянно измѣнение се извършва въ обществото и природата.

Ний знаемъ двеска, че първобитний човѣкъ е живѣялъ като животнитѣ, храняйки се отъ продуктитѣ, които природата му е предлагала безплатно. Малко по малко той изнамѣрва оржия, сѣчива, усъвършенствува ги споредъ пуждитѣ си, става рибарь, ловець, скотовъдецъ и най-сетнѣ земледѣлецъ и занаятчия. Тази еволюция става по-бърза и по-бърза, а въ вѣка на парата и едикричеството може да се вижда и отъ слѣпитѣ.

За да си достави човѣкъ необходимото, да произведе туй, отъ което има нужда, зависи отъ материалитѣ, съ които разполага; съ една дума, зависи отъ сръдствата за производство. Хората не съ могли никога да произвеждатъ изолирани единъ отъ други, но всекога въ общества, на които устройството се е измѣняло съ измѣнението сръдствата на производството на епохата имъ. На развитието на производството е съответствувало едно *обществено развитие*. Устройството на обществото и общественнитѣ отношения на съставляющитѣ го членове сж тѣсно свързани съ формата на собствеността; еволюцията на производството влече подирѣ си еволюцията на собствеността.

Нека илюстрираме това съ нѣкои примѣри, зети отъ селянитѣ. За развѣжданието на добитѣкъ виждаме въ миналия вѣкъ и сега още *пасбищната система*; тази система е свързана съ общото притежание на земята. Би билъ лудъ опзи селянинъ, който би поискалъ да отдѣли за свое употребѣние по едно парче земя и да наема особепъ пазачъ за своятѣ нѣколко добитѣчета. Ето защо тамъ, гдѣто съществува тая система, селянина не може да не иска общи пасбища и общи пазачи.

Другъ е въпроса съ полската работа, когато тая работа се върши безъ машини, съ прости орѣдия. Общото работенне при тия условия не ще бѣде ни най-малко ползвено за производството. Съ земледѣлческитѣ орѣдия на селинитѣ, единъ човѣкъ само или двама-трима (семеиството на селинина) може да работи едно парченце земя. При тия условия, работянieto на земята ще става по-грижливо, ще бѣде по-производително, когато тоя, който и работи, прави туй, което види за добръ, като знае че ще се възползова отъ всички улущения на живота си. Земледѣлието покарва при дребното работенне, което се изисква отъ частното притежание на сръдствата за производство, за да добие едно пълно развитие.

У старитѣ германци ние намираме общата собственостъ до когато скотовѣдството и ловътъ бѣха главнитѣ имъ сръдства за съществуване. По-сетнѣ, съ развитието на дребното земледѣлие, пий виждаме тая собственостъ да изчезва все повече и повече, като отстапва мѣстото си на частната собственостъ.

Ние виждаме, че, подъ влиянието на економическата

еволюция, като резултатъ на земеделческото развитие, селянина — комунистът става яростенъ защитникъ на индивидуалната собственостъ.

Туй, което казахме за селянина, можемъ да го кажемъ и за занаятчиита. *Занаята* не иска сгрупирването на голѣмо число работници за изработването нѣкой голѣмъ предметъ. Всѣки майсторъ произвежда самъ или се подпомага отъ единъ, двама свои другари, калфи или чираци, които не го освобождаватъ отъ работа: тѣ му помагатъ само, тѣ образуватъ фамилията му, както за земеделieto, единъ работникъ самъ или едно работническо семейство сж достатъчни за една работилница, и резултатъ е сѣкий — частната собственостъ на сръдствата употребени за производството и на продукта; това е необходимо за пълното развитие на производителната сила. Продуктътъ на работника зависи отъ негова умъ, отъ неговата похватностъ, отъ неговата дѣятелностъ; той го апроприира, той глѣда продуктътъ на труда си като своя собственостъ. Той не може да развие производителната си личностъ, ако не е свободенъ, ако не разполага свободно съ своитѣ сръдства на производство, т. е., ако ги не владѣе напълно.

Ето защо Социалната-демокрация казва, че частната собственостъ на сръдствата за производство е основата на дребната индустрия и дребното землевладѣние. Но тя отива по-далечъ, тя казва още: „економическото развитие на буржоазното общество води фатално къмъ съсипването на дребната индустрия, дребното земледѣние и на дребната търговия“.

Да изучимъ тази еволюция.

II. СТОКА И КАПИТАЛЪ.

Дребната култура на селянина и занаятитѣ сж изходнитѣ точки на буржоазното общество.

Било е време, когато всѣко селско семейство е удовлетворявало самъ всичкитѣ свои нужди: храна, облѣкло, жилище, орждия на труда. То е произвѣждало само това, отъ което е имало нужда и нищо повече. Съ прогресса на земеделieto то почва да произвѣжда повече, отколкото се нуждае въ момента. Тогазъ то захваща да развѣня произвѣденитѣ си излишѣкъ съ предмети, които не може да произвѣжда или пъкъ ги произвѣжда въ недостатъчно количество, при тая развѣня продуктитѣ ставатъ *стоки*.

Стоката е продуктъ, който е назначенъ да се потрѣби не отъ тия, които сж го произвѣли, отъ селското семейство или отъ занаятчията, но който е назначенъ да се размѣни срѣщу продукта на другъ нѣкой производителъ. Житото, произвѣдено отъ селянина за продажба, е стока; но житото, което той спазва за потрѣбление отъ семейството си, не е стока.

Да продадешъ, ще рѣче да дадешъ една стока срѣщу друга една, *която се търси и иска отъ всички*, напримѣръ, златото, което е *монета* навсѣкѣдѣ. Ний виждаме какъ, вслѣдствие економическото развитие, селянина става производителъ на стоки. Занаятчията, който работи въ занаятчийница, е производителъ на стоки: той не продава само изливъка; цѣлата на неговото производство е *продажбата*.

Размѣната предполага двѣ нѣща: 1) малкитѣ групи производители да не произвѣждатъ същия предметъ, т. е., да има въ обществото едно раздѣление на труда; 2) стражитѣ, които правятъ размѣната, да сж притѣжатели на размѣненитѣ предмети, тия предмети да сж *тѣхна частна собственостъ*.

Съ економическото развитие, съ раздѣлението на труда между различнитѣ корпорации; съ частната собственостъ, която расте въ обемъ и значение, ние виждаме, че производството за свои собствени потрѣбности намалява, а производството на стоки зема единъ силенъ полетъ.

Раздѣлението на труда кара, щото покупкитѣ и продажбитѣ да ставатъ достояние само на една специална категория хора — *търговцитѣ*. Търговцитѣ печелятъ, като продаватъ скъпо туй, което купуватъ ефтино. Но това не ще рѣче, че тѣ сж, които опредѣлятъ, спорѣдъ желанието си, цѣнитѣ на стокитѣ. *Цѣната* на една стока зависи отъ общественно-необходимото количество трудъ, потрѣбенъ за производството ѝ. Впрочемъ, цѣната на една стока е твърдѣ рѣдко равна на стойността ѝ. Причината на тази аномалия е, че цѣната, при *сегашното общественно състояние*, не се опредѣля, както и стойността отъ *обстоятелствата на производството*, но зависи отъ *състоянието на пазара*, главно отъ предложението и търсението. Между това, цѣната е предметъ на закони, опредѣляни отъ мѣстнитѣ обстоятелства и епохитѣ. Ако търговеца иска да спечели отъ продаваната си стока, той трѣбва да побърза да я купи въ момента и

на мѣстото, дѣто тя се предлага най-евтино, а да я продаде тогазъ и тамъ, когато и къдѣто търсението е по-голъмо и цѣнитѣ сѣ повишени.

Селянина или занаятчията купуватъ стоки, защото имъ трѣбватъ за удовлетворение нуждитѣ на семействата си, за потрѣбление или като сръдство за производство. Търговеца, напротивъ, купува, за да продава и печели. Капиталъ е стока или паритѣ, употребени за тая цѣль. Коя именно стока, каква сума пари сѣ капиталъ или не, ний не можемъ да кажемъ: всичко това зависи отъ тѣхното назначение, отъ службата, която извършватъ. Тютюна, когото единъ търговецъ купува, за да го продаде съ печалба, е за тоя търговецъ капиталъ. Тютюна, който се купува за потрѣбление, не е капиталъ за потрѣбителя.

Най-старата форма на капитала е търговскій капиталъ. Друга една форма капиталъ, стара колкото тоя на търговскій капиталъ, е лихварний капиталъ, който е печелилъ отъ лихвитѣ, съ които сѣ се облагали стокитѣ и паритѣ на капиталиста.

Капитала се ражда при извѣстна степенъ на стокопроизводството основано на частната собственостъ, фундамента на всѣко стокопроизводство. Но съ помощта на капитала, частната собственостъ си измѣня вида, или по-добрѣ, зема два вида: единътъ ѝ видъ дребноборжоазенъ и стотвѣтствува на отношенията на дребното производство; другиятъ ѝ видъ е новъ, капиталистически. Днешнитѣ защитници на частната собственостъ ни говорятъ само за първий видъ, когато частната капиталистическа собственостъ се вижда и отъ слѣпцитѣ.

При тая степенъ на капиталистическото развитиe, когато капитала има формата на търговски и лихварски капиталъ, характера на капиталистическата форма на частната собственостъ ако и не сеобно рѣзко, се зебѣлѣзва вече. Дохода на селянина или занаятчията при господството на дребното земледѣлие и дребната промишленность сѣ зависими главно отъ неговата *личность* или отъ личноститѣ на семейството му, отъ тѣхнитѣ способности, отъ тѣхвата дѣятелность. Напротивъ, печалата на търговеца е толкозъ по-значителна, колкото повече *пари* той има за покупка на стоки, колкото повече стоки има за продажъ. Ако продамъ 10,000 килограм.

тютюнъ, моята печала при еднакви обстоятелства ще бжде десетъ пѣти по-голѣма, отколкото ако продадѣхъ 1000 кил. само. Сѣщото е и съ лихварина. Капиталистическия доходъ зависи прочее, прѣди всичко, отъ *величината на капитала*. Работната сила и качества на индивидуа сѣ ограничени. Туй сѣщото е и съ количеството на продуктитѣ, които може да фабрикува единъ работникъ въ дадена епоха. Това количество не може да надмине сръдствата, които се иматъ въ разположение. Паритѣ, напротивъ, пѣматъ ни мѣрка, ни граница. Колкото повече пари имашъ, толкова повече сръдства имашъ да спечелишъ още, като ги прѣвѣрнешъ въ капиталъ. По тоя начинъ се събиратъ несмѣтни богатства.

Но частната собственостъ може да произведе тоже другъ единъ резултатъ. Ако ползитѣ и печалитѣ се дължатъ на частното притежание сръдствата за производство, то отъ друга страна пъкъ влече загуби, съсипвания и най-черпа мизерия. Лихварския капиталъ предполага бѣдни и нуждающи се; като ги експлоатира, той ги прави още по нещастни, отъ колкото сѣ били по-напредъ.

Печеление безъ трудъ несмѣтни богатства — за едни, ужасна мизерия за други—ето характеристическитѣ черти на капиталистическата частна собственостъ. Тия черти при зачатото на търговския и лихварския капиталъ не сѣ още рѣзки. Сиромашията не се забѣлѣзва тъй ясно, отсъствието на собственостъ не е още общо състояние на голѣмата народна масса. Въ тая епоха на обществената еволюция всички експлоататори, сейниора, търговеца, лихваря иматъ още интересъ въ съществуването на дребното земледѣлие и дръвнитѣ заналти.

Правя е още пословицата: богатъ ли е селянина, богати сѣ всички. Търговията не убива още дребната индустрия, или дребното земледѣлие; напротивъ, често тя може да имъ помага. Лихваря, ако и да експлоатира длъжниците си, не може да има интересъ въ окончателното имъ съсипване. Пропаданieto орждинта на труда, мизерията не се виждатъ на тази епоха като едно фатално общественно явление, но по-скоро като едно частно нещастие, причинено отъ нѣкоя погрѣшка. На мизерията се гледа, като на нѣкое божествено испытание или като наказание мързела и безгрижността. Това вѣрзание е още довольно распространено въ дреб-

побуржоазний свѣтъ: а сега мизерията е явление много различно отъ това, каквото е била пѣкога.

СПОСОБА НА КАПИТАЛИСТИЧЕСКОТО ПРОИЗВОДСТВО.

Въ продължение на срѣднитѣ вѣкове занаятитѣ въ Европа се развиваха постоянно. Раздѣлението на труда ставаше все по-голѣмо и по-голѣмо, — тъчението вълнени материи напримѣръ се отдѣли отъ тъчението на памучнитѣ материи — пови специалности се образуватъ, организуватъ се пови корпорации. Изобрѣтателността се увеличава, оръдията се усъвършенствуватъ все повече и повече. Търговията се разширява съ подобрѣнието на транспортнитѣ срѣдства.

Преди 400 год. занаятитѣ цѣвтиха, търговията прѣживяваше щастливи дни. Откри се пътя за Индия; откриха се баснословнитѣ богатства на Америка, пейнитѣ златни и срѣбърни рудници. богатства, които се експедираха за Европа, богатства, добити отъ Европейскитѣ авантюристи, съ помощта на търговията, хитростта, лукавството, грабителството. Най-голѣмитѣ кокали се паднаха на тѣжкитѣ търговци: тѣ само можаха да въоружатъ голѣми параходи и ги зацѣпчаватъ съ помощта на храбрици лишени отъ съвѣсть.

Това е още епохата на образуването на модерното господарство, господарство на войнщина и централизация, представляюща най-напрѣдъ формата на *абсолютна монархия*. Това господарство съотвѣтствува на интереситѣ на капиталистическия класъ, който ставаше все по-силенъ и по-силенъ, като имаше (господарството) отъ своя страна нужда да бѣде подпомагано отъ него.

Въ интереса на монарситѣ бѣше да благоприятствуватъ на тия, които внасятъ пари въ страната, търговцитѣ и капиталиститѣ. Въ замѣна на това капиталиститѣ даваха заеми на монарситѣ и държавитѣ, като ставаха тѣхни длъжници. По този начинъ всичко е въ тѣхната зависимостъ, въ тѣхна услуга, никой не имъ отказва въ нищо: тѣ увеличаватъ пѣтицата за съобщение, впускатъ се въ колониални завоевания и войни срѣщу господарствата, които имъ правятъ търговски конкуренции.

Налиитѣ классически економисти пѣятъ всехвадения на *спе-*

стозността — источника на капитала. Ний от своя страна, ще се помъчимъ да намѣримъ други още нѣкои източници. Огромнитѣ богатство на капиталистическитѣ народи иматъ източниците си въ *колонияната политика*; съ други думи, въ ограбването на чуждитѣ страни; иматъ ги тия източници въ *контрабандитѣ въ търговията съ роби*, въ търговескитѣ войни. Историата на всички страни ни дава достатъчно доказателства, че капитала се добива съ *спестяване*. *Покровителството на господарството* е било най-мощния факторъ, който спомогна на това „спестяване“. Но новитѣ открития, новитѣ търговски пътища, осигури дѣто донесоха голѣмитѣ богатства на търговцитѣ, разшириха пазаритѣ, дѣто се продаваха индустриалнитѣ производения на морскитѣ страни на Европа и главно на Англия — царицата на моретата. Запалитѣ не можаха да удовлетвориватъ настоятелнитѣ, постоянно растящитѣ търсения на пазари. За *едрата продажба*, трѣбваше *едро производство*. Голѣмия пазаръ създаде едно производство по свой образъ и подобие, — производство, което трѣбваше да зависи въ всички отъ интереситѣ на търговцитѣ.

Въ интереса на търговцитѣ бѣше да въвеждатъ сами производството на едро, изисквало отъ широкъ пазаръ. Тѣ имаха пари, за да крѣпятъ всичко нуждно за повото производство: сурови материали, оредия, работилници, *работна сила*, — по дѣ да намѣрятъ тази послѣдната? Роби въ Европа пѣмаше. Работника, който имаше своитѣ работни сръдства, не продаваше работната си сила. Той предпочиташе да работи за себе си и за фамилията си, за която да запазва цѣлото произведение на труда си. Той би продалъ продукта си, по не и работната си сила. Нека забѣлѣжимъ при това, че, е неправилно да се рече, че нѣкой-си продава труда си. Труда, едно дѣйствие, не може да се продава. Думата трудъ се употрѣблява често, за да изрази резултата на едно дѣйствие, за да означа произвѣдението на труда, силата, която се проявява въ дѣйствието, съ други думи работната сила.

Употрѣблението на думата трудъ, въ смисъла, когото критикуваме, позволява на економиститѣ, заинтересувани въ заслѣплението на работниците и дребната буржуазия, да маскиратъ много истини и да искривятъ много факти. Ето защо трѣбва да изслѣдваме отблизко тия фокусници.

Да се повърнемъ на нашия търговецъ, който търси работници. Той не може да ги намѣри между работниците, които иматъ оржди за производство на дребно. Търговеца търси такива работници, които да пѣматъ нищо друго освѣнъ работната си сила и които, за да живѣятъ, да бждатъ припудени да му я продаватъ. Развитието на стокопроизводството и на частната собственостъ се създаде отъ подобни хора. Отъ най-напредъ, обаче, тѣхъ ги пѣмаше въ изобилие, а колкото ги имаше, по-голѣмата частъ бѣха сакати, болни, стари, еднокраки, мързеливи, крадци и пр. Числото на свободнитѣ работници бѣше ограничено.

Но скоро работата се сложи тѣй, щото въ момента, когато търсението имъ стана тѣй голѣмо, една голѣма частъ работници обѣдняха и бидоха принудени насила да си прѣдложатъ рѣцѣтъ. На богатитѣ търговци оставаше грижата да ги събератъ само.

Това бѣше слѣдствие отъ развитието на стокопроизводството. Развитието на пазаритѣ за градската индустрия има противно дѣйствие върху земледѣлието. Въ градоветѣ търсението на продуктитѣ за продоволствие и на суровитѣ материали стана по-голѣмо. Ето защо земледѣлческото производство става повече и повече стокопроизводство, производство за продажба. Селенина си взема паритѣ напредъ при продажбата, съ което възбужда алчността на експлоататоритѣ си. Додѣто излишѣка на селенина се състои по-голѣмата частъ въ продукти, експлоататоритѣ му не взематъ повече отколкото имъ е пуждно за потребление. Но отъ пари се има постоянно пужда; колкото повече имашъ пари, толкозъ по-добрѣ. Колкото повече се разширява пазаря за селенина, колкото повече пари добива отъ продажбата на произведенията си, толкозъ повече го ограбватъ едритѣ собственици и царетѣ съ постоянното увеличаване на данъцитѣ и сепйорскитѣ права. Господаритѣ не се задоволяватъ вече съ излишѣка продукти на селенина, а му взематъ и най-необходимото. Слѣдъ това не е чудно, че подиръ всички съпротивления, задушени при селскитѣ войни, селенитѣ напуснаха къщицата и земитѣ си и потърсиха прибѣжище въ градоветѣ.

Освѣнъ това, додѣто въ градоветѣ, вслѣдствие разширението на пазаря, се създаваше едрото индустриално производство, въ селата се почувствува пужда отъ едрото земе-

дѣлческо производство. Едритѣ землевладѣлци подражаватъ едритѣ търговци въ градоветѣ. Сениора, който до сега е билъ само по-богатъ селешинъ се опитва да разшири експлоатацията си. Работни рѣцѣ има, селешинѣ си предлагатъ услугитѣ. Но земледѣлеца нѣмаше винаги нужда отъ тѣхъ, напр., при производството на вълпата или дървата. За развъждане добитѣкъ и отглеждане лѣсове, се нѣмаше нужда отъ много рѣцѣ; затуй тамъ, дѣто землевладѣлцитѣ, като оставяха земледѣлнето на страва, за да развъждатъ добитѣкъ и обработватъ лѣсове, едно голѣмо число работници-земледѣлци останаха безъ работа. Собственника имаше сега нужда отъ повече земи, отколкото по-напредъ и за да се сдобие съ тая земя, за да разшири експлоатацията си, той трѣбваше да испъди селешинѣ изъ хижитѣ имъ. Отъ тогава говещието на селешинѣ се продължава до края на миналия вѣкъ. До като едритѣ търговци трупаха несмѣтни богатства, като опустошаваха колонитѣ, дворянитѣ и князетѣ правяха същото, като грабяха подданицитѣ си. Както феодалнитѣ господари, тъй и капиталиститѣ не се стѣсняваха особено когато се касаеше да се употребятъ хитрости, принуждение, кражби, убийства и пр. за постигане на цѣлитѣ имъ. Историата ни дава и подобни примѣри на спестиванне.

Какво можаха да направятъ селянитѣ, които бѣха оставили земитѣ си по причина на тѣжкитѣ ангарии, данъци и всевъзможни товари, тия, които бѣха изгонени съ хитростъ и насилие. Тѣ не можеха вече да произвеждатъ за свои смѣтка, понеже господаритѣ имъ бѣха задигнали срѣдствата за производство. Тѣ нѣмаха вече продукти за износване на пазаря, тѣмъ не имъ оставаше друго, освѣнъ да продадатъ сами себе си, да продадатъ единственното цѣнно нѣщо, което имъ оставаше — работната си сила. Тая си сила тѣ можаха да продадатъ за извѣстно време малко или много дълго, т. е., трѣбваше да се ангажиратъ, да си свържатъ рѣцѣтъ. Едни стапаха наднаичари, наемници, може би, у сѣщия господарь, който ги бѣ изгонилъ и имъ бѣ ограбилъ всичко. Други, като солдати, отидоха да помагатъ на разбойничествата на ония, които ги бѣха осиромашили. Други стапаха просяци и хайдути. А мнозина, и навѣрно, не най-лошитѣ потърсеха работа въ индустрията. Завалтчинитѣ се опитаха да се защитятъ противъ давлението на новата сила

на труда, като затвориша занаятите си въ тѣсни корпорации. А това само накара работниците да отиватъ и прибѣгватъ до търговците, които търсиха ржцѣ за индустриалните си работилници. Ето какъ се туриха основитѣ на капиталистическата индустрия, на *способи на капиталистическото производство*, чрезъ една експроприация, една революция най-кървава, най-неумолима, на която историята на човѣчеството ни дава зрѣлището. Но тази революция биде направена отъ богатитѣ и силнитѣ, противъ малкитѣ и слабитѣ. Ето защо епохата на тая революция се нарича днесъ епоха на хуманитаризма и еманципацията на духоветѣ, отъ тия сѣщитѣ, които се показватъ най-дълбоко възмутени отъ революционнитѣ планове на социалната демокрация.

Отдѣлепнето на едно толкозъ голѣмо число работници отъ срѣдствата имъ за производство, превръщанieto на тѣзи работници въ пролетарии бѣше фатално пѣщо, произтекающе отъ економическото производство. Но както това става всекога, силнитѣ класове не се задоволиха да останатъ само пасивни зрители на тази еволюция; тѣ употребиха припуждение и насилие пря защитата на интереситѣ си за ускорение фаталната развязка. Принуждението въ най-грубата си и жестока форма биде акушерката на капиталистическото общество.

(Слѣдва).

МАРКСОВАТА ТЕОРИЯ НА ЦѢННОСТЯТА.

отъ

Полъ Фишеръ.

4. *Формата на цѣнността и нейното развитие въ формата на пари.*

Обществено-необходимия трудъ е значи источника на цѣнността. Нѣ цѣнността на всяка отдѣлна стока не може да се види, поппа или вкуса или съ други думи цѣнността не е нѣкое конкретно свойство, а се явява посредствомъ общественното отношение на двѣ стоки една къмъ друга.

Размѣнната (мѣневата) цѣнность е слѣдователно формата, въ която се явява цѣността на една стока *).

Нейната най-проста форма е размѣното отношение на двѣ стоки: x стока А y стока В или 20 метра платно — 1 дрѣха. Цѣността на една стока се изразява очевидно въ друга стока, по отношение къмъ друга стока, слѣдователно релативно, тогава когато втората стока достави вещественната основа, материала за изразяване цѣността на първата. Тѣ играятъ двѣ различни роли, които се изключаватъ взаимно. Наистина както платното може да изрази цѣността си въ дрѣха, тъй дрѣхата може да изрази своята цѣнность въ платно, въ не едновременно. Двѣ дѣца, които представляватъ хайдукъ и стражаръ, не могатъ същевременно да играятъ и двѣтѣ роли, тѣ трѣбва непременно да си размѣнятъ ролитѣ, когато едното отъ тѣхъ поиска да играе едната или другата. Релативната форма на цѣността и еквивалентната форма сж както нераздѣлими тъй и не съединими противоположности.

Платното и дрѣхата сж съотносими едно къмъ друго само като количества отъ една и сжща обществена единица, само като цѣнности. Но тѣхната цѣнность изпъква на лице именно въ това отношение. Една стока разгледана отдѣлно, сама е наистина цѣнность, но не изразява и още никакво цѣнно отношение. Своята цѣнность лично може да изрази сама въ себе. Цѣността не може нито въ нея да се съгледа, нито пъкъ тя сама може да я изрази. Тя не може да бѣде изразение на своята собствена цѣнность.

Още цѣността на една стока не се изразява въ цѣността на друга, цѣността на платното не се изразява въ цѣността на дрѣхата, а въ самата дрѣха като такава. „Въ това отношение дрѣхата важи като форма, въ която има цѣнность, като нѣщо цѣнно“. Цѣността на една стока се изразява слѣдователно въ потрѣбителната стоймостъ на другата стока. Единъ потрѣбителенъ предметъ, който функционира като еквивалентна стока, важи слѣдователно само като цѣнно тѣло. Понеже цѣността на една стока трѣбва да се яви като „обективностъ“, то това може да стане само въ

*) т. е. за да узнаемъ колко голѣма е цѣността на една стока или трѣбва да я размѣнимъ съ друга стока и само тогава тя може да изпъкне на лице.

компактната потрѣбителна цѣнность на нейната еквивалентна стока, която прѣдставлява слѣдователно въплощение на човѣшки трудъ.

При всичката своя ученостъ Фаустъ не могаль да открие нищо особено въ кучето си. Кучето, колкото и чудно да се показвало, оставало си все пакъ куче. Той немогаль да отгадае нищо въ него. Но когато кучето се я стѣпило отведнажъ като ученикъ, тогава разбраль всичко. Той видѣль отъ една страна, че ученикътъ нагледъ си е ученикъ, но че като такъвъ той е само едно въплощение на дяволската душа, отъ друга страна, отъ еднаквостта на кучешката и студентческата душа той забѣльзаль, че и въ кученцето се крило обща дяволска душа. Тукъ слѣдователно пътующия ученикъ билъ само като форма, въ която съществувала дяволската душа.

*
* * *

Ний видѣхме, кои сж условията, при които исклучително една стока може да изрази своята цѣнность. Имено, първо, нейната цѣнность не може да се появи въ самата нея, Всѣка стока има разни свойства, нѣ тѣзи свойства не изразивать незната цѣнность. Въ една глава захаръ човѣкъ не може да познае въобще дали има цѣнность. Второ, цѣнността на една глава захаръ не може да се изрази въ друга глава захаръ. Това би било една таутология, която би показала, че равни количества отъ една стока иматъ и равни цѣнности. Трето, цѣнността на една глава захаръ не може да се изрази въ цѣнността на друга нѣкоя стока, напр., желѣзо. Съ това би се констатирало, само че и двѣтъ стоки съдържатъ нѣщо однородно; но на едно подобно отношение би липсвало количествената опрѣдѣленность. Остава само едно: захарната глава изразива своята цѣнность материално, въ вещественната потрѣбителна цѣнность на желѣзото.

Но желѣзото минава тукъ не като желѣзо, а само като количество отъ единъ предметъ. То не представлява нищо друго, освѣнъ въплощение на цѣнность, цѣнность съсирена въ желѣзо, тъй че едно опрѣдѣлено количество желѣзо представлява винаги опрѣдѣлено количество цѣнность. Въ тази функция на желѣзото лѣжи сжщността на еквивалента.

Каква роль играе тукъ желѣзото — а както желѣзото,

тѣй и всѣка друга еквивалентна стока — става особено ясно отъ единъ примѣръ на Маркса. Тяжестта на захарната глава не е написана на нейното чело, както и цѣнността ѝ; тяжестта ѝ се изразява чрезъ драмове. Тѣй сѣщо и тукъ желѣзото не минава като желѣзо, а като тяжестъ, като представителъ на тѣжина, като тѣло, което не изразява нищо друго, освѣнъ тѣжина; другитѣ му качества се не взиматъ подъ внимание.

Каквато роль играе желѣзото въ опредѣленіе отношението между тяжестта на захарната глава и желѣзото, сѣщата роль играе то и въ опредѣленіето на тѣхвата цѣнностъ, ако само не обръщаме внимание на това, че тѣжината е естествено свойство и на двѣтѣ, а цѣнността нѣщо „чисто общественно“. При все това, човѣкъ разглежда свойственната функция на еквивалентната стока, щомъ веднѣжъ е установена, като изразение на вътрѣшната ѝ натура, особено дѣто тя се намира въ най-висшата си форма, гато пари. Тази иллюзия обърква тѣй сѣщо економиста, който отъ сѣществуваніето на едно явление безъ друго вади неговата естественностъ, необходимостъ, вѣчностъ.

По сѣщия начинъ, както еквивалентната стока, изразява цѣнностъ, тѣй сѣщо и трудътъ, който създава потребителна цѣнностъ изразява този, който създава въобще цѣнностъ, т. е. особенния, конкретенъ, полезенъ трудъ служи за изразение на отвлечения, общия човѣшки трудъ. Най-сетнѣ частния трудъ се представлява сѣщевременно като общественъ, като негова противоположностъ.

Размѣнното отношение на една стока съ една едничка друга е очевидно пай неразвитата форма на цѣнността. Тя е първоначалната форма, въ която продуктитѣ и труда въ този исторически периодъ сѣ се обръщали посредствомъ размѣната въ стоки. Съ развитіето на стокопроизводството измѣнява се тѣй сѣщо и формата на цѣнността. Понеже еквивалентната стока има само за задача да представи цѣнностъ, то е безразлично, каква е нейната потребителна цѣнностъ. Една стока се размѣнява слѣдов. съ много други и различни отъ тѣхъ, тя остава само като носителка на цѣнностъ. Тази, развитата форма на цѣнността се срѣща тамъ, дѣто главно-продукта на труда се размѣнява съ различни

други стоки, напр. при Индианцитѣ въ сѣверна Америка, които кажи срѣщу всички възможни нѣща размѣняватъ.

Нъ тукъ се заражда вече трета по развита форма. Отъ една страна една стока се размѣнява съ много други, отъ друга пъкъ много стоки се размѣняватъ съ една едничка. Поражда се „обща форма на цѣнността“ която изразява ясно, че въ всичкитѣ стоки съдържащи се трудъ безъ разлика е равенъ и че на общия еквивалентъ е предоставена ролята, да функционира като всеобщо въплащение на непосредствения общественъ трудъ. Както Христосъ е въплотенъ Богъ, тъй и еквивалентната стока е въплотена цѣнностъ, „видимата инкарнация на човешкия трудъ вообще“.

Стоката, която е исклучена отъ другитѣ стоки като общъ еквивалентъ, функционира като пари.

Съ течението на времето разни нѣща сѣ изпълнявали тази роля, тъй напр. говедата, робитѣ, оръжиято и т. н.; най сѣтне благороднитѣ метали. Паричната форма на стокитѣ предполага вече съществуването на едно развито стокопроизводство, едно обширно земање-даване. Появяването на металескитѣ пари прѣдставлява безсѣмнѣние нѣщо мистерлозно. Повърхностниятъ наблюдателъ се задоволява, като си спомни, че и другитѣ стоки по-напрѣдъ сѣ играли същата роль и че благороднитѣ метали, които по-рано сѣ били стока както всѣка, сѣ добили това прѣимущество само чрезъ своитѣ особенни свойства, както непрѣмѣняемостъта, дѣлимостъта и др. Но съ това загадката не е още рѣшена. Тя не състои въ функцията на паритѣ като всеобщъ еквивалентъ. тази послѣдната е само по нататѣкъ развитата форма на простиа еквивалентъ. Загадката на паритѣ състои слѣдователно въ тѣхната еквивалентна форма въобще.

Много лесно е да се види, че паритѣ сѣ стока. Затова и буржуазнитѣ економисти се въртатъ съ особена любовъ около тази обща арена. Нъ въ това нѣма никаква мѣнотия. Не познанието, че паритѣ сѣ стока, а какъ една стока може да се обърне на пари, дава обяснението за сѣщността на паритѣ. Да казваме, че при ивѣстно развитие на стокопроизводството испъкватъ и паритѣ, значи да констатираме само единъ фактъ. Нъ да обяснимъ това испъкване можемъ само чрезъ уразумѣнието на простото отношение на стокитѣ една

жѣмъ друга, което съдържа и развитието на паритѣ въ тѣх-
ния зародишъ. Тази задача разрѣши най-напрѣдъ Марксъ.

С О Н Е Т Ъ.

I.

Вижъ, какво е време хубаво, прекрасно,
Какъ пролѣтъта вдъхва сила въвъ свѣтътъ...
Цвѣтътъ се разцѣхва, славеи пѣе гласно;
Отъ пѣсни, цвѣртеня, грѣмналъ е лѣсътъ.

Ясно и засмѣно сияе небето:
Донесълъ е радостъ обща първий Май...
А между туй, само на мене сърцето
Като че не трепва, кат' че не играй...

Природо, обичамъ хубостъта ти ази!
Но сърце ми тази любовъ — свято пази,
За дни по щастливи — скрита въ единъ кѣтъ...

Днесъ други стремленья кипятъ съ жаръ въвъ мене...
Кѣмъ народа бѣденъ — мойто вдъхновение
Днесъ ми сочи пътъ!..

II.

Надѣвахъ се, че утрѣшния день
Ще ми докара щастие на менъ;
И лѣтихъ, — като прокълнахъ горѣщо
Изминалото време мрачно, тѣжко...

На другий день събудихъ се, но пакъ
Край мене бѣше сѣ сѣщия мракъ.
И още повече отчаянъ ази
Проклѣхъ и него день, съсъ гнѣвъ, тогази...

III

Зловѣщия гласъ на пукала ечи
Тѣй глухо въ мрака, всичко кат' мълчи!
Какъ страшно се разнася въ тъмнината

Туй страшно „пукъ!“
 Въ мърчината
 Какъ отвратителенъ е този звукъ!..

И пѣма нито мѣсець на небето
 Нито звѣзди... Ни славеи изъ листето
 На бѣра — пѣй.
 Тихъ вѣтрець само вѣй
 И грозний гласъ на пукала отнася —
 Разнася!..

А йоще е срѣднощъ и тѣй мърчи!
 Изгрѣй зора! и съ твоитѣ лъчи
 Пръсни ти тъмнината!
 Въ мърчината
 Зеръ тѣй е страшно туй зловѣщо „пукъ!“
 Тѣй отвратителенъ е този звукъ!..
 П. Н. Даскаловъ.

ЗА ЖИВОТЪ.

Силна виелица и извънмѣренъ мразъ. Наврѣдъ земята е покрита съ купища снѣгъ, който силната виелица подига нагорѣ на замръзнали парцали. Съвсѣмъ побѣлялото (отъ снѣгъ) шосе се вижда, като една дълга замръзнала вада. Мъртва тишина царува наврѣдъ: никакъвъ шумъ се не чуе, освѣнъ прашението отъ време на време на клопницата, които се чупятъ отъ тежестта на замръзналии снѣгъ, сегнѣ падатъ на земята и то съ едно такова глухо тупкание, като това да е нѣкое далечно грумолтение на гърмотевицата... Изново всичко трѣгва по старому; и въ тая гробна тишина премръжеността на въздуха отъ голѣми, тѣжки и набити парцали снѣгъ те павежда на плачъ.

Надалечъ, хе тамъ долу, къмъ Истока, блѣщукать нѣколко свѣщи, които отъ гѣстата мъгла се виждаха, като нѣкои свѣтли точки. Отстрапи на шосето върху една камара камъни, обсипани навсѣждѣ съ замръзналъ снѣгъ, единъ човѣкъ хълцаше.

Съ къса платнена блуза, и опърпани гащи върху измършевелитѣ колена, съ лице 'обезобразено отъ страдания, съ брада непритѣмена, коси заплѣскани, които се спущаха чакъ по лицето, съ очи пламнали отъ трѣската и дълбоко впити навжтрѣ, съ устни посинели и съ запенени уста: ето какъвъ бѣше нещастникътъ, който скимтеше въ тая тъмна нощъ.

— Не мога повече! извика той сербезъ: това е вече конецъ (край); не мога по нататѣкъ пристѣпи... даже крачка, макаръ и градътъ да наближи — едва 5, 6 ^{к.}_{м.} да оставатъ, но азъ немога, немога по нататѣкъ!...

Ржцѣтъ му се растрѣпераха, той извади одапаната си кърпица и обърса облѣното съ потъ лице, макаръ и да пишеше толкозъ студения вѣтрѣ.

О, колко азъ съмъ гладенъ! каза той: ето вече става два дена отъ какъ не съмъ турялъ трохица въ уста, червата ми куртятъ и стомахътъ ми ме мъчи..... Подяда ме отъ вжтрѣ, горѣщо ми е — доказателство, че азъ страдамъ... Искане ми се да си хапна свѣтъ, та дано ми по улекне...

И нещастника се хвърли въ свѣта и заѣде сладко. Но слѣдъ минутното улечение послѣдваха по-силни страдания, гърлото му пламна още по-вече, още по-ужасно го заболя стомаха, свѣтъ му се зави, краката му се прекосиха вече,

Той се подигна съ голѣмо напъвание.

— Искане сега да отида въ града, искамъ... О, извика той, колко азъ страдамъ, колко азъ страдамъ!

И съ вкоченелитѣ си ржцѣ той притисна своя стомахъ и мърмореше..... Тѣй измина той люлейки се и съ замаяна глава нѣколко крачки... до като се срина най-послѣ въ обкопитѣ край шосето.

— Не, не, това е вече край на моето пѣтувание, заплѣхънъ продума той: на, азъ вече не мога да стоя и на краката си!..

Очитѣ му се размѣтиха, като на нѣкой звѣръ и той се мъчеше отчаяно: въпрѣки голѣмия студъ, потъ облѣ неговитѣ бузи.

Свѣгътъ все си продължаваше бавно да вали и още по-вече затъмняваше и тѣй затъмнѣлия хоризонтъ.

Фучението на силната фъртуна го избави отъ скапване: той се помъчи и отново стѣпи на крака... ами тутакси той силно падна.

— Не, не, не искамъ да се бавя тукъ вече ни минутка, плачащето каза той: ето възпалението въ гърлото се обръща вече въ нервни спазми, азъ ще се вдървя тукъ, ако не побъгна!.. Да се вдървя! отъ студъ, отъ гладъ! Да умрж... не, не!

Той се опита пакъ да стане, ала вече едва се мърдаше, — чувствуваше, че е измръзналъ.

— Да умра? Но кой е този, който би поискалъ да умрѣ тукъ, въ тая яма, самъ-самничиакъ край самото шосе, като нѣкое куче?...

Да умрѣ трийсетъ годишенъ, въ най цвѣтущото време на живота си, — това бѣше непоносимо за него!..

Да умрѣ! Ала и той не бѣше най-последния отчаяникъ, и той се надѣваше, че, може би, ще може да направи поне отъ малко малко нѣщо добро. Та той бѣше трудолюбивъ, уменъ, — това той самъ чувствуваше — неговитѣ родители бѣха употребили всички усилия, за да му приготвятъ едно честито бъдеще. Но за какъвъ дяволъ му бѣше сега всичко това?

Той бѣше отличенъ механически работникъ, работеше все въ по-големитѣ работилници, поспестяваше по нѣкоя друга пара отъ доста голѣмичката си заплата и живота му се харесваше тогазъ.

Но работниците по едно време направиха стачка и той, като човѣкъ, който трѣбва да поддържа другаритѣ си, взе въ нея голѣмо участие; слѣдъ свършването, обаче, на стачката него натириха, защото билъ най-дѣятелния, най-умния, инициатора на стачката. Отъ тукъ започватъ нещастията за него! Другаритѣ му сполучиха въ стачката, а това бѣше най-главното; той бѣше здравъ, пѣргавъ и, слѣдов. щѣше да си намѣри и другада работа, щомъ го не щѣтъ тукъ.

И той се приготи за пътъ, другаритѣ му отидоха да го испратятъ, стискаха му ръцѣтѣ и плачяха, като нѣкои дѣтца. Тукъ нему липсваше само най-насърдчителното сръдство — умението да говори, — ораторството; и въ тая минута, той бѣше много веселъ, само се поподсмиваше... Но сетнѣ!...

Отъ тогазъ, той почна да се скита отъ градъ въ градъ, да дири и распитва на всѣкъдѣ за работа, която съвсѣмъ наръдко намираще. Той работи 8 дена въ единъ градъ, и два дена въ едно село, отидѣто биваше натирванъ, щомъ като търсението на извѣстни стоки, за произвежданието на които бѣше потрѣ-

бенъ неговия трудъ, спаднеше. И сега той бѣше длъженъ отново да се скита и да предлага своя трудъ.

При всичката своя здравостъ, при своето достоинство, той пакъ биваше принуденъ често да проси изъ градоветѣ и селата помощи за изъ пътъ, — когато чловѣкъ е гладенъ, гордостъта прекланя глава! Той прекарваше много ноци, гдѣто завърне, изъ сламеницитѣ, и наредъ съ разбойницитѣ и просяцитѣ по голѣмитѣ пътища. О, и колко е ужасно нощуването въ нощнитѣ азили, и колко страшни сж необходимитѣ срѣщи съ просяцитѣ!.. Прибавете къмъ това и страхътъ, да не бѣде хванатъ като разбойникъ, да не бѣде смѣсепъ съ тия, които се ползватъ съ лоша репутация изъ селата... и вамъ ще стане ясна всичката тая картина, всичката тая мизерия!

Цѣли два дена той пътува безъ да си почине, като вземаше на день по 67 километра, само и само да стигне по-скоро въ градътъ, въ тоя градъ, който лѣжеше тамъ—долу и въ който той се надѣваше да намѣри работа и хлѣбъ. Хлѣбъ! О, съ каква жадностъ той си точеше зѣбитѣ за него! Колко му се искаше да си похапне, да поуталожи гладътъ, за да не умрѣ, като нѣкой шугаво куче!...

Изнуренъ и обѣхтанъ, тоя нещастникъ, който все повече и повече отпадале, на когото краката хванаха вече да го не слушатъ и който вече съвършено се бѣ пригърбилъ, — тоя нещастникъ най-послѣ остана съвсѣмъ безъ енергия и запрѣ. Гдѣ, прочее, изгуби той своята сила, която го правеше тѣй юначенъ, своята рѣшителностъ, която го правеше тѣй добъръ и храбъръ?

Гладътъ и дългото пътувание бѣха единственната причина на това — тѣ го прегърбиха и умаламошиха до толкозъ, щото даже да не може да отърсе отъ блузата си снѣга, който, като хвърчеше на голѣми парцали, все повече и повече го затрупваше....

Той осѣти едни силни трѣпки да побиватъ цѣлото му тѣло, идеяки отъ краката къмъ сърдцето и отъ тамъ на всѣкъдѣ по тѣлото. Главата му горѣше отъ огънь; подпухналитѣ му старни бѣха съвършено впити на вжтрѣ; ушитѣ му пицяха, а очитѣ му свѣтеха, като нѣкоя жерава въ тъмна нощъ.

— О, колко съмъ гладенъ, колко ми е студено! треперяйки отъ студъ, промърмора той.

И тутакси той затръпера, зжбитѣ му заиграха и заскърцаха, като че ли нѣкой чупяше орѣхи.

— Гладно ми е! Студено ми е! безпристанно, хълцайки, си мърмореше той... И отново слѣдъ това той продължаваше като нѣкой чиста мелопея *): гладно ми е, студено ми е.

Студената потъ, породена отъ отчаянието, се оцѣли по неговото испито лице; кръвта му вече замръзна, не циркулираше—най-добрия признакъ, че... лютата и грозпа смъртъ ще бѣде причипена отъ студътъ и гладътъ...

Той пѣхна главата си въ една канара снѣгъ... и безъ повече да се защищава, очакваше стоически и покорно вдървяването си отъ студа, което приближаваше скоро...

Изведнѣжъ едно глухо грумолтение на кола се зачу, и едно съвсѣмъ ниско издрѣнкване на звънецъ; нѣкак-ва си свѣтлина се забѣлѣзваше на далечъ, много надалечъ, идищи отъ къмъ града. Тя, свѣтлината, пронизваше гѣстата мъгла, като се движеше ту напредъ, ту завиваше на дѣсно, ту на лѣво, ту нагорѣ, ту надолу, ту пѣкъ най-сетнѣ на кръгове, като нѣкой огънь изъ пуститѣ океани.

Злощастникътъ надигна главата си и се сепна изведнѣжъ, като да бѣше пустнатъ нѣкой токъ презъ него. Ахъ, кола! За него това бѣше спасение, животъ!

Колата се движеше бавно. Той чу сега и тънаниканието на нѣкаква си пѣсенъ, единъ припѣвъ отъ пѣсенята, която се пѣеше въ колата.

Той истрѣпна цѣлъ.

— Честитъ е оня тамъ въ колата, си каза той.

Свѣтлината приближи, колата бѣше вече на срѣща на нещастния чловѣкъ, който правъ, съ едно душевно вълнение, я причакваше.

Въ колата единъ червендалестъ и шкембестъ мъжъ ржвеше единъ коматъ хлѣбъ съ една мръвка жанбонъ **) и даже пиеше вино, което бѣ турилъ до себе си.

Нещастникътъ се обисна о гривата на коня.

— Ще ли ме оставишъ ти на мира или не, каза каруцарина, като издигна камшика си.

*) Искуство да се нагласява пѣсенъ на ноти.

**) Пушенъ свински бутъ.

Азъ съмъ гладенъ, повтори още веднѣжъ, приближавайки се, нещастникътъ и очитѣ му свѣтнаха, като на нѣкой изгладнѣлъ вълкъ — азъ съмъ гладенъ, дайте поне едно малко парченце отъ хлѣба, който вий имате въ изобилие; за бога азъ съмъ много гладенъ...

— Хей! пуцай, ти казвамъ, коня ми! Кой ти е кривъ, като си гладенъ? Азъ не съмъ гладенъ, отговаря съ една довольна усмивка каруцарина.

— Два дена стана отъ какъ не съмъ турялъ ни трохица въ уста: моля ви се, азъ ще умрѣ...

— Ти си лудъ, бе?

— Най покорно ви моля, дайте ми хлѣбъ, хлѣбъ!..

— Хе, ти най-насетнѣ ще ме разсърдишъ; пуцай, остави ме да си вървя, лѣжецо недни!

Смирения нещастникъ се хвърли въ колата и, като се доближи до каруцарина, му каза :

— Гладенъ съмъ, гладенъ съмъ, — чуешъ ли? каза той и и гласа му затрѣпера, очитѣ му се размѣтиха. — Казвамъ ти правата, ще ти го взема всичкия...

И той прострѣ растрѣпераната си рѣка къмъ туй парче хлѣбъ, което му стана толкозъ зазидно.

— Ахъ, крадецо, разбойнико! искашъ да се биемъ? каза каруцарина, като се отдърпна назадъ.

И като бръкна съ дѣспата си рѣка подъ блузата, каруцарина измъкна единъ револверъ, на който дулото лѣсна отъ свѣтлината на двата фенера.

Но нещастникътъ се хвърли върху му и го хвана за гърлото.

— Гладенъ съмъ, гладенъ съмъ, — запхътило му каза той — искамъ да ямъ, искамъ твой хлѣбъ!...

Отъ стисканието, което бѣше много силно, вслѣдствие първоизвия пароксизмъ, до който бѣше дошълъ нещастника — селенина захърка и слѣдъ нѣколко секунди падна, като нѣкой пень, на дъното на колата... Хлѣбътъ и жанбонътъ паднаха въ рѣцѣтъ на клѣтника.

Той зарава жадно, като нѣкое гладно диво животно, хлѣбътъ, който му възвърна живота отново, като отъ време на време понадигваше и останалата до срѣдъ съ вино картунка.

— Колко хубаво нѣщо било да ядешъ, каза на себѣ си той слѣдъ нѣколко минути.

Послѣ той попоразгледа наоколо, памѣри още провизия, изѣде и нея тѣй бърже, както и хлѣба, довърши и винцето и слѣдъ това си лѣгна да си поотпочине на чистия въздухъ.

— Колко хубаво е да идешъ! продължаваше да си дума той: ей на, сега ми стана и топло; виждамъ че тѣй може много добръ да се живѣе!...

За това което той бѣше направилъ — за извършенното прѣстѣпление—той хич си и не спомняше.

— Конятъ тръгна обратно на назадъ, като едва пристѣпваше отъ снѣга, който бѣше до поясъ и пакъ продължаваше още да вали.

Друсанието на колата, пищението на студа, липсвалието на храна, сковаха нещастника, който бѣше сѣдналъ току до мъртвеца и го потопиха въ единъ тѣжакъ и дълбокъ сънъ.

Тѣй се изминаха нѣколко часа. Изведнѣжъ едни силни тръпки го пробудиха: той почувствува на бузата си студенината на мъртвеца; разбуди се съвършено, стана прѣкара единъ път ръката по лицето си и загледа наоколо.

Вече бѣше се съзорило и изъ полутъмнотата можяха да се разпознаватъ предмѣтитѣ.

Истрезнялъ и дошълъ на себѣ си, нещастникътъ си спомни за всичко.

Той настрѣхна отъ страхъ, като погледна на мъртвеца, който лѣжеше прострянъ отъ предъ му като платника, и ступенината на когото го бѣше събудила.

Той! той!—той бѣше изваршилъ едно такова прѣстѣпление! Той стана убиецъ, уби, като нѣкой звѣрь, единъ човѣкъ само за хлѣбъ! Убиецъ, крадецъ, кръвопиецъ той, който нѣкога бѣше тѣй добъръ!

О! каза на себѣ си той, колко страшно нѣщо е гладътъ, тоя сѣщия гладъ, който прави способенъ човѣка на всичко, който прави единъ честенъ чиякъ, крадецъ, убиецъ!... Но защо обществото не усигори, не гарантира за всички свои членове работа и хлѣбъ? На, той бѣше юнакъ, трудолюбивъ и съ добра воля! Той не искаше друго, освѣнъ работа и той сѣщия стана сетѣ крадецъ, убиецъ, той, той сѣщия!... Ала когато червата закуркатъ, не може вече добръ да се разсѣждава и чововѣкъ тогава става вѣлкъ; той краде, той

убива само и само да живѣе, защото първия законъ въ природата е да се живѣе!...

Послѣ, слѣдъ като поклати рамена за всички тия рефлексии, злочестникътъ отправи още единъ погледъ къмъ мъртвеца, който вече отъ друсанието на колата се бѣше свилъ на кълбо и на когото много испъкналитѣ въззелени очи, чинеше му се, че сж втречени въ него.... Той истръпна цѣлъ-цѣлиничакъ; лицето му се обли отъ потъ, вслѣдствие мъчението, космитѣ му настрахнаха, главата му пламна въ огънь и той, заприличялъ на нѣкой таласъмъ, каза: убиецъ, азъ съмъ убиецъ!

Отъ туй време никога тая мисль не го напущаше; навсѣкадѣ тя го преслѣдваше; убиецъ! убиецъ!...

Той скочи отъ колата, заби главата си въ една кула спѣтъ, що бѣше край шосето, и съвсѣмъ задушенъ и замаялъ извика въ своитѣ тѣжки страдания:

— Азъ убихъ единъ чловѣкъ; азъ съмъ убиецъ! убиецъ!

Paule Mink.

Прѣветъ отъ френски К. П.

СОЦИАЛНАТА ДЕМОКРАЦИЯ

ВЪ РУСИЯ.

(Писмо до издателитѣ на полския прѣводъ на „История на революционното движение въ Русия“ отъ Алфонса Туна).

отъ

Георгя Плеханова.

Въ половината на седемдесетѣтъхъ години влиянието на *бакунизма* начна да взема връхъ, то бѣ несравнено по-голъмо отъ влиянието на „Впередъ!“ Тука не му е мѣстото да разглеждамъ, каква роля е игралъ Бакунинъ въ Западна Европа и какви форми е взело тамъ неговото учение. Що се отнася до Русия, тамъ бакунизмътъ бърже стана нѣщо-си като *анархически панславизмъ*. Отколѣ е ка-

зано, че *habent sua fata libelli* (и книгитѣ иматъ своята съдба). Иматъ своята съдба и социално-политическиятѣ теории, повѣкога даже твърдѣ чудна. Симпатията къмъ социално-революционнитѣ движения на Западъ се роди у насъ въ кръга на „западницитѣ“. Славянофилитѣ виждаха въ тѣхъ само проявление на „гнилостта“ на стара Европа. Винаги съ голѣмо удоволствие тѣ имъ противопоставяха тая „покорност“ и „вѣрностъ на трона“, която въ тѣхнитѣ очи бѣ знаменателна черта на руския „националенъ духъ“. Затова въ устата на всѣки революционно и даже просто опозиционно настроен русинъ названието „славянофилъ“ стана наскоро обида, голѣмо докачване. Иъкъ отъ друга страна, колкото повече се приближаваме къмъ седемдесетѣхъ години — периода на расцвѣтяването на нашето революционно движение — толкова по-голѣмо става влиянието на славянофилството върху развитието на революционнитѣ идеи. Това външкато противорѣчие се обяснява много просто.

Поевропейчването на московска Русия се почна *отъ горѣ*, по волята на първия руски императоръ, макаръ нейната необходимостъ и по-отрано да се чувствуваше въ правителственната сръда. Дълго време тя не прекрѣчваше тая сфера. Цѣлия „народъ“, всичката огромна масса руски селени и повечето отъ тѣй-нарѣченото търговско съсловие продължаваха да си живѣятъ сѣщо тѣй, както въ добритѣ стари времена. По отношение къмъ работящия народъ — реформата на Петра I докара преди всичко колосално порастване на данѣцитѣ и палозитѣ, които го смазваха съ своята тежестъ. Селенинѣтъ протестира както умѣ и както можѣ, като вземаше въ рѣката си тѣ сѣкирата, тѣ расколническитѣ книги. И въ двата случая неговия протестъ, нито по своята форма, нито по съдържанието си не можеше да бѣде симпатиченъ за чистокръвния руски „западникъ“. Нашитѣ „западници“ отъ четиредесетѣхъ години на XIX-ия вѣкъ дълбоко и горѣщо съчувствуваха на измѣнения отъ страдания и оголения народъ, но не съзираха въ него никакви зародиши на самостоятелно прогресивно движение. Сполуката на едно селско въстание, като туй, което стана въ миналия вѣкъ подъ предводителството на Пугачева, зарадъ тѣхъ значеше изгубване на всички реформи на Петра I. Да прибавимъ при туй, че колкото по се усъвършенствува-

ше държавната организация, селскитѣ бунтове ставаха все по-малко споени и все повече се губѣше шансътъ на тѣхната сполука. Сега разбираме, защо Бѣлински, напримѣръ, при всичката му умраза къмъ съществуващитѣ наредби, нито за минутка не се надяваше, че народътъ може съ собственитѣ си сили да се освободи и се просвѣти. Късо време преди появяването на неговото прочуто, пълно съ революционенъ огънь писмо къмъ Гоголя, нашия гениаленъ критикъ въ една отъ статитѣ си съ пълна увѣренность говори, че у насъ всѣко прогресивно движение може да дойде само *отъ горѣ*. Това положение бѣ напълно консеквентно, но затова пъкъ колко безнадежно! II Бѣлински каза това при царуването на Николай, той ограничєвъ, фанатически врагъ на всѣко прогресивно движение!

Кога се възцари Александръ II, той коронованъ Маниловъ, като че ли се потвърдѣваше взгляда на обожателитѣ на Западъ върху прогресивната роля на руското правителство. Даже Черпишевски много очакваше отъ доброто разбирание на своитѣ интереси отъ страна на цари. Но още въ края на петдесетѣтѣхъ години излѣзе на явѣ неоснователността на тия очаквания, — и тии прогресисти, които не можаха да сѣдятъ съ стѣргнати ръцѣ, трѣбваше да се надѣятъ само на революцията. Но за революцията трѣбватъ сили. Дѣ можаха и дѣ трѣбваше да ги търсятъ тогавашнитѣ руски революционери?

Споредъ тоя възгледъ на парода, който господствуваше въ кръжочитѣ на нашитѣ „западници“ въ четиредесетѣтѣхъ години, всѣкакви надѣжди на него, като на революционна сила, се смѣтаха за пусто мечтание. Но въ шестдесетѣтѣхъ години тоя възгледъ биде поколебанъ по тая проста причина, че унищожението на крѣпостничеството произведе силно кипение между селенитѣ. Общото възстание на по-преднишнитѣ крѣпостни, измамани въ своитѣ надѣжди за „истинска свобода“, се считаше за възможно както отъ правителството, тъй и отъ революционната „младеж“, т. е. отъ тоя обществовъ слой, който по-подирѣ съ всичката си скромность се нарѣче „интелигенция“. Що се отнася до крайнитѣ резултати на едно общо-пародно възстание, то въображението на младежта, обладана отъ жаждата за революционна борба, съвсѣмъ иначе си рисувахе картинитѣ отъ въображението на

„западниците“. Мъчно ли е да повърва въ добритъ слѣдствия на революцията тоя, който буквално всичката си надежда оповава на нея? Тамамъ на мѣстото си бѣше за революционната младежъ тая идеализация на първобитнитъ форми на народния животъ, която игра такава важна роль въ съчиненията на славянофилитъ. „Западниците“ нищо не очакваха отъ народната самостоятелностъ; — славянофилитъ твърдѣха че въ народа кипитъ богатитъ зародиши на самодѣятелно, „хармоническо“ развитие. Революционната младежъ въ края на шестдесетѣтъхъ и началото на седемдесетѣтъхъ години въ туй отношение напълно се сроди съ славянофилитъ, като прие за догматъ, че туй „хармоническо развитие“ води къмъ социализма и като допълни вѣрата си въ „самобитнитъ зародиши“ на туй развитие съ вѣрата въ отблагодаряването на революционеритъ къмъ народа. По тоя начинъ едновременния споръ ужъ се прекрати: както *отъ горъ*, отъ интеллигенцията, така и *отъ долу*, отъ народа се очакваше само прогресъ, — и ето, че извънредно бърже тръгнахме по пътя на славянофилското преработване на западноевропейския утопически социализмъ. Като продължавахме да чтимъ свято паметта на Бѣлински, ний си присвоихме тоя възгледъ на общественния животъ, който тѣй често повдигаше неговия полемически жаръ и който му се струваше върхъ на непослѣдозателността и триумфъ на мракобѣсието.

Чернишевски се приближи къмъ школата на славянофилитъ съ своитъ възгледи на общината; Щаповъ отиде въ туй направление още по-надалечъ отъ Чернишевски, а Бакунинъ остави много надалечъ отъ себе си даже и Щапова. Бакунинъ бѣше убѣденъ, че въ руския народъ се памиратъ въ изобилие тия зародиши, които сж необходими условия за социалната революция. За да побѣди своитъ врагове, на народа му липсватъ съединение и организация, а не „общъ идеалъ“, който би могълъ да даде съдържание на народната революция и да ѝ покаже истинската цѣль“. Безъ съмнѣние, таквъ общъ идеалъ сжествува и „нѣма нужда даже да се ровишъ дълбоко въ историята на нашия народъ, за да означишъ неговитъ главни черти“. Най-важна черта на народния идеалъ е „инстинктътъ, че земята, цѣлата земя принадлежи на народа, който я оросява съ своя потъ, оплодотворява съ своя трудъ“; друга черта е привързаността къмъ

общинното замлевладѣние; третя, съ еднаква важностъ както и първитѣ двѣ, е ужъ пълната автономия, общинското самоуправление, което е рѣшително враждебно на държавата. *)

„Като се вдѣлблваха въ историята на нашия народъ“ славянофилитѣ намѣриха, че народния идеалъ въ значителна степенъ бѣ осъщественъ въ нашата държава прѣди Петра I. Щаповъ и Бакунинъ виждаха въ държавата „отрицание“ на народния идеалъ, ударъ на общинното самоуправление и на свободната федерация на общинитѣ *отъ долу на горъ*. И така точката на тежестта въ идеализацията на „историческата съзнателностъ на нашия народъ“ биваше прѣписано ту въ дръвния, прѣдмосковския периодъ, ту пъкъ и турѣха въ народнитѣ протести противъ непрѣстанното увеличаване на данъцитѣ и наложитѣ, което вървѣше успоредно съ развитието и съществуването на държавата. Русскитѣ народници, тия най-близки потомци на русскитѣ бакунисти, се виждаха на Ив. С. Аксакова непослѣдователни, заблудени славянофили. Отъ своя страна, народниците можаха да упрѣкватъ славянофилитѣ въ туй, че „като изучаваха историческата съзнателностъ на руския народъ“, се запряха на половината път и идеализираха такива черти отъ учрежденията на московска Руссия, въ които самия народъ не виждаше нищо идеално.

Тѣй или итъкъ — Бакунинъ, като посочваше на разединението и дезорганизацията всрѣдъ народа, опредѣляше стремлението на революционната интелигенция така: да се съединятъ народнитѣ протести, да имъ се даде хармоническо, организационно съдържание. Къмъ тая цѣль съ всичкитѣ си сили се стремяха всички наши революционери въ половината на седемдесетѣхъ години, които се намираха подъ влиянието на бакунистскитѣ възгледи.

Бакунизмътъ е доктрина и то толкува по-упряма, колкото повече нейния творецъ напада доктринерството. Нито едно отъ положенията на Бакунина не издържа и най-простата научна критика. Но бакунизмътъ имаше една силна страна, която запази неговитѣ привърженици отъ застой. Тая силна страна е тѣхната наклонностъ къмъ „агитацията“, къмъ „бунтоветѣ“. Какъ несполучливо защитаваха бунтоветѣ

*) „Государственность и анархія“ Бакунина, примѣчаніе А, стр. 7—10.

нѣкои русски бакунисти свидѣтелствува една брошура, която бѣ распространена въ ръкописъ изъ революционитѣ кръжоци въ края на седемдесетѣхъ години, подъ название: „Мислитѣ на революционера“. Главниятъ ѝ оргументъ е тоя, че понеже *разумътъ* е винаги послушенъ на *чувството*, а чувството се образува отъ упражнението и понеже собствено бунтоветѣ изработватъ у народа *склонности къмъ протеститѣ*, — то тѣ много по-скоро отъ пропагандата ще го подготвятъ за социалната революция. Народницитѣ (организацията „Земля и Воля“) се надсмиваха надъ тая брошура, на която автора никога не бѣ считанъ за добъръ революционеръ. Но туй не имъ пречеше да считатъ бунтоветѣ като най-добро сръдство за възпитанието на народнитѣ маси. Тѣ сами непрѣстанно говорѣха за „агитация“, на всѣкъдѣ дирѣха „бунтове“ — и именно тая страна трѣбваше, равно или късно да ги отлъчи *отъ бакунизма*.

Въпреки разединеността и дезорганизацията, нашиятъ народъ непрестанно е протестираалъ противъ угнетението на правителството и на висшитѣ класи. И до сега той не се е помирилъ съ него, и до сега тукъ-тамъ избухватъ селски смутове. Трѣбва да се възползваме отъ тия смутове, трѣбва да ги разширимъ и организираме. Така говорѣха „бунтаритѣ-народници“ и още въ края на 1876 год. организацията „Земля и Воля“, программата на която приемаше всички основни принципи на бакунизма, се е постарала „сѣсть въ народъ“, като се распространяваше постепенно по дължината на цѣлата сръдни и долна Волга, по Донѣ, въ воронежската и тамбовската губернии. Дѣлото вѣрвѣше, ако общите, не злѣ, „осадницитѣ“ ставаха често пѣти хора влиятелни въ селото. Но отъ това малко спечели „светото дѣло на бунтоветѣ“, както се изразяваше Бакунинъ. „Отиващецъ въ народа“, „бунтарьтъ“ помнѣше прѣимущественно това, че въ Русия всѣка година ставатъ распри на селинитѣ съ землевладѣлицитѣ и властта. Това бѣ, тѣй да кажемъ, *качественна* страна на работата, която свидѣтелствуваше за бунтовническото настроение на народнитѣ маси. Но, като се *поселяваше* въ село, бунтарьтъ, подъ влиянието на опита, а може би и на туй, че му умръзваше бездѣйствието, обръщаше внимание и на *количественната* страна на работата. Той се запитваше: колко години трѣбва да чакамъ бунтъ въ моето село

когато годишно на нѣколко хиляди села се падатъ нѣколко десетияни смутове? Отговорътъ посочваше на бунтаря грамадна цифра, която го караше горчиво да се замисли. Освѣнъ това имаше и слѣдующето обстоятелство.

„Бунтарътъ“ отиваше между народа, за да го повдигне противъ *всяко господарство въобще*, въ името на свободната федерация отъ свободни общини. Но въ дѣйствителностъ се указваме, че *агитацията*, до колкото тя бѣ възможна въ село, се довеждаше до протестъ противъ *днешното полицейско бюрократическо господарство*. Като испращане грѣмове на „политиката“, „бунтарътъ“ се оказваше въ дѣйствителностъ *политически агитаторъ*, макаръ въ село „народнитѣ идеали“ много ограничаваха тая агитация: повочето пѣти селинетѣ упорно съединяваха съ вѣрата си *въ царя* всичкитѣ свои надежди за по-добро бъдѣще.

Но селския животъ вървеше полекичка: въ града впечатленията се смѣнятъ несравнено по-бърже. Отъ тогавашна бунтарско-народна гледна точка ролята на *града* въ бъдѣщата революция бѣше съвършено незначителна. Тръгваше да се бунтува *народа*, а народа, истинския народъ, ненсхабенъ отъ цивилизацията, може да се намѣри само изъ селата. Но „бунтаритѣ“, които живѣяха въ село, трѣбваше да иматъ паспорти, пари, сношения, нови другари. Затова мнозина тѣхни другари оставаха въ градоветѣ, дѣто по-лесно можаха да се задоволятъ тия потребности. Заети най-много съ организационни дѣла, останалитѣ въ градоветѣ „бунтари“ не изгубиха тамъ способността си да работятъ за *свѣтлото дѣло на бунтоветѣ*. А въ градоветѣ, особно въ Петербургъ, даже и тогава имаше много подходящи случаи. Самитѣ политически процеси станаха отлични поводи за агитации. Трѣбва да се прибавятъ работническитѣ гревъ, студентческитѣ „безпорядъци“ и др. т. Като почнемъ отъ пролѣтѣта на 1876 г., въ Петербургъ ставатъ цѣлъ редъ манифестации, които достигатъ кулминационната си точка презъ пролѣтѣта на 1878 г., въ време на *процеса на Вѣра Засуличъ*. Съ-повече се разпалватъ страститѣ, борбата става все по-рѣшителна. Но тукъ става ясно, че борбата не се води съ *господарството въобще*, а съ *полицейското* господарство. *Давриститѣ* не прѣставаха да викатъ, че „бунтаритѣ“, като забравиха *социализма*, се борятъ само за *политическа свобода*. „Бунтаритѣ“ сами чув-

ствуваха, че тѣхната агитационна дѣятелностъ не особено тѣсно се свързва съ тѣхния „социализмъ“, но незадоволения революционенъ инстинктъ ги тикаше непрѣстанно въ туй направление, — и „бунтаритѣ“, като защитаваха слабо агитацията *въ теория*, много умѣло я водѣха *на практика*.

Борбата се водѣше главно съ силитѣ на „интелигенцията“. Работническия народъ на столицитѣ чакъ тогава захваща да си кусва отъ „непокорство на властѣта“ и макаръ да напръдваше бързо въ туй направление, все пакъ *массово* той не поддържаше революционеритѣ. Тѣй-наръченото „общество“, което въ дълбочината на сърдцето си съчувствуваше революционеритѣ, много ясно виждаше, че силата не е още на тѣхна страна, и за това не се бъркаше въ явнитѣ имъ стълкновения съ правителството. По тоя начинъ, при такива стълкновения, революционната младежъ оставаше самичка. Силитѣ ѝ не достигаха не само за *побѣда*, но даже за горѣ-долу сериозна *защита въ откритата борба*. Но борбата се распали толкова силно, щото непременно трѣбваше да се доведе до логичния си край. Трѣбваше, слѣдователно, да се изнамѣрятъ нови начини за нея. Яви се терорътъ, който вече се практикуваше подъ название *дезорганизация на правителството*. Терорътъ даваше възможностъ да се напада силно правителството, макаръ то да бѣ явно, нечувано по-силно отъ революционеритѣ. Бунтовническата дѣятелностъ между народа полека-лека остана назадъ, „бунтаритѣ“ въ село гледаха съ разочарование какъ приливътъ на нови сили при тѣхъ намалява съвършено. Тѣ, които отначало бидоха очаровани отъ всѣко террористическо дѣло на своитѣ градски другари, сега почнаха *съсѣмъ да отхвърлятъ террора*. Обикновенно историята на тия несъгласия се представлява така: ужъ че по-старитѣ народници искаха нѣкаква си мирна дѣятелностъ, а террориститѣ се стремяха къмъ революция. Въ сжщностъ работата бѣше такава: да се продължава ли по-нататъкъ революционната, „бунтарската“ работа между народа или да се напусне народа и да се ограничи революционното дѣло въ дуела между интеллигенцията и правителството. Тоя споръ биде рѣшенъ на воронежския съборъ въ 1879 г.

Видѣхме, че бунтовническата дѣятелностъ въ село съвсѣмъ не бѣше такава лесна работа, както си въобразяваха

„бунтаритѣ“, като се поселяваха въ село. Все по-ясно ставаше, че великия селски „бунт“ може да се чака въ далечното бъдеще, а пъкъ терорътъ обѣщаваше бърза побѣда. Възникнѣ трѣбваше да натегнатъ на неговата страна. На воронежския съборъ „селската опозиция“ (опозиція „деревенщини“) направи само това, че накара организацията „Земля и Воля“, устроена преди нѣколко години съ *исключителната* цѣль да агитира между народа, да *поддържа* бунтарскитѣ „поселения“, като имъ дава *третата частъ отъ своитѣ доходи*. Освѣнъ това, тогава всички разбраха, че туй е само временна отстъпка отъ страна на терориститѣ, че дѣятелността на послѣднитѣ ще поглъне най-сетѣ и тия доходи, които сега се съгласиха да даватъ на „бунтаритѣ“. Расдѣлението ставаше пълно, но това съвсѣмъ не измѣни естественния вървежъ на работитѣ. Старото революционно пародничество биде осъдено на смъртъ отъ самия животъ. Опитванието на „чернопредѣлцитѣ“ да вдѣхнатъ въ него новъ животъ съвсѣмъ не сполучи. Даже тая частъ отъ революционната младежъ, които съчувствуваха на програмата на „Черный Передѣлъ“, не напусна градоветѣ и бързо, една подиръ друга, исчезнаха всички „бунтарски поселения между народа“.

Да се отправятъ всички сили въ террористическо направление значеше да се посветитъ напълно на борбата собствено за политическата свобода, борба, каквато прокламаше всѣки правовѣренъ „бунтарь“. На практика партията „Народна Воля“ бѣ тогава противникъ на бакунизма. Но теоритически—ней не достигаше още много, за да се раскъса съвършено съ него. Тя още се държеше упорно за наслѣденото отъ утопическия социализмъ противоположанието „социализма“ на „политиката“. Нейната социалистическа съвѣсть не можеше да оправдае исключителното отдаване на *политическата* борба. Още по-силно, отколкото социалистическата съвѣсть на подбужданата и увлечената отъ борбата на „партия Народна Воля“, оплакваше окръжаващата я, като атмосфера, революционна интеллигенция, която не влиза въ нейната организация. Противоположението социализма на политиката ставаше спянка на движението. Тая прѣчка биде премахната отъ *теорията за грабването на властта*. Народолюбитѣ почнаха да разсѣждатъ така: ако нашата борба докара *само* политическа сво-

бода, то дѣйствиѣлно тя ще бѣде вѣдна за народа. Защото съ политическото освобождаение ще настѣпи силното развитие на капитализма, и заедно съ него бързото развитие на старитѣ економически основи на селския животъ. Но ако ний, социалиститѣ, въ добрата воля на които никой не може да се съмнѣва, сполучимъ слѣдъ свалянието на абсолютизма да грабнемъ властта въ своитѣ рѣцѣ, то тогава ще въстѣржествува не *капитализмътъ*, а *социализмътъ* и народътъ ще спечели безкрайно много. Усжествяването на пашата социалистическа программа ще бѣде у насъ лесно, защото въ Руссия капитализмътъ е много слабъ, защото въ нея общината е твърдо закрѣпена, много твърди сѣ народнитѣ идеали и защото въобще тя не е *Западъ*. И така самото противорѣчие, което трѣгваше да потикне рускитѣ революционери да разгледатъ критически всичкитѣ положения на „руския социализмъ“, който отричаше политиката, — туй същото противорѣчие, казваме, още повече закрѣпи и безъ туй силно-закоренѣлитѣ *славянофилски* вѣрвания. Покойния Левъ Тихамировъ бѣ истински славянофилъ, макаръ и не отъ авархическия, като Бакунина, а отъ яковинския каѣлъ. Въобще съ излизаннето на „партията на Народная Воля“ у насъ въстѣржествува слабото до тогава *яковинско направление на Петра Ткачева*. Но не трѣбва да се забравя, че Ткачевъ напълно раздѣляше общитѣ възгледи на Бакунина върху руския народенъ животъ, като се различаваше отъ него само въ въпроситѣ за революционната тактика и за значението на „държавата“. Яковинския духъ на „партията Народная Воля“ съвършено не означаваше пълно раздѣление съ бакунизма.

Террорътъ у насъ се яви като естествено слѣдствие отъ слабостта на революционната партия, която, безъ да гледа на слабостта си, се рѣши да нанесе послѣдепъ ударъ на правителството. Отъ същата причина зависеше и несполучливата теорористическа борба. Слѣдъ 1 Мартъ 1881 г. „партията Народная Воля“ бързо клони къмъ упадѣкъ. Въ края на първата половина на осемдесетѣхъ години въ Руссия изчезва *организирането* революционно движение. *Неговия кръкъ биде зазършенъ*. Революционната интеллигенция показва геройско самопожертвувание; тя извърши блѣстящи дѣла, но най-сетнѣ силитѣ ѣ бидоха исчерпени, когато пѣкъ реакцията растѣше и крепнѣше.

МОНАРХИЧЕСКАТА ЛЪЖА.

отъ

Макс Нордау *)

Ако разгледаме съществуващитѣ наредби отъ артистическа и естетическа страна; ако ги испитаме и съдимъ за тѣхъ съ независимостта на принцъ Узбека въ *Lettres Persanes* на Монтескю, който въ чуждия за него свѣтъ търси само впечатления, а, като го отмине, истърсва прахътъ отъ общата си; то ний безъ друго ще признаемъ, че днешната организация на живота е добръ нагласена, че тя е твърдѣ логична и въобще доста свършена. Всичкитѣ части у нея сѣ свързани и както трѣбва зглобени; отъ единия край до другия преминава една обща логическа нишка, която съединява всичко въ едно хармоническо цѣло. Когато готическата зграда на сръдновековната Държава и общество се е издигала цѣлокупна и непокътната, тя трѣбва да е била твърдѣ величествена и да се е считала отъ страна на пейнитѣ обитатели за едно сигурно, приютно и великодѣлно убожище. Днесъ ний виждаме само пейната фасада, а всичко друго е рухнало въ развалини или пъкъ съвсѣмъ е изчезнало: нито една стрѣха за она, който би потърсилъ подслонъ, нито единъ стърчащъ зидъ за она, който би поискалъ да се упази отъ дъждъ и вѣтръ; обаче, фасадата все пакъ е спасила размѣритѣ на стария чъртогъ и продължава да буди въ умътъ на зрителя идеята на едно искусно построение. Опуй, което нѣкога е било солидна зграда, днесъ е едно чисто външно украшение; но тая театрална декорация е дѣло на искусството, гдѣто всичкитѣ части сѣ тѣсно свързани помежду си. Не ще съмнѣние, че ний не трѣбва да разглеждаме мономента отвжтрѣ, посрѣдъ развалинитѣ; но, ако застанемъ отвънъ, на изискуемото се отъ перспективата разстояние, то ний безъ друго ще възкликнемъ: „Художника архитектъ прекрасно е извършилъ своята работа!“

*) Макс Нордау е авторъ на извѣститѣ въ литературния свѣтъ „Конвенционални лъжи“. Една отъ тѣзи общоприети лъжи е и „Монархическата лъжа“, която ний превеждаме тукъ. Авторътъ, макаръ и да не се е откъсвалъ отъ буржуазията, но остро осмѣжда ония учреждения, които сѣ преминали въ днешнитѣ общества, като безсмислени остатъци на миналото. Редак.

Царската власт върви нераздѣлно съ религията подъ нейната историческа форма, но не и обратно. Религията може да съществува като самостоятелна държавна наредба безъ да влече слѣдъ себе си монархията. На теория, — туй не се нуждае отъ доказателства; на практика, — достатъчно е да погледнемъ на индианскитѣ републики и на Южно-Американскитѣ метиси, управлявани отъ иезуититѣ, както и на Севѣро-Американскитѣ Съединени Щати, които почиватъ на чисто религиозни основи. Напротивъ, монархията е невъзможна безъ вѣрата въ бога. Да се обяснимъ. Представете си, че единъ достатъчно силенъ и смѣлъ чловѣкъ се докопва до върховната властъ въ една страна и се закрепва на нея съ лукавство или сила; той подчинява народа подъ своето могъщество чрезъ пѣкой *сюр де main* (шашарми), като се опира на една шепа свои партизани — егоисти, които той възвлича въ примките си посредствомъ разни материални облаги, почести и достоинства, а така сжщо — и съ помощта на една армия, която той поставя на първо мѣсто въ Държавата, води я на побѣди и я обсипва съ злато, ордени и титли; споредъ желанието си, той турга на главата си императорска или царска корона и си лѣбва епитета монархъ, протекторъ, диктаторъ или президентъ. Всѣкой е длъженъ да търпи неговото владичество, тъй като всѣкой е принуденъ да се подчини на силата на неговата властъ. Възможно е даже, щото грамадното болшинство на народа доброволно да преклони глава предъ своя тирапъ не само затуй, че е свойственно на чловѣка да дохажда въ въсторгъ отъ престижа на сполуката, но защото повечето отъ хората намиратъ за твърдѣ износно и особено успокоително за тѣхното благоутробие да одобряватъ всичко съществуващо, и защото най-послѣ, Цезаря, стига той да е що-годѣ надаренъ чловѣкъ, може твърдѣ добръ да управлява и то по такъвъ начинъ, щото търговията и индустрията да цвѣтятъ, правосъдието да бѣде бързо и сигурно и едно грамадно число граждани, които се занимаватъ единственно съ своитѣ материални интереси, съ признателностъ да виждатъ трапезитѣ си богато сложени, а богатствата имъ — нарастнали и гарантирани. Единъ такъвъ узурпаторъ може да бѣде просвѣтенъ чловѣкъ, — чловѣкъ освободенъ отъ разнитѣ религиозни предрасеждѣци и заблуждения. Той лично нищо не би изгубилъ, ако се отка-

же отъ съюзничеството на религията; облъгнатъ на ножа, — той не би ималъ нужда отъ кръста. Той не би ималъ защо да се страхува и отъ критиката на разума, защото на тая критика той би противопоставилъ своята сила. Ако нѣкой логикъ се ухитреше и му кажеше: „Понеже и ти си чловѣкъ като насъ, нито пъкъ доброволно сме те избрали за нашъ водителъ, ний нѣма защо да ти даваме върховно мѣсто между насъ и да ти се покоряваме“, тирапа свободно може да отговори: „Да, твой аргументъ е необоримъ, но моята армия е тоже необорима. Ти си длъженъ да ми се покорявашъ не затуй, че това е разумно и мудро, но затуй, че азъ мога да те застава на това“. Въ такъвъ случай, никой господарь не би ималъ пужда да апелира къмъ бога, тъй кате нему е достатъчно да прибѣгне къмъ своята сила. Той може да се откаже отъ елей и благословиитѣ на пона, тъй като той има на страпата си барути, а байонетитѣ му сж не по-малко убедителни за тълпата, отъ религиозния мистицизмъ на едно блѣскаво коронясване.

Да. Но даже и за тоя узурпаторъ обстоятелствата се измѣнятъ, щомъ му се роди синъ и пожелае да завѣщае нему своята власть. Тогазъ той прибѣгва къмъ помощта на религията; тогазъ той изведнѣжъ си припомнова, че въ срѣднитѣ вѣкове църквитѣ сж биле сигурни убѣжища за царската власть и той се затича въ подпожиото на олтаря, за да избѣгне преслѣдванията на разума. Сега острилото на ножа не помага вече; нему трѣбва да се искове дръжка отъ кръсть. Началото на могъществото на Цезари е обгърпато отъ твърдѣ силна свѣтлина; то трѣбва да се замѣгли съ единъ глѣстъ облакъ отъ тамянь. Яснитѣ чърти на историята се сливатъ съ контуритѣ на легендата и на обезпокоителния въпросъ: „Защо недостойния потомъкъ на тирапа, който самъ никога не би видилъ корона на главата си, да наслѣди овая на своя юначень баща?“ — попа отговаря: „защото такваъ е волята божия“. Ето подмолтъ, о който се разбиватъ младитѣ династии. Предъ очитѣ на синѣтъ на XIX вѣкъ разгромътъ на единъ *Cour d'Etat* не може да се превърне въ Мойсеева горища капища и въобще нему мжно може да се побере въ главата мисльта, че една улична резня може да бжде откровение на божията воля. Твърдѣ мжна работа е, панстина, веднага да се окръжатъ съ ореолъ прозаическитѣ

афиша, които съставляватъ рожденний актъ на едно диктаторство; затова и когато наследника на единъ диктаторъ не е въ състояние да запази своя тронъ съ енергическитъ сръдства на баща си, той потърсва въ небото своето право на впрхновенство, — което е и най-лесното пѣщо въ свѣта.

Католическата църква строго забранява канонизиранieto (посвѣтвяване въ святии) на когото и да било по-рано отъ четири поколения слѣдъ неговата смъртъ. Вѣроушиятъ трѣбва да иматъ достатъчно врѣме, за да забравятъ неговия обикновенъ характеръ на човѣшко същество; защото, даже и при най-големата добра воли, тѣ все пакъ мъчно могатъ да повѣрватъ, че Петръ или Певель, съ които тѣ до вчера сж стояли на единъ и сѣщъ училищенъ столъ, сж станали ангели и пѣятъ хвалебни пѣсни предъ трона на своя създателъ, като едни отъ най-отличнитъ солисти въ хорътъ на блаженнитъ пѣвци. Въ туй отношение църквата се е показала много по-умна отъ разнитъ цезари, които искатъ да се метаморфозиратъ въ полубогове предъ самитъ очи на своитъ съвременници, — преди още тѣ да сж успѣли да забравятъ истърканитъ столове на тѣхнитъ ботуши и неисплатенитъ имъ полици. Велика политическа грешка бѣ отъ страна на Бонапартовцитъ, гдѣто не се задоволиха съ *фактическото* господство надъ Франция, ами отидоха да търсятъ, чрезъ своето коронясване въ Нотрь-Дамъ, едно свидѣтелство отъ мистически характеръ. 18-иъ Брюмеръ и 2-иъ Декември правяха излишно едно подобно свидѣтелство. Орега на Империята нѣмаше пужда отъ глѣба на Святаго Духа.

Но ако единъ диктаторъ може да мине безъ религията, то тя е абсолютно пуждна за единъ законенъ монархъ; тя е неговия необходимъ *raison d'être*. Въ повечето случаи по умъ той стои много по-ниско отъ общия умственъ уровень. Голѣма рѣдкостъ е единъ князь да бжде опова, което въ обикновенния животъ наричатъ способна глава; за таланти и гени, разбира се, не трѣбва и дума да става: таквизъ ний едвали ще сръщнемъ въ историческитъ династии веднѣжъ въ продължение на цѣли вѣкове. Мнозина между „ниѣ царствующитъ“ господари на цивилизованитъ страни искатъ да минѣтъ за добри полководци, а други — за учени мъже, юристи, писатели, живописци, па ако щете — и музиканти. Често пѣти тѣ правятъ сериозни усилия, за да отидатъ колкото се

може по-далече въ оня клонъ на искостното, на който сж се тѣ посветили и мислятъ, че притежаватъ изискуемитѣ се способности; и, по всѣка вѣроятностъ, тѣхнитѣ произведения непремѣнно трѣбва да сж пълния резултатъ на онова, което тѣ сж въ състояние да създадѣтъ. Но какво излиза отъ тия тѣхни усилия. Ако съдимъ за резултата отъ тѣхъ не като куртизани, но като безпристрастни критици, ний непремѣнно ще дойдемъ до заключението, че, безъ своето царско произхождение, тия господиновци едва ли би си искарали хлѣбътъ, а камо ли да си създадатъ едно що-годѣ положение. Онзи отъ тѣхъ, който иска да се продаде за добръ войникъ, никога не би станалъ генералъ; юриста, който кокетничѣ съ юриспруденцията, едва ли би спечелилъ нѣкой процесъ; астронома никога не би се домогналъ и до пай-ничтожната катедра въ нѣкой университетъ; драматическия поетъ никога не би видялъ представлението на нѣкой своя пиеса, нито пъкъ живописеца би продалъ нѣкой отъ своитѣ картини. Ако се именуваха Майеръ, Дюранъ или Смитъ, тѣ винаги щѣха да кретатъ най-назадъ въ борбата за първитѣ мѣста въ живота. Твърдѣ съмнително е дали нѣкой отъ тѣхъ, оставенъ самъ на себе, би могълъ да си искара прехраната съ обикновенъ буржуазенъ трудъ, да основе свое собствено семейство и да се грижи и провижда за неговата поддръжка. Ний даже мажно можемъ допустить, че при сегашнитѣ тѣхни способности, но при едно друго възпитание, тѣ би могли да станатъ дръбни промишленници, безхарактерни дюкенджин, обикновенни служащи или чиновници-рутинери. Нѣкои отъ тѣхъ поне могатъ да се похвалятъ съ своитѣ лични качества: тѣ сж красавци, умѣятъ очарователно да бѣбрятъ, когато сж въ интимностъ и, въобще, лесно могатъ да зашеметятъ главитѣ на богатитѣ наследници, — нѣщо което тоже е единъ видъ талантъ. Но има и такива, на които ний трѣбва да отрѣчемъ даже и тия, ако не кой знай какви, то поне любезни качества. Тѣ сж грозни, педѣгави и болнави и до тая степенъ глупави, щото не сж въ състояние да издържатъ нито десетъ минути най-блуткавия салопенъ разговоръ.

Невреди! Тѣ държатъ еднакво почтено мѣсто, както спрямо своето отечество, така и спрямо хората отъ своето съсловие: гдѣто е Фридрихъ Великий тамъ е и Фердинандъ VII Испански; гдѣто е Иосефъ II тамъ е и Фердинандъ Неаполи-

танский, парѣченъ „Царь Бомба“; най-послѣ гдѣто е .Леополдъ I-ий Белгийский тамъ сж и хубостниците Луи XV и Георгъ IV Английский. Мждри или глупави, добродѣтелни или порочни, велики или ничтожни, — всички сж еднакво священи, еднакво неприкосновени, еднакво непогрѣшими; тѣхното име лѣщи съ еднакъвъ блѣсъкъ по официалнитѣ актове и рѣшенията имъ иматъ една и сжща сила, едно и сжщо слѣдствие. Тѣмъ се кланятъ съ сжщото страхопочитавие, даватъ имъ сжщата титла, — Величество, и безразлично ги наричатъ: августейши, всеилпи, всемилостиви. Предъ туй зрѣлище здравий разумъ се възмущава и пита: малодушний и недостойний, защо командуващъ надъ велики генерали и силни армии? Невѣжо, ти който не знаешъ правописа на матерния си языкъ, защо се явявашъ върховенъ покровителъ на академитѣ и университетитѣ? Самъ разбойникъ, — защо раздавашъ правосъдие и рѣшавашъ за живота и смъртъта на престъпниците? Гнусний развратнико, защо се явявашъ възнаградителъ на добродѣтелята и достойнството? Окаянный и нищожний, защо държишъ въ своитѣ недостойни рѣцѣ сждбнитѣ на единъ силенъ народъ, като давашъ тонъ и направление на неговото развитие въ продължение на цѣли поколения? Защо? Защо?

На тѣзи въпроси, на които не може да се даде другъ разуменъ отговоръ, монархията отговаря: „Защо? Защото богъ заповѣдва така“. Тои стереотипенъ отговоръ предотвращава всѣко престапно любопитство, всѣка обезпокоителна критика. Благодарение нему, монархията на всѣкъдѣ се предшествова отъ божие величие като отъ нѣкой вѣстителъ. Когато ѝ предстои да опражни своитѣ привилегии, тя винаги напомнюва на свѣта священиия источникъ на своята власть. „По божия милость“ четемъ ний по монетитѣ; „по божия милость“ говорятъ законитѣ, трактатитѣ, разнитѣ официални дрипели. Но за да бжде туй твърдение на царската власть достатъчно убѣдително и всеилво, ний нѣприменно трѣбва да вѣрваме въ бога; ето защо за царската власть нѣма другъ по-жизненъ интересъ отъ оня — да поддържа у народа, съ всички позволени и не позволени срѣдства, вѣрата въ бога. Истински убѣденитѣ монархисти, които така отчаяно се борятъ противъ народното образование или пъкъ не искатъ да допуснатъ каквото и да било съдействие отъ страна на Държавата, сж

съвършено прави. Тѣ сж съвсѣмъ послѣдователни когато казватъ: „Народа трѣбва да има вѣра;“ когато сж противятъ на отваряието свѣтски училища; когато, най-послѣ, заявяватъ че отцѣпванието на църквата отъ Държавата е равносилно съ премахванието главнитѣ стълбове на държавната зграда. Тѣхното горѣщо желание, щото Държавата непремѣнно да бѣде християнска, е необходимо слѣдствие отъ тѣхния възгледъ на вѣщата. Не ще съмнение, че тѣ не сж искренни, когато къмъ горнето прибавятъ и следующето: „защото безъ религията нѣма нравственостъ за народа, и щомъ една Държава престае да бѣде християнска, тя остава свободно поле за всички ниски страсти, пороци и престѣпления“. Истинския смислъ на туй твърждение е слѣдующия: „защото религията е единичката основа на наслѣдственната царска власть, защото освобождението на народа безъ друго води слѣдъ себе си владичеството на по-силния или по-способния, т. е. къмъ диктаторство или република.“ Туй е още едно доказателство за фалшивитѣ навици на нашето врѣме, че даже и най-неустрашимитѣ монархисти нѣматъ куража да исповѣдатъ истинския мотивъ, който ги кара изново да повѣрнатъ народа въ обитията на църквата. Тѣ трѣбоваше чисто и просто да си кажатъ: „Ний имаме нужда отъ религията, затуй че ни трѣбва щитъ за монархията“. Туй щѣше да бѣде понѣ доблѣстно; нѣ да казватъ, че искатъ запазваието на религията въ името на добрия редъ, въ името на нравственостъта и благоото на народа, о, това е повече отъ ниско, — цѣла подлостъ.

Най-глупавата измислица на нашия вѣкъ е либералната или конституционна монархия. И наистина, опитали се да примирятъ и слѣятъ двѣ отдѣлни политически форми, двѣ различни представления за свѣта, — пѣща, които се взаимно исклучватъ. Добрѣ че човѣшкитѣ работи се управляватъ не отъ логиката, а отъ умственнии мързелъ и инерцията, или, за да бждемъ по-вѣрци, — добрѣ че логиката стѣпва въ своитѣ свещенни права само слѣдъ дълги и предълги промежутѣци; ипъкъ оня глупавъ режимъ, който носи името конституционна монархия, не би траялъ ни минута. Какъ! монархията почива върху хипотезата за съществуваннето на бога, тя е дѣло на тоя богъ, а иска да дѣли своята свещенна власть съ проститѣ смъртни! Какъ! монарха остава, щото тая власть да

бъде ограничавана отъ прѣдставителитѣ на народа, отъ човѣшки смѣщества, когато тя е прямо изражение на божията воля! Значи монарха допуска ограничаване на божията воля? Но възможно ли е това? Не е ли туй бунтъ противъ бога, цѣло святотатство? Така стои въпросътъ погледнатъ отъ точка зрение на царската властъ по божия милостъ. Отъ точка зрение на народното върховенство конституционната монархия се явява не по-малко безсмисленна. Тя почива на предположението, че народа има право да бъде пъленъ господарь на своитѣ съдбини, на които той може да дава каквото ще паправление. Отъ гдѣ му иди туй негово право?.. Отъ самото му естество; то е необходимо слѣдствие отъ неговата жизненна сила. Народа има право да се самоуправлява, затуй, че той притежава надлѣжната сила за това, — тъмко така както и личността има право на смѣществуване, затуй че тя притежава силата на живота. Но ако това е така, то какъ е възможно допусканieto на единъ царь, на когото волята тежи тъмко толкова, колкото и волята на народа, който има право да се противи на народната воля, както и народа — на царската? Ако народа поиска, на основание своето върховенство, да сваля своя царь или да унищожи самата царска властъ, то царя ще ли доброволно да преклони глава и отстъпи? Ако, отъ друга страна, царя, тоже на основание своето върховенство, поиска премахването на парламента, то народа ще ли се съгласи на това? Разбира се, че не. Тогава, гдѣ остава върховенството и на единия и на другия. Двѣ върховенства въ една държава сж така невъзможни, както и — два бога въ природата. Въ очитѣ на царя по божията милостъ правото на народа трѣбва да бъде и е отричане на божното всемогѣщество; въ очитѣ на просвѣтения народъ царската властъ е отричане на народното могѣщество, — могѣщество, което лесно се доказва.

За да можемъ да разберемъ конституционната царска властъ, ний просто трѣбва да се откажемъ отъ нашитѣ мислителни способности. Конституционна монархия и абсолютна монархия сж нѣщо като протестантизмъ и католицизмъ. Католицизма е послѣдователенъ, протестантизма — произволенъ. Първия дава на своя върховенъ глава абсолютното право да провъзглася членовѣтъ на вѣрата, като не допуска каквато и да била критика отъ страна на вѣрующитѣ; втория поз-

волива критикуването на вѣрата съ помощта на библията, но строго забранява критикуването на самата библия; човѣшкия разумъ има правото на свобода, но до едно мѣсто: дойде ли до откровението, той трѣбва да се спре. Защо? Знамъ ли азъ? Туй е така, а не ипъкъ и нищо повече. Така и конституционната монархия допуща извѣстни послѣдки, но не ни позволява да извадимъ надлѣжното заключение. Ти признава основния принципъ, че народа има право и трѣбва самъ да рѣшава за всичко, но въ сѣщото време ти му отрича това право, като обявява своето собствено право за върховно и „преисконно“. Ти допуща въ кортѣжа си логиката, но съ строшени зѣбн и пребити нозѣ.

Абсолютната царска власть, заобиколена съ своитѣ сръдцевѣковни политически наредби, поне удовлетворява логиката и бѣзпни умѣтъ, който търси сѣразмерность и хармония. Тукъ само една жѣртва е нуждна, — жѣртвата на разума; направишъ ли това, приемешъ ли веднѣжъ слѣпо послѣдката че монарха длѣжи своитѣ права и привилегии на особената божия милость, — всички други условия на абсолютната монархия дохаждатъ сами по себе, естествено. Тогазъ пѣма защо да се успорява принципа за непогрѣшимостта на царя, — даже и тогава когато той убива, изнасява, краде или клѣтвостѣпничи: тогазъ отъ само-себѣ си се резбира, че царя може да постѣпва съ свой народъ, съ своята страна, както и съ всѣкий свой поданикъ по своя кефъ и прицѣвки, безъ пѣкой да има право да му се противи; тогазъ, така сѣщо, е ясно като день, че пеговата личность е свещенна, че той е въплащение на божнето провидение.

Не ще съмнение, че еднѣ пратеникъ, който иде на право отъ бога, има неоспоримо право на едно такова свѣрхчеловѣческо положение и могѣщество. Зданието на монархията по божия милость, по своето теоретическо свѣршенство, т. е. когато то не е обезобразено съ разни демократически пристройки, е едно прѣкрасно построение на човѣшкия умъ и симетрическиятъ му чѣрти сѣ въ състояние да пленятъ окоето. Тукъ подданика, който е роденъ да се покорява, мирничко си работи съ точността на машина. Ако му е добрѣ, той спокѣйничко се гон и тѣстѣе; ако ли пѣкъ гладува, то него тѣши мисальта, че всичко туй така трѣбва да бѣде и така е било нагласено още при създаването на свѣта. Той не трѣ-

бва за нищо да се грижи, тъй като за него мисли царя и провижда за неговото настояще и бъдеще. Ако, не дай боже, единъ денъ той се позамисли и попита: да ли *аджеба* всичко отива по медъ и масло, то църквата безъ друго ще го успокои като го увѣри, че даже и онуй, което му се вижда малко кривичко, иде направо отъ справедливата божия воля и че ако той не може да разбере превъзходството на всичко съществуващо, причината на това е че не му достига умъ. Монархията и религията се взаимно защитаваатъ, като съзамълтници и вѣрно ратуваатъ за своето общо благо. Царя праща народа въ църква, а попа го учи да коленичи предъ палата. Царя псалмопѣе: „има богъ; а за ония, които не вѣрватъ, азъ имамъ тъмничари и джелати“. Попа отглася: „да, царя е поставенъ отъ самага бога и всѣкой, който се съмнява въ това, рискува съ своето небесно спасение, безъ да се смѣтатъ земнитъ наказания“. Царя увѣрява, че попа не лъжи, а попа твърди, че дѣлата на царя сж дѣла праведни. А извѣстно е, че двама свидѣтели сж достатъчни за констатиране на истината; въ дадения случай туй свидѣтелство трѣбва да бѣде особено убедително за простодушния народъ, като вижда, че едина отъ свидѣлитѣ носи пурпурна мантия и корона на главата, а другия — златопити дрипели и окиченъ съ бриланти кръстъ. Неще съмнение, че предъ единъ граждански съдъ свидѣтелството на двама заинтересовани съюзници малко важи; но предъ народитѣ то е важно отъ памети вѣка насамъ.

Превелъ отъ френски.

С **

ЕДИНЪ КРИТИКЪ — НЕВЕЖА

НА

СОЦИАЛИЗМА У НАСЪ.

Господинъ Х. Х., авторътъ на новоизлѣзлата книжка „Двъ статии по нашата литература“, въ втората отъ тѣхъ подъ надсловъ „нашата журналистика“, слѣдъ като

забѣлѣзва, че у насъ нѣма (sic) „сериозна журналистика, която да се занимава съ общественитѣ въпроси, да разгѣдва съвременнитѣ въпроси, както на вѣкътъ, така и на нашия народъ“ (стр. 26) „да дѣйствува на общественото мнѣние, да сплоти и обедини нашата интеллигенция“, тѣй „слаба, разнибитена, невъспитана въ твърди и солидни тенденции“, (стр. 32)... понеже „напитѣ младежи, възпитани въ други краища на свѣтътъ, се връщатъ въ България ако и съ нѣкои знания (какво снисхождение!), но съ такива разпоборазни, тенденции и направления (вижъ ли?!), щото, като изнесжтъ всичко това на нашия общественъ пазаръ, получава се една бъркотия отъ стрѣмления и понятия, една такава каша, щото и самитѣ дѣйствующи лица не могатъ да разбератъ какво правятъ и гдѣ сж намиратъ“ (стр. 32), — слѣдъ тия дълбочайши замѣчания, казваме, двойното Х, т. е. авторътъ, за да илюстрира по-добрѣ отвлѣченитѣ си твърдения въ послѣдния пассажъ, пълненъ съ сатерический итъ на Ювенала, взема като конкретенъ примѣръ „нашия социализмъ“ (зжмъ, зжмъ, зжмъ!).

„Изведнажъ — така почва суровия критикъ, като че ли говори за Страшния Съдъ Божий — изведнажъ отъ *нищо и никакво* (!) изникнаха толкова социалисти, щото заплашиха да обхванатъ цѣла България (социалиститѣ въ най добрия случай сж съвременитѣ *Богомили* на България). *) Не напразно нѣкои хора се уплашиха и помислиха да турятъ край на тая неразбрапщина съ насилствени мѣрки. Вчера сме изникнали като държава, нѣмаме понятие още, какво нѣщо е народъ, правителство, не знаемъ ни азъ-буки отъ Европейската цивилизация, отъ съвременното положение на Европа, и ето, ни по-вече, ни по-малко, искаме да управляваме свѣта, да се устроимъ на такива демократически начала, които ний-дѣ не сж въведени, и които ако и да сж били испитани негдѣ (гдѣ и кога?), то дълга вѣковна (!!) работа и всѣкогашъ съ голѣми пертурбации, коренно разклатване на народнитѣ основи. Но ний — пита Ювеналъ, слѣдъ като набоди ядовиститѣ си стрѣли въ тѣлото на „съвременнитѣ Богомили“ — по ний кое по напредъ да направимъ? Да се освободява ме отъ чуждо иго ли, да мислимъ за национално обединение

*) Скобитѣ и курсиватъ сж на автора.

ли (поне колтурно, ако не политическо), *) или да искореняваме капитализма, който го нѣмаме, да унищожимъ войската си, която не е напъкнала още и която е може би единственното ни спасение въ едно близко бъдѣще? Да дигнемъ борба противъ нашигѣ малцина търговци и по-богати хора — главния контингентъ на нашигѣ депутати (атове и куци кончета!) — защото тѣ злоупотрѣбляватъ съ влиянието си, ами тогава, кой ще представлява нашето общество (хж, спугахмел!) върху чии плѣщи ще се патовари водението на държавнитѣ и общественитѣ ни работи; кой ще представлява нашето отечество? Младитѣ социалисти ли? Ами че тѣ сами още не разбиратъ какво искатъ. Тѣ слѣпо — буква по буква — повтарятъ какво ся казали рускитѣ социалисти, тия пайголѣми фалтазйори на свѣта!“ (Стр. 32-33).

Не стига това: автора предлага (покрай насилственитѣ мѣрки, разбира се) и едно радикално сръдство за избавлението на България отъ „свръмевнитѣ Богомили“. То е — „единъ сериозенъ журналъ, който да се земе за обяснението на общественитѣ, политическитѣ и екопомическитѣ ни условия“. И тогава, о щастие, о сръдство гевнално! — „вмѣстотая сбирщина отъ разни социалисти, които единъ другиго не разбиратъ“... „щѣхме да имаме една сплотена интеллигенция, която да бжде душа на народа ни, да ни дава полезни дѣятелности и да ни опѣти къмъ една по-свѣтла бъдѣщност. Солидната и научната критика на общественитѣ въпроси щѣше да исхвърли разни хламъ отъ написитѣ кеигохранилища и отъ рѣцѣтѣ на читателитѣ и на всѣкъдѣ щѣше да остане да се вижда чистия кристалъ на българската мисль!“ (Стр. 33).

И така, споредъ хиксования авторъ, българскитѣ социалисти сж:

- 1) съвременни богомили;
- 2) слѣпи послѣдователи на рускитѣ социалисти, и
- 3) сбирщина неразбрапници за себе си и за другитѣ — сбирщина, която само единъ сериозенъ и мѣстенъ политико-общественно-економически журналъ би сплотилъ въ една патриотическа интеллигенция.

Ето единъ обвинителенъ актъ отъ 3 пункта, които иматъ единъ источникъ, една основа — певѣжеството на автора.

*) Скобитѣ на автора

За да представимъ невѣжеството му върху първия пунктъ, т. е. върху богомилството и социализма, ний туриме предъ очитѣ на читателитѣ слѣдното съпоставление между тия 2 учения отъ 2 глѣдни точки:

Богомилство.

1. Богомилството, *като социално явление*, е резултатъ отъ разлаганieto на варварския и грубофеодалния режимъ въ България отъ X в. насамъ до покоряването и отъ Турцитѣ. 1)

Богѣмилство.

2. Богомилството, *като теория*, е едно спиритуалистическо религиозно учение, което обяснява социалнитѣ явления съ суевѣрията и заблужденията на калугеритѣ и рутината.

3. Основния принципъ на богомилството се състои въ религиозния дуализмъ: *доброто* (Богъ) — творителъ и управителъ на невидимия миръ; и *злото* (Сатана) — творителъ и управителъ на видимия миръ. Сатаната — ето источника на

Социализмъ.

1. Социализмътъ е резултатъ отъ разложението на капиталистическия режимъ въ новейшитѣ времена.

Социализмъ.

2. Социализмътъ е едно материалистическо учение, което обяснява социалнитѣ явления съ економическитѣ закони въ обществото. Той е една научна теория.

3. Основния принципъ на социализма пъкъ се заключава въ економическия антагонизмъ между классоветѣ въ обществото: економическата структура на производството и размѣната — исторически институции, а не дѣло на бога или на дявола — съставляватъ базиса върху когото се издига социалното здание; а самия начинъ на производството и размѣната съставляватъ главния факторъ, който господствува и опредѣля общественото развитие въ всичкитѣ му

1) А **propos**. Една отъ причинитѣ за паданieto на България подъ Турското иго не е богомилството, както твърди Г-нъ Д-ръ К. Иречекъ (История на България стр. 474—475), а тоя феодаленъ режимъ въ България, който, като разврати до кости българ. духовенство и болярство, като потопи послѣднитѣ въ роскошь, а народа въ мизерия, — даде почва да се зароди и развие богомилството.

всѣко зло, на всѣко страдание въ обществото.

4. Идеала на богомилството е умъртвяването на тѣлото — дяволско потекло — за спасение душитѣ — божески даръ — на вѣрующитѣ въ рай небесевъ. Отъ тукъ, презрѣнието на земнитѣ блага и тая аскетическа нравственност и духовно иерархическа организация на богомилската секта.

проявления. Прочее, источника на всѣко общественно зло или добро е въ самото общество, въ неговитѣ економически условия, а не въ мистериозната сила на дявола. Капитализма — ето днешния сатана.

4. Идеала на социализмътъ е — комунистическия начинъ на производството намѣсто капиталистическия, който ще рухне по една историческа необходимостъ за щастieto на цѣлото човѣчество. Функциитѣ на мозака — това е душата. За човѣка нѣма прочее, освѣнъ земни блага и то въ обществото и чрезъ него. Аскетизма е достояние само на калугеритѣ и магияцитѣ.

Социализмътъ, значи, не е богомилство, и разликата помѣжду имъ не е само въ времето, но въ всѣко едно отношение. Единствения тѣхенъ общъ признакъ е — тѣхния революционенъ характеръ — една абстракция, която, като такава, не държи сметка за индивидуалнитѣ особености на тия двѣ учения, които ги характеризиратъ и отличаватъ. Черното и бѣлото сѣ бой, но въ сѣщото врѣме тѣ сѣ двѣ различни нѣща; плюсъ и минусъ сѣ двѣ математически величини, но и двѣ противоположности; науката и религията сѣ двѣ системи за обяснение на явленията и два контраста. Черно и бѣло, плюсъ и минусъ, религия и наука, социализмъ и богомилство сѣ, прочее, двѣ противоположности, два контраста, двѣ непомирими помежду си вѣщи.

Колкото до втория пунктъ отъ обвинителния актъ, т. е., до слѣпото подражание на русскитѣ социалисти отъ страна на българскитѣ, ний ще кажемъ, че автора се явява още по-босъ. И наистина, колко по-невежа е той, когато още не е разбралъ туй, което се пише и говори почти всѣкий день отъ насъ, именно, че ний пропагандираме *научния социализмъ* (защото има и утопически социализмъ) на К. Маркса и Фр. Енгелса! Това е още по-възмотително, че господ-

ство му пише „статии по нашата литература“, която ужъ прилистилъ, изучилъ и разбралъ!?

Българскитѣ социалисти били сбирщина неразбранници за себе си и за другитѣ! Отъ гдѣ това заключение? Неоспоримо отъ тамъ, че Х Х не ги разбира, нѣма понятие отъ социализмъ, както вече видѣхме. Азъ ви не разбирамъ, слѣдователно, не ви разбираатъ и другитѣ, не се разбирате и вий сами по мѣжду си, — ето обсурднии силлогизмъ, върху когото почива горнитѣ твърдение. Подобна основа иматъ и твърденията на автора, че *ний*, въобще българитѣ, нѣмаме понятие отъ народъ, отъ правителство, отъ европейска цивилизация, и пр. и пр. Тукъ невѣжественното азъ замѣстя невинното мѣстоимение *ний*.

И тая сбирщина, и тая неразбранщина отъ социалисти, провиква се най-сетнѣ двойното Х, би се обърнала въ сплотена патриотическа интеллигенция, подъ влиянието на единъ сериозенъ и мѣстенъ общественно-политико-економически журналъ! — журналъ, казва автора, (стр. 42) въ родѣ „Вѣстникъ европы“ въ Руссия, „Revue de deux mondes“ въ Франция, „Osveta“ въ Чехия. Че въ тия страни, гдѣто сѣществуватъ горнитѣ журналы, социалиститѣ, и младежитѣ особено, вмѣсто да се трансформиратъ въ патриотическа интеллигенция, тѣ бързо се увеличаватъ и се групиратъ около журналы и свои клубове; че това движение е обхващало всички цивилизовани народи въ двата свѣта; че „азъ-букито“ на модерната цивилизация ни учи, какво тя, достигнала до капиталистическия режимъ, отива къмъ разложение отъ вътрѣшнитѣ си противорѣчия; че задачата на вѣка, — това е „социалния въпросъ“, а съвременното положение на Европа е критически разклатено отъ потресающитѣ я работнически движения; че, слѣдователно, всички тия неоспорими факти, трѣбятъ, високо трѣбятъ, какво социализма, социалистическитѣ движения сѣ неотемлимъ, неминуемъ резултатъ на историческия ходъ на нѣщата; че, слѣдователно, никакъвъ; журналъ не е въ състояние да спрѣ историческия процессъ, че слѣдователно, сѣщия този журналъ не може да измѣни историческитѣ явления по своя кефъ и идеи — всичко, всичко това, казваме, тѣй просто и тѣй очевидно, е неизвѣстно автору, който мечтае за нѣкаква си мистериозна и невъзможна сила и влияние на

единъ журналъ. Тукъ, именно, нашия критикъ блѣсва въ всичката си голота и невѣжество.

Има ли нужда, послѣ това, да споримъ върху останалитѣ баналности на ХХ — особено върху неговото наивно питание: „ами кой ще представлява нашето общество„... Въ отсъствието на „нашитѣ малцина търговци и по-богати хора“?? Автора не доказва ли съ това още единъ пътъ своето невѣжество, и върху тоя въпросъ се е писало толкова пъти отъ насъ? — Има ли нужда? — Не, не си струва труда. И безъ това ний-направихме излишна честь автору, като се позанимахме толкова съ него.

Ний по-скоро предпочитаме да завършимъ бѣлѣжкитѣ си съ единъ съвѣтъ къмъ българ. Ювеналъ. Ако въ васъ има бъркотия отъ понятия и стремления, г-нъ ХХ; ако вий нѣмате понятие отъ народъ, правителство (и отъ богомилство и социализмъ); ако вий не знаете ни азъ-буки отъ Европейската цивилизация, отъ задачата на вѣка и отъ съвременното положение на Европа: то поне бждете нѣкакъ по-вежливъ, да не приравнявяте къмъ тоя си печаленъ интелектуаленъ уровень и другитѣ; бждете поне по-скромни въ своитѣ претенции и обвинения. Скромността и вежливостта сж, знайте, похвални добродѣтели и между най-безсъвѣстнитѣ боржуа.

Яни.

ЗАДАЧАТА

на

Българския Социалъ-Демократически Съюзъ.

Още въ първия брой на нашия седмиченъ органъ „Другаръ“ бѣха изложени ръководящитѣ принципи на Българ. С. Д. Съюзъ. Още тамъ високо заявихме, че ний, членовѣтъ на тоя съюзъ, сме коммунисти—послѣдователи на учението изложено въ „Манифеста на Коммунистическата партия“, че ний се стрѣмимъ да дадемъ въ ръцѣтъ на цѣлото общество сръдствата на производството и прехраната и най-сетнѣ, че тази наша крайна цѣль ще бжде постигната само когато работническиятъ классъ измѣсти отъ политическата власть иму-

щитѣ класове. Въ нашия органъ, въ статиитѣ си по политическитѣ въпроси, ний сме се придържали постоянно отъ този основенъ принципъ. Както предъ, тъй и слѣдъ датата отъ появяването на нашия органъ, никой членъ на „Съюза“, никѣдѣ и никога не е говорилъ противъ необходимостта да водитѣ българскитѣ работници политическа борба. Напротивъ това което енергически всѣкой отъ насъ е защитявалъ, то е било, щото именно българскитѣ работници да съзнаятъ необходимостта отъ политическата борба, защото само тогава тя ще отговаря на своята цѣль. Напротивъ, това което всѣкой отъ насъ е защитявалъ е било: българскитѣ работници сами до участвуватъ и поведатъ политическа борба за своето освобождение. И ако ний сме въставали противъ нѣкаква политическа борба, то сме въставали противъ тази, която се е водяла въ името на работниците, а безъ самото тѣхно участие. Ний сме въставали противъ нецѣлесъобразната политическа борба—ако можеше такава борба да се нарѣче „политическа“.

Послѣдователни въ своитѣ мисли, ний заявяваме, че главната задача на всѣки социалистъ въ България е да направи, щото по-скоро българскитѣ работници да съзнаятъ необходимостта отъ политическата борба.

Какъ можемъ да постигнемъ тази наша главна задача на всѣки социалистъ? Ний сме марксисти. Марксизмътъ е теория, създадена отъ самитѣ условия на живота. Като изключимъ общитѣ заключения на Марксизма, които сѣ еднакви за всичкитѣ страни—гдѣто се е развило или е на пътъ да се развие капиталистическото производство — пътятъ или „тактиката“, която трѣбва да слѣдва една марксистка организация се обуславява отъ вкупомъ взѣтитѣ особености — както политически тъй и економически—за всѣка страна отдѣлно. Тъй щото ний българскитѣ социалисти, като отдаваме дължимата данъ на това, което е общо съ другитѣ страни, ако искаме да имаме успѣхъ въ прилаганieto общитѣ принципи въ нашата страна, трѣбва да си дадемъ ясенъ отчетъ за нашитѣ условия. Отъ това ще зависятъ и подробноститѣ въ нашата дѣятелность, а отъ вѣрното схващане на горнитѣ условия ще зависи и нашия успѣхъ. И ний трѣба да съгласимъ тѣзи условия съ крайнитѣ наши цѣли, ако искаме нашата дѣятелность да даде удовлетворителни резултати.

Въ България крупната индустрия е въ началото на своето развитие, а сега у насъ господствува дръбната индустрия. Българскитѣ работници сж раздѣлени и разпръснати. Между тѣхъ не сѣществува нито тази солидарностъ въ духа, нито тази еднаквостъ въ положението, което забѣлѣзваме между работниците на западъ. Тѣ не разбиратъ своитѣ интереси и между голѣма частъ отъ тѣхъ господствува напълно дръбно буржуазенъ духъ. — Членовѣтъ на българския Социалъ демократически Сюзъ намиратъ, че единствения възможенъ пътъ за побѣдяването на това грамадно препятствие къмъ обединението на българскитѣ работници се състои въ активната пропаганда за основаване на всѣкакви чисто работнически дружества, които по ясността на своитѣ цѣли — като отговарятъ на непосредственитѣ интереси на всѣки работникъ — да привлекатъ въ себе си массата на българскитѣ работници; да дадѣтъ тѣло на Българския работнически класъ, каквото той сега нѣма; да го поставятъ на независима економическа нога.

Отъ друга страна, вслѣдствие краткия ни политически животъ — усложняванъ съ толкова много ненадѣйни събития — българскиятъ работникъ е останалъ напълно индиферентенъ къмъ вѣка политическа борба (и не само даже българскиятъ работникъ, но и главната частъ отъ българската буржоазия — именно дребната буржоазия). При нашиятъ неразвитъ политически животъ, избирателнитѣ маневри за „въспитание и обучение“ на българския работникъ по своя резултатъ се свождатъ къмъ нула. Примѣри за това ний имаме отъ послѣднитѣ избори. Това го говоримъ не отъ нежелание да водимъ политическа борба, но да освѣтимъ този фактъ, който трѣбаше да разбератъ нашитѣ социалисти още по-рано. Когато задачата на западнитѣ социалисти, въ време на изборитѣ, най-главно се състои да отвлекатъ отъ буржуазнитѣ политически партии работниците, задачата на нашитѣ социалисти е да укажатъ на българскитѣ работници *въобще* необходимостта отъ политическото дѣйствие. Всѣки социалистъ ще се съгласи, че работниците само тогава ще употребятъ своето политическо право, когато тѣ разбератъ економическиятъ си интереси, и свързката имъ съ политическиятъ учреждения въ държавата. Българскитѣ работници ще употребятъ полезно своя бюлетинъ, когато тѣ разбератъ враждебността на тѣхъ-

нитѣ интереси, и тѣзи на тѣхнитѣ господари. А враждебностъ на тѣзи интереси ще се прояви само тогава, когато работниците се стълкновятъ съ своитѣ господари. Тогава ще се прояви и враждебността на работниците къмъ капиталистическата държава, която ще се застъпи за господаритѣ. Това е то, което социалиститѣ наричатъ естествено развитие на политическото съзнание. Това стълкновение е възможно, само когато българскиятъ работнически класъ се справи съ силни организации предъ силния капиталъ. Разединенитѣ работници сж по-слаби и отъ разбитата армия, която по нѣ не слѣдъ дълго може да се сформирава изново. Гласътъ на нашата камбана е „работници организирайте се, подайте си братски ръка“. Но този гласъ не трѣба да се чува само изъ мѣжду другитѣ разбъркани гласове, но той трѣба да бѣде пай-силния. И организациитѣ, които послѣдватъ, сж бомби хвърлени въ неприятелиски лагеръ, гдѣто ще доведатъ смутъ и отчаяние. И организациитѣ, които послѣдватъ, сж школата, гдѣто работникътъ всѣки денъ въвлеченъ въ процеса на борбата ще се учи да се бори и умира за своитѣ интереси. Работникътъ, който се е научилъ да се бори и да противопоставя себе си на свол господарь, не ще се спрѣ да се противопостави на урната, както се е противопоставилъ въ работницата. Синдикатитѣ сж активнитѣ организации, тѣ сж които даватъ на работника вѣра въ неговата сила, тѣ сж неговия животъ.

Нека всѣкому е извѣстно, а също и на тѣзи, които пишатъ съ едната ръка за да затриятъ съ другата значението на синдикатитѣ, че само послѣднитѣ ще убиятъ въ българскитѣ работници недружелюбниятъ духъ, ще прѣмахнатъ индиферентността къмъ политическата борба, ще съкрушатъ силата на предрасждѣцитѣ и невѣжеството — не по-малки врагове за распространението на нашиѣ идеи. Синдикатитѣ сж предварително условие за сериозна економическа и политическа борба противъ българската буржуазия подъ двѣтѣ си тоги на законодатель и фабрикантъ.

Необходимостта отъ економическитѣ организации се диктува, не само отъ частнитѣ условия на нашия економически и политически животъ. Налѣжащъ дългъ е за всѣки социалистъ — когато ако, той, не изпълни, извършва измѣна къмъ дѣлото на пролетариата — да се бори за защитата на непосредственитѣ економически интереси на работниците. Да

буди тѣхниятъ инстинктъ къмъ чловѣческо съществуване. А кой по-добрѣ може да се залови за тѣзи работнически нужди, — които работниците чувствуватъ повече отъ всѣки другъ — ако не самитѣ работници организирани въ синдикати? Тамъ, въ прашната работилница и душливата фабрика, надъ чекръка, въ стана, надъ иглата, надъ чука, тамъ на тѣзи,

Що себе саванъ тъкжтъ,

Що себе вериги ковжтъ,

трѣба да се чуе нашиятъ мощенъ гласъ „брате, искай, а не проси; заповѣдвай, а не моли, твоятъ трудъ създава всичкитѣ богатства, а ти си робъ и гладенъ: искай бѣлъ хлѣбъ, добра храна, топла одѣжда, чисто жилище, кратъкъ работенъ день и голѣма заплата“. Но работникътъ ще ви се надсмѣе — той самъ знае, че това е прекрасно — ако не му дадете въ рѣцѣтъ да си извоюва — щасливъ животъ. Това срѣдство сж синдикатитѣ.

Ний будимъ и ще будимъ — классовото съзнание на работниците. Классовата борба — основниятъ принципъ на историческия материализмъ — не се състои въ едно отдѣлно дѣйствие, но то е общъ терминъ, който изразява суммата на всички дѣйствия. Работническата классова борба изразява суммата на всички дѣйствия направени въ полза на работниците. Тозъ който вика къмъ организиране или встъпва въ нѣкой синдикатъ, който основава работнически дружества, който поддържа гревъ и бойкоти, най-сетнѣ и тозъ, който отива да си даде съзнателно гласа въ избирателната урна, извършва актъ на классова борба. Всичкитѣ горни постѣпки сж елементи на классовото съзнание. Но може ли да става дума кое отъ горнитѣ срѣдства е най-достъпно за нашиятъ работникъ? Че ще му е достъпно това, което най-близо го касае, това може да бѣде оспорвано само отъ хора, които иматъ най-малко понятие отъ логиката на живота. Ний будимъ и ще будимъ классовото съзнание въ работниците. Ний ги тикаме и ще ги потикваме къмъ классовата борба. Но за да ни разбере работникътъ и да трѣгне подиръ насъ, ний не се явяваме предъ него като гръмъ и молния, подиръ които не оставатъ никакви дири, а съ приготвенъ и отъ по-напредъ обмисленъ планъ. Ний искаме да ни разбиратъ и за това трѣба да говоримъ съ языка на обикновенитѣ нѣща. Когато извършимъ едно, незабавно пристѣпваме къмъ друго и доис-

карваме така наченатото здание. Всичко вършимъ по редъ— не безъ мѣсто и безъ време. Дадохме потикъ за прошение къмъ народното събрание, когато въспитахме работници, които да удухотворятъ нашата идея и съ своя примѣръ да привлекатъ и другитѣ. Утрѣ ще излеземъ на избирателното поле, когато ще сме увѣрени, че тукъ излизатъ работници, а не претендирующитѣ да бждѣтъ тѣхни пълномощници. Развѣ нашата вина е въ това, че ний искаме да поставимъ българскитѣ работници на самостоятелна нога? А тази задача, която трѣба да бже задача за всѣки социалистъ, нѣма да се постигне и триста хиляди дивола да излезатъ отъ ада, ако българскитѣ работници не се организиратъ, несъзнаитъ своитѣ интереси и не поведатъ сами своето освобождение. Ето нѣжсо нашата задача, задачата на Българския Социалъ-демократически Сюзъ, която, струва ни се, трѣбва да бже задача и на всѣки български социалистъ.

Прочее напредъ, напредъ безъ шумъ и голѣми претенции, а съ дѣла и работа!

Членъ на Сюзъ.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Законодателнитѣ избори въ Франция.

Тази година на 10^и 22 Августъ се извършиха изборитѣ за Chambre de députés (Камарата на депутатитѣ). Въ страни съ развитъ политически животъ, изборитѣ сж най вѣрния барометъръ за констатиранieto успѣха или поражението на извѣстни политически и общественни начала. Избирателната борба представлява съкращение на цѣлата политическа история на даденъ народъ. Вий виждате различнитѣ политически групи да развиватъ своитѣ програми, да се оправдаватъ или хвалятъ за своето минало, да рисуватъ бждѣщото, ако тѣхната група додеше на властъ, — съ една дума, предъ васъ се раскрива политическата драма на цѣлъ народъ.

Въ Франция, която повече отъ едно столѣтие, е била арената на най-ожесточенитѣ политически борби, по-ясно отъ всѣкадѣ другадѣ, изборитѣ сж барометъръ за успѣха на извѣстни начала.

Днешната политическа форма на управлението въ Франция е републиканска. Извѣстно е, че слѣдъ вземанieto Наполеона III въ плѣнъ, при Седанъ на 2 септемврий 70 г., въ Парижъ биде провъзгласена на 4 септ. Републиката. Обаче тази форма на управлението не еднакво бѣше посрѣщаната отъ цѣла Франция. Селското население, съ силенъ монархически духъ, се показваше враждебно на нея. И ако да не бѣше „Парижката Коммуна“ днесъ въ Франция на чело на управлението щеше да бѣде Филипъ II Орлеански. Не му е мѣстото тука да развиваме тази тема, но мимоходомъ ний забѣлежавме — това, което не отричатъ сега и много републиканци опортюнисти, че Парижката коммуна закрѣпи и останаови окончателно републиканската форма на управлението.

Първитѣ години, дори до 1889 на Републиканското съществуване, се заключаваха въ борбата противъ съединената монархическа партия (орлеанисти и бонопартисти). Всичкиѣ други важни въпроси оставаха на страна, предъ необходимостта да се закрѣпи републиканската форма на управленията, атакирана отъ една силна *легална* монархическа партия, която въ каммарата на депутатитѣ въ различни времена насчитваше $\frac{2}{5}$ отъ всички съставъ свои депутати.

Но ето „Републиката“ е вече вънъ отъ всѣкаква опасностъ. Минаха и днитѣ на тѣй нарѣчения „Ordre moral“ — когото монархиститѣ бѣха достигнали въ апогейта на своята сила, минаха и грознитѣ години на буланжизма. Властующитѣ републиканци неможаха вече да прикриватъ своята голота съ булото на буланжизма и монархизма. „Концентрацията, която до тогава се налагаше на всичкиѣ републиканци, сама по себе си падаше, защото нейната причина изчезна. Голѣма частъ отъ монархиститѣ се обѣвява за републиканската форма на управление, а друга една частъ при постепеннитѣ избори остана предъ прага. Буланжистката партия се расцѣпи и различнитѣ групи, които се бѣха стекли въ нея отъ най-разнообразнитѣ краища на французския политически хоризонтъ, се дръпваха всѣка на своя страна. Всѣка републиканска фракция трѣбаше да излезе сега съ про-

грамма, а не съ онзи широкъ и безсѣзнателенъ избирателенъ паролъ „спасението на републиката“. Това бѣше нужно да се освѣтли массата избиратели и да стане естественното сгрупирване на политическитѣ партии. Различни тенденции въ републиканската партия се забѣлезваха още въ началото на нейното господство, но тѣ — както вече казахме — оставаха на заденъ планъ предъ общата цѣль, която си бѣше поставила републиканската партия. Ний не говоримъ и за социалистическата партия — съществуваща като политическа единица слѣдъ Марселския конгресъ въ 1879 — защото нейната сила въ парламента бѣше сведена къмъ нула.

Въ навечерието на тази годишнитѣ избори ний се намѣрихме въ присѣдствието на петъ политически партии: монархисти (бонопартисти и орлеанисти), „присѣдинени“ (gaillés) — присѣдинившитѣ се къмъ републиканската форма на управлението монархисти, опортюнисти, радикали и социалисти. Оставиме на страна малкитѣ политически единици, като антисемититѣ и християнскитѣ социалисти, едно, защото тѣхното значение въ страната е нищожно и друго, защото мѣстото не ни позволява.

Въ излаганieto принципитѣ на партиитѣ ний оставиме на страна монархиститѣ, искапнитѣ и стрѣмлепнитѣ на които сж повече отъ явни. Ще се ограничимъ само да кажемъ, че монархиститѣ не се надѣятъ да въстановятъ монархизма по *легаленъ* пѣтъ, т. е. чрезъ парламента, но тѣ очакватъ „единъ отъ тѣзи бурни кризи, които, явно е, сж приели въ нашия националенъ животъ, единъ периодически характеръ“, — казва парижския графъ въ своитѣ „Наставления“ (Instructions) отъ 1887 година.

За насъ е единъ важенъ симптомъ шумното присѣдиняване на една частъ на монархиститѣ къмъ републиканската форма на управлението. Какво пѣщо представляватъ тѣй парѣченитѣ „присѣдинени“? Дали, като се обияватъ за републиканската форма на управлението, тѣ абдикиратъ своитѣ принципи и начала и просто на просто като виждатъ републиката несѣкрущима, тѣ се противятъ съ крака и ръцѣ вързани? — Ни най-малко. Слушайте какво казва тѣхния водителъ Пиу: „Партията, която взема открито названието „Републиканска дѣсница“ („присѣдиненитѣ“), съ това заявява ясно своето рѣшение да приеме Републиката (като

форма на управление Н. Б.) и защитава съ нейно име реда, властта, религиозната свобода и общественната справедливост. Да приемеш формата на едно управление *не ще рече да се согласиш съ доктринитъ, ни съ методитъ на една партия*“. Значи подъ республиката тъй добръ, както и подъ монархията, можешъ да прокарвашъ най-реакционнитъ възгледи. Защо тогава да харчимъ напразни усилия за измѣняването формата на управление, когато разумно употребени тѣзи сили може да се дойде и по-скоро до крайната цѣль, прокарването на извѣстни начала, и при съществуващата форма на управлението? Спарта, Атина, Римъ, Венеция и Генуа бѣха републики. Но прѣчепе ли това за съществуването на робството? Швейцария е била всѣкога република. Но прѣчало ли е това на съществуването на крѣпостничеството дори до 48 г. въ нѣкои кантони? Ако властта е всѣкога въ ржцѣтъ на господствующето съсловие, малко важи формата на управлението; даже по-хубаво нека народа се залѣгва съ пѣстрия надписъ, който се мажди надъ зданието и да мирува! „Присъединенитъ“ иматъ извѣстни економически интереси; ако тѣзи интереси тъй добръ сж запазвани и при републиканската форма на управлението, защо да не я приематъ? Ако дѣйствително републиката тъй добръ брани интереситъ на „сѣединенитъ“, то не тѣ се присъединяватъ къмъ нея, а по-скоро тя къмъ тѣхъ. Да хвърлимъ единъ погледъ върху дѣлата на републиката до периода на нейното съществуване, отъ 1870 г. до днесъ. Нейната вътрѣшна политика е била преслѣдването на социалиститъ, потушаването работническитъ гревѣ съ войска и жандарми, растурване на работнически митинги и събрания. Съ една дума, при всичкитъ стѣклоновения на труда съ капитала, то е вземало явно и открито страната на послѣднитъ. При постоянно възрастающия държавенъ бюджетъ, распредѣлението на данѣдитъ е било най-несправедливо, всѣкога е бивалъ оставенъ едрия собственикъ, а натоварванъ дребния и работника: покровителствуванието на финансовата аристокрация. Външната ѣ политика е била: експедицитъ въ Тонкинъ, Мадагаскаръ, Сиамъ, Дохомей и пр., отъ които само първата е сторила на французския народъ 30,000 жертви и 500,000,000 лева — експедиции, които пренасятъ полза само на нѣколко пълни джоба. И най-важния актъ отъ външ-

ната ѝ политика е съюза съ Русския деспотъ. Въ началото на своето господство республиканцитѣ бѣха насочили своитѣ стрѣли противъ католическото духовенство. „Клерикализма! Ето неприятеля!“ се провикваше благъора Гамбета. Но откакъ папата проводи на г-жа Карно „благословенната риза“, най-добри отношения сѣществуватъ между папския Ватиканъ и Ке д'Орси*). Но и преди тѣзи любезности католическото духовенство получаваше ежегодно 50,000,000 лева отъ държавния бюджетъ на республиката. Както виждате, дѣлата въ французската република би правели честъ и на най-реакционната монархия. „Французската република е била честна, толерантна и отворена за всички“, тѣй както я искатъ „присъединенитѣ“. Тя е защищавала тѣхнитѣ интереси — на крупни землевладѣлци. Тя е поддържала религиозния духъ въ селското население, за да го държи въ покорство и респектъ спрямо своитѣ господари, присъединенитѣ. Тя е гоняла социалиститѣ и е задущавала всѣко пораждане на работническото съзнание. „Присъединенитѣ“, само благодарение на едно малко недоразумѣние по два закона: за военната служба и предаването на законъ божий въ първоначалнитѣ училища, сѣ стояли вѣнъ отъ редовитѣ на „свободолюбивата“ республиканска партия. Но ето, че республиканцитѣ сѣ съгласни да имъ направятъ и тѣзи двѣ отстъпки — тѣ и понапредъ били съгласни заявява Temps — и слѣдъ това само безрасжднитѣ буквоедци би се отказали да се присъдинятъ къмъ республиката.

Напредъ, республиката е спасена! тя защищава „реда, властѣта, религиозната свобода и обществената справедливостъ“.

Излишно е да излагаме програмата на опортюниститѣ республиканци. Тѣ сѣ авторитѣ на всичкитѣ горѣ преведени славни дѣла, а по-добрѣ преди всичко, една партия я характеризиратъ дѣлата и постѣпкитѣ. Партията на опортюниститѣ или както тѣ се наричатъ „партията на либералитѣ“ е партията на крупната финансова аристокрация, на акционеритѣ, фабрикантитѣ и търговцитѣ, съ една рѣчь, на тѣзи, които владѣятъ най-голѣмата частъ на общественитѣ богатства и затова тя е най-силната и най-влиятелната. Виднитѣ

*) Крайбръжна улица въ Парижъ, гдѣто се помѣщава министерството на външнитѣ работи.

нейни представители сж биле единъ слѣдъ други Гамбета, Дюфоръ, Жюль Фери, Констанъ, Рувие, Казимиръ Перие и пр.

Радикалната партия или крайната лѣвица (*extrême gauche*), макаръ и да се титулира партия на реформитѣ, но до сега тя не е дала никакви реформи на французския народъ, макаръ и да е дохождала вече нѣколко пѣти на власт: въ 1885 е министерството Гориссонъ, 1886 е министерството Гобле, 1889 е министерството Флоке, 1890, 91 и 92 е министерството Фрейсине. Поменатитѣ господа сж водителитѣ на радикалната партия, но тѣхната политика е била всѣкога опортюнистка или по-скоро орлеанистска, защото опортюнизма като система е продължение на буржуазната монархия на Луи Филипа. Крайната лѣвица е вотираа всѣкога за колониалната политика, подържала е правителствата — каквито и да биле тѣ — въ тѣхната реакционна политика. Съ една дума тя е способствувала за усиляването на днешния анархически строй. Общанията които е давала на работниците сж само правени съ цѣль за да добие по-голямъ число гласове. По своитѣ искания — тя е портиера на дрѣбната буржуазия. Въвеждане на „по-доходния налогъ“, унищожаване бюджета на вѣроисповѣданията, „унищожаване посланически“ постъ при ватикана, премахването на „конкордата“, унищожаване на Сената и още, за да бѣждѣтъ приятни на работниците, въ тѣхната програма фигурира „покровителството на труда“. Но какво се разбира подъ това? Напр. радикалитѣ до сега сж се обявили противъ въвеждането на осмочасовия работенъ день, а нече никакво съмнение, че тѣ сж защитници на частната капиталистическа собственост и „покровители“ на капиталистическата експлоатация. Радикалната партия е повикана да играе доста важна роль въ бѣднѣето на политическия животъ въ Франция. Като всѣка дребно буржуазна партия тя е за дрѣбнитѣ реформи, които изрѣдихме вече по-горѣ. Но тѣзи реформи, наистина дрѣбни, въ очитѣ на опортюниститѣ се явяватъ много революционни и противни на „наследенитѣ отъ великата французка революция принципи на личната свобода, неприкосновеността на частната собственост, невмешателството на държавата въ отношенията на труда съ капитала и др. Явно е че дохожданието на радикалната партия на власт *сега*, ще бѣде единъ ударъ за опортюнизма. Радикалитѣ

вече немогатъ да прикриватъ своята индиферентностъ къмъ реформитѣ съ извинението, че задачата на момента е „спасението на републиката“. Сега вече, както казахме, този въпросъ не съществува и радикалитѣ, подъ рискъ да неизгубятъ своя политически резонъ д'етръ, трѣбва да влезатъ въ пѣти на реформитѣ.

Както казахме вече, влиянието на социалистическата група въ парламента се свождаше къмъ нула, защото социалиститѣ до послѣднитѣ избори бѣха представени въ парламента отъ 8 души, принадлежащи начинай отъ най умѣренитѣ до най-крайнитѣ групи. Мѣжду тѣхъ не съществуваше единство въ дѣйствиата и постѣпкитѣ. Но влиянието на тѣй наречената „Работническа Партия“ (*Parti Ouvrier* — Марксиститѣ) растеше неймовѣрно вънъ отъ парламента, въ страната. Вънъ отъ естествения ходъ на нѣщата, който способствува за развитието на социалистическата партия въобще, въ Франция се прибавиха и събития, които особено благоприятствуваха за бързия ръстъ на нейното влияние. Французския народъ, който положи въ услуги на републиката, не „три мѣсеца мизерия“ както въ 48 г., а цѣли дѣсетки години, съ надежда, че ще получи облѣгчение на своята смѣда, видѣ ясно колко малко републиката се отличава отъ монархията. Той се убѣди сега по опитъ, че формата на управлението може да бѣде всѣкаква, и системата да си остане пакъ сжщата: притѣснителна и грабителска. Едно слѣдъ друго той видѣ да се качватъ на властъ и испитани патриоти като Гамбета, и крайни радикали като Флоке, но облѣгчи ли се неговото положение на йота? Напротивъ, Франция стѣпа въ една економическа криза, която още повече ризшири кръга на неимущитѣ, увѣличи числото на бездѣлницитѣ, усили експлоатацията и господството на капиталиститѣ, а съ това наедно и мизерията на народа. А въ това време когато работниците отъ Декаувилъ (севѣрна Франция) се подигаха да искатъ увеличение на платитѣ си, джандаритѣ и солдатитѣ на „Републиката“ отидоха да ги смиряватъ и върху тѣхнитѣ трупове да въстановятъ господството на капиталиститѣ. Когато въ по-главнитѣ градове въ Франция съ стотина хиляди работници оставиха на улицата безъ работа, значи и безъ хлѣбъ, депутатитѣ на републиката не благоволиха даже да приематъ тѣхнитѣ делегации, които въ името на гладния

народъ искаха работа. Едно слѣдъ друго, процеса за Алжирскитѣ и Тунискитѣ подкупи, на чело на който стоше Флоке, и най-послѣ папата показаха, че при републиката по-вече отъ колкото при монархията сж позволени най-въпиющитѣ злоупотрѣблѣния, най-голѣмитѣ кражби. Жертвитѣ въ Декаувилъ, Фурми, Клиши свидѣтелствуваха за умразата, която буржуазната република питае къмъ работническия класъ. Ако социалистическата партия располагаше съ тѣзи материални сръдства, съ които располагатъ буржуазнитѣ партии, необходими за прѣдприеманието на една систематическа пропаганда, която да обхване цѣлата страна, и ако мѣжду социалиститѣ не сж бѣха появили разногласия, които разнибитиха силитѣ, социалистическата партия за сега щѣше да бѣде господарка на положението. Но въпрѣки всичко това тя скоро се свързѣ и усили. Първия неинъ ударъ върху буржуазната република бѣше избора на Лафарга, втория градскитѣ избори въ 92 г. Май, които дадоха 160,000 гласа на кандидатитѣ на Parti Ouvrier, третия бѣше знаменитата стачка въ Кармо. Социализма стана толкова силенъ, щото той се наложи на всичкитѣ буржуазни партии; да игнориратъ неговата сила, значеше да игнориратъ опасността която ги грозѣше. Буржуазията не е толкова безумна! Слѣдъ отдѣлнитѣ побѣди които добиваше социалистическата партия, прибави се и тази обща побѣда, че той стана въпросъ на дневния редъ. И о чудо! Программитѣ на буржуазнитѣ партии, изработени за прѣдстоящитѣ на 10¹/₂₂ Авг. избори захващаха съ опредѣлението на тѣхното отношения, къмъ социализма. „Социализма стана остѣта на политиката“, както много сполучливо се изражава Жуль Гедъ. Това туряше социализма на дневенъ редъ.

Начиная съ рѣчитѣ на Дюпюи и Констапа, първия министръ на вътрѣшнитѣ дѣла въ време па изборитѣ, втория извѣстния неговъ предшественникъ, и по-послѣ рѣчитѣ на Леонъ Сей или както го наричатъ въ Франция Св. Иванъ Кръстителя—защото той е потомъкъ на буржуазния економистъ Жанъ Баптиста Сел, Жонарта и Рибѣ — всички опортюнисти, по послѣ да дойдемъ до рѣчитѣ на графъ Хоссонвиле—представителъ на парижския графъ, на Пиу, водителя на „присъединенитѣ“, всичкитѣ тѣ захващатъ съ угрози противъ застрашаващия реда и тишината социализмъ. Начиная съ ма-

нифеста на „Републиканската асоциация на сенаторитѣ“ и дори до декларациитѣ на отдѣлнитѣ кандидати всички захвататъ съ дълги или кратки тиради противъ социализма. Война на социализма—ето какъ може да се предаде съдържанието на горнитѣ писменни и словесни заявления. Ний съжеляваме, че мѣстото не ни позволява да дадемъ текста на тѣзи войнственни фрази противъ социалистическитѣ принципи. Социалистическия ни читателъ ясно би забѣлелъ вѣянieto на единъ неописуемъ ужасъ, смѣсенъ съ страхъ, въ безсмисленитѣ, клѣветнически и неоснователни тиради противъ социалиститѣ: че тѣ сѫ антипатриоти, че искатъ да дѣлятъ чуждото имание и тѣмъ подобни глупости. Французската буржуазия въ разбиранieto на социализма не е отишла подалечъ отъ своитѣ прадѣди въ 48 год. Само заявлението на радикалнитѣ кандидати и избирателни комитети бѣха малко *снисходителни* за социалиститѣ: „за извършването на социалнитѣ реформи, се провикваше Рене Гобле въ Бордо, ний правимъ нѣщо повече. Ний не само ще *приемемъ* съдѣйствието, но ний го *искаме*, на всичкитѣ републиканци, на всичкитѣ социалисти, каквито и крайни да бѣдѣтъ тѣхнитѣ теории, колкото и не възможно да е реализиранieto на *крайнитѣ имъ искания, стига тѣ да употребяватъ за осъществяването на своитѣ идеи, мирни и легални средства*“. Той даже отиде по нататакъ и вписа въ своята программа прокарването на легалния осмочасовъ работенъ день. Радикалитѣ нemoжаха да постѣпятъ друго яче. Дискредитираши съ своето минало, което нищо не донесе на французския работникъ, за да го увѣриватъ, че повѣ въ бъдеще ще дадѣтъ, тѣ му заявяватъ „ето ний сме готови да встъпимъ и въ сюзъ съ социалиститѣ“.

Социалистическата партия вървеше смѣло и на напредъ. Тя нѣмаше защо да се бои нито отъ клеветитѣ, които хвърлиха на нея опортюнититѣ, монархиститѣ и „присъединенитѣ“, нито отъ обстоятелството, че радикалитѣ съ цѣль да мамитъ работницитѣ, ограбваха нейната программа. Социалистическата партия бѣше увѣрена въ своята сполука, защото тамъ гдѣто нейния кракъ бѣше стѣпилъ, народа явно се искаваше за нея.

Работническата партия бѣше поставила около 100 кандидати. Материалнитѣ сръдства, сравнително ограниченото число агитатори не ѝ позволяваха повече. Печатната ѝ агитация бѣше много по-слаба, защото тя пѣма още свой ежедневен органъ, а въ страни като Франция една добръ организирана ежедневна преса има много по-голъмо значение, отъ колкото митингите, събраиията, въобще агитацията чрезъ слово. Въ ежедневния вѣстникъ работника намира изложени социалистическитѣ възгледи върху всичкитѣ дневни въпроси, а това много способствува да се проникне съ духа на самия социализмъ. Въобще, силата на работническата партия е въ провинцията, а особено въ сѣверна Франция (Рубе, Лилъ, Кале). Въ Парижъ тя оттеглише повечето отъ своитѣ кандидати, защото не искаше да прави конкуренция на Бланкиститѣ и Алеманиститѣ, които тукъ владѣятъ положението. Освѣнъ въ Парижъ алеманиститѣ бѣха поставили още кандидати въ Арденския департаментъ. Въ всичкитѣ други департаменти поставенитѣ социалистически кандидатури бѣха кандидатуритѣ на работническата партия.

Ний пѣма да описваме тука ходътъ на избирателната агитация, пълна съ всѣкаки епизоди. Оръжието, еднакво употребявано отъ всички буржуазни фракции противъ социалиститѣ, бѣше, че послѣднитѣ сѣ антипатриоти. Това обстоятелство, че германската социалъ-демократическа партия внесе за изборитѣ на французскитѣ социалисти 2500 лева, толкова понятно за всѣкого, щото съмишленицитѣ отъ различни страни да си помагатъ взаимно, още повече, че такива помощи бѣха испратени на французската работническа партия отъ Италианцитѣ, Ромѣнцитѣ, Българитѣ, Полицитѣ, Австрийцитѣ и пр. — отъ това най-попотно явление, повтаримъ, буржуазната преса скова низкото обвинение противъ социалиститѣ, че „тѣ сѣ кандидати на най-заклѣтитѣ ни врагове — Нѣмцитѣ“. И това обвинение, колкото низко, толкова и диво, бѣше еднакво поддържано и разпространявано отъ цѣлата буржуазна преса, начиная Temps и Debats дори до радикалнитѣ листове, какъвто е Germinal. Но съ това не се задоволиха само клѣветницитѣ, тѣ прибѣгнаха до сръдства още по-смѣшни и диви. Поль Лафаргъ никога не бѣше наричанъ съ собственото си име, а го прѣкарваха Пабло, съ цѣль да го представятъ за испанецъ. Жюль Геда наричаха Жюль Базилиусъ, да наме-

знатъ съ това за миналото на баща му, който е билъ учителъ по классическитѣ езици въ една иезуитска гимназия.

Изборитѣ отъ 10²² Августъ и балотажа отъ 1 Септемврий дадоха слѣдующитѣ резултати: Републиканци умерени — опортюнисти, избрани: 309; радикали — 117, монархисти 58, „присъединени“ 35 и *социалисти* 55 (въ тѣзи резултати не влезватъ числото на депутатитѣ, избрани отъ колониятѣ).

Социалистическитѣ кандидати получиха вкупомъ около 500,000 гласа, отъ тѣзи гласове 300,000 *получиха кандидатитѣ на Parti Ouvrier*. Останалитѣ 200,000 се распреблятъ между кандидатитѣ: бланкисти, поссибилисти (аллеманисти и бруссисти), независими (малонисти), ревизионисти социалисти и републиканци социалисти (*union republicaine socialiste*). Силитѣ на всичкитѣ тѣзи групи, исключая Parti Ouvrier, се съсредоточаваха въ Парижъ гдѣто тѣ вкупомъ прокараха 27 социалистически кандидата върху 45, които избира Парижъ съ околноститѣ си. Мѣжду тѣзи 27 кандидата трѣба да отбѣлжимъ Шовепа, избранъ съ 3183 гласа въ 5-ия, окръгъ на Сенъ-Денисъ, който принадлежи къмъ P. Ouvrier и по настоящемъ е членъ на Националнии Съвѣтъ на партията. Отъ Републиканския социалистически съюзъ въ Парижъ сж избрани: Александръ Милеранъ съ 6,446 гласа, Ховелакъ съ 3,041, Шассенъ съ 2,952, Марсель Семба съ 2,631 и др. Къмъ Бланкиститѣ — Едуардъ Вайанъ съ 7353 гласа, Шовиеръ съ 3,705, Вамперъ съ 6,606 и четвъртия депутатъ бланкистъ Боденъ съ 8,562 гласа (избранъ въ Шеръ). Между избранницитѣ на поссибилиститѣ: Груссие — 5,816 гласа, Фабро — 4,379 гласа, Бежемотъ — 4,114 и др.; къмъ независимитѣ се отнася Густавъ Руане — 7,089 гласа. Къмъ ревизиониститѣ социалисти — бившето лѣво крило на Булапжизма — Полинъ Мери съ 6,035 гласа.

Parti Ouvrier прокара въ провинцията 15 кандидата мѣжду които: Гедъ избранъ съ 6,887 гласа (Рубе), Жоресъ — съ 5,805 гласа (Таренския департаментъ), Тиврие — съ 8044 гласа (Монтпелие), Антидъ Боне — съ 7,075 гласа (Марсилия), Слаисъ — съ 11,837 гласа (Монтпелие), Шарпантне — съ 5,049 гласа (Ривъ де Жиръ), Журдъ — съ 6,854 гласа (Бордо), Армонъ Во — съ 7,392 (Дижонъ) и пр. Въ

много избирателни окръзи на нейнитѣ кандидати недостигаха малко число гласове да минатъ; така, въ Каркассонъ опортюниста Марти получи 8,815, а социалиста Жеронъ 8,029, както вижда читателя, една разлика отъ 800 гласа; въ Нарбона опортюниста Ризо получи 4209, а Ферулъ 4,092, въ II окръгъ въ Бордо опортюниста Лаба получи 5,378, а социалиста Книше — 5,215 и др.

Parti Ouvrier изгуби депутатскитѣ мѣста въ Нарбона п първия окръгъ на Лилль, които бѣха представени отъ Феруля и Лафарга. Поражението на първия е побѣда, стига да се вгледаме само по-близо въ цифритѣ. Въ 1889 г. Ферулъ получи при първото гласоподаване 3,014 гласа, а сега той получи 4,092, значи 1,078 гласъ повече. Ако и при такъвъ социалистически прогресъ неговата кандидатура не мина, то за това има да се благодари на правителственитѣ злоупотрѣбления. Оказа се при провѣрката на мандатитѣ въ настоящата каммара, че въ едно село около 80 селени сж вотирали за Феруля, когато при четението на бюлетинитѣ за Феруля излизатъ само 13 гласа. Сжщото е и съ други села. Избирателитѣ испратили протести до каммарата на депутатитѣ, но тя, въпрѣки силната рѣчь на радикала Камилъ Пележана — когото никой не може да обвини въ пристрастие къмъ социалиститѣ — „че тамъ се е случило повече отъ очевидно злоупотрѣбление съ всеобщото избирателно право“, потвърди избора на Ризо — конкурента на Феруля.

По министерско распореждане първия избирателенъ окръгъ въ Лилль, когото представляваше Лафаргъ, биде раздѣленъ на двѣ части, къмъ които отдѣлно присъединиха други избирателни центрове и ги допълниха. Гласовѣтъ, съ които Лафаргъ располагаше, бидоха раздѣлени и пропадането на неговата кандидатура бѣше много естествено. При все това, той получи 6,256 гласа срѣщу 8,259 на негова конкурентъ Лане.

Много отъ кандидатитѣ на партията получиха сериозно число гласове, които при идущитѣ избори ще ги турятъ на първо мѣсто. Така, въ второто Нарбонско избират. окръжие Алди получи 4,673 гласа, въ второто избират. окръжие на Вилъ-Франшѣ Дюкъ Керси получи 5,681 гласа; Бенезешъ въ Монпелие (трето окръжие) получи 3,214 гласа; Суше въ пър-

второ окръжие на Роанъ 2,524;—Боше въ второто окръжие на сѣщия градъ получи 3,052 гласа; Лашизъ въ първото окръжие на Вилле-Франше—6,111 гласа; Марлио въ второто окръжие на Камбре получи 8,698 гласа, Русселъ въ първото окръжие на Авезнъ 4,643 гласа и т. н.

Parti Ouvrier, която въ 1892 г. на градскитѣ избори получи 160,000 гласа. сега получава 300,000, значи една чиста печала отъ 140,000 за единъ срокъ отъ година и няколко мѣсеца. Но въобще, нейния успѣхъ е още почувствителенъ, ако сравнимъ числото на гласоветѣ, които нейнитѣ кандидати получиха презъ законодателнитѣ избори въ 1885 г. и числото, което получава днесъ. Ще се задоволиме само съ сравнението на два департамента. Въ 1885 г. въ департамента Жирондъ (Бордо) най-благоприятствувания кандидатъ на партията — Жулдъ получавахе само 805 гласа 1), а днесъ сѣщия департаментъ дава на социалистическитѣ кандидати изобщо 14,662 гласа. Въ 1885 г. най-благоприятствувания кандидатъ въ Сѣверния департаментъ Каретъ, получавахе само 2,200 гласа 2), а днесъ Сѣверния департаментъ даде изобщо на социалистическитѣ кандидати 40,000 гласа. Слѣдъ това ний имаме право да извикаме: какъвъ нечуванъ успѣхъ!

Общия урокъ отъ изборитѣ е слѣдующия: монархиститѣ губятъ. Отъ 202 въ 1885 г. тѣхни представители, въ 1889 паднаха на 164, сега паднаха на 58 или, ако притуримъ къмъ тѣхъ и „присъединенитѣ“ — на 93. Тѣхъ ги измѣстятъ опортюниститѣ републиканци. Радикалитѣ задържатъ положението си, което имаха въ 89 г. (119 тогава, а 117 сега). Това съхранение на положението произлаза отъ факта, че печалата имъ се уравнивается съ загубата. Тѣ печелятъ, като измѣстятъ опортюнисти, губятъ — измѣстени отъ социалиститѣ. Опортюниститѣ Ивъ Гио, Поль Лероа, Болио и др. останаха на улицата, побѣдени отъ радикалитѣ Рене Габле, Вине д'Октонъ и др. Радикалитѣ Флоке, Можанъ, Пишонъ, Клемансо останаха на улицата, измѣстени отъ социалиститѣ Фабро, Друсие, Мишлена, Жудрана и др.

1) и 2) Въ 1885 г. въ Франция сѣществуваше тъй нарѣчения *Scrutin de liste*, т. е. съставляше се листъ за кандидатитѣ, които се представятъ въ департамента и *цѣлия* департаментъ вътираше за този листъ. Така, наприимѣръ, сега Парижъ е раздѣленъ на 45 избирателни окръга и всѣки окръгъ избира само по единъ депутатъ, а тогава Парижъ съставляваше единъ окръгъ (Сенския избирателенъ окръгъ) и всѣки гражданинъ избираше 45 депутати.

Този е естествения път по който върви побѣдоносната социалистическа идея въ Франция.

Берлинъ. 1893 г. Декемврий.

Е. Р.

ИЗЪ НАШАТА ЖУРНАЛИСТИКА.

Журналисти преспивачи. — Леснотията и приятността да бѣде човѣкъ преспивачъ. — Необходимитѣ условия за да бѣде човѣкъ преспивачъ. — Нашитѣ преспивачи и социализмътъ. — Идеалътъ на нашитѣ преспивачи. — Неговата несъстоятелностъ предъ идеала на социалиститѣ. — Безпомощнитѣ възвания на нашитѣ преспивачи къмъ нашата социалистическа младежъ. — Нашата преса и законътъ за печата. — Необходимостта отъ свободата на печата. — „Щраканieto на идеитѣ“ и нашиятъ законъ за печата. — Той убива идеитѣ. — Какъвъ законъ за печата намъ ни е потребенъ.

Нѣма по-лесно и по-приятно нѣщо отъ това да бѣде човѣкъ преспивачъ, бѣше казалъ рускиятъ писателъ Д. П. Писаревъ въ една своя полемическа статия. Лесно е затуй, защото не се изискватъ богъ знае какви усилія за да преспивашъ и безъ туй заспалнитѣ умове, да вдървявашъ и безъ туй вдървенитѣ мозаки, да заглушавашъ и безъ туй заглушенитѣ съвѣсти; достатъчно е само да притежавашъ въ по-голямъ доза тѣпоумието и безхарактерността и твоята работа е свършена. А полезно е затуй, защото мнозинството е готово всѣкога да ти благодари за тия ти благодати, съ които го надарявашъ, да те слави и прославя за услугитѣ, които му ти поднасяшъ, да те окичва съ лаври и вѣнци за приятната дрѣмка която му ти докарвашъ. Но най-големата приятностъ, която испытва единъ преспивачъ, се състои въ това, че отъ постоянното мупѣснопѣние да преспива хората, той преспива най-послѣ и самъ себе си и подобно на нѣкой азиатецъ, който е упоенъ отъ афионъ, почва да сънува златни сънища.

Преспивачи има въ всѣко едно общество, но най-много тѣ вирѣятъ тамъ, гдѣто умствениятъ мързелъ е добилъ право на гражданственостъ. И това явление е твърдѣ естествено;

защото както пощата помага на дървеницитѣ и мжглата на вълцитѣ да извършватъ своитѣ операции, така и невежеството помага на преспивачитѣ.

Благодарение на патриотическия режимъ на нашитѣ народно-либерали тая пасмина хора се наплоди доста и изъ нашата страна. Наистина, ние имаме и по-напредъ преспивачи, но тѣ бѣха малко отъ по другъ калѣпъ, бѣха тѣй да ги наречемъ „недорасли“. Тѣ не се хваляха съ своитѣ подвизи, отбѣгваха отъ погледитѣ на хората, кривяха се изъ дупкитѣ, — въобще тѣ бѣха „нищии духомъ“. А сегашнитѣ? Сегашнитѣ сж първокачествени патриоти, спасители на отечеството, носители на българскитѣ национални идеали, и като такива, тѣ сж горди, надменни, не се събиратъ съ всѣкого, — въобще тѣ сж хора превилигировани. Наистина, по нѣкога тѣ се събиратъ и съ проститѣ смъртни, че дори и съ социалиститѣ, но това тѣ правятъ не отъ грубъ интересъ, а за развлѣчение. Такива сж, нажсо, вашитѣ преспивачи.

Да заговоримъ за тѣхъ ни даде поводъ помѣстената въ 29-ий брой на пловдивското „Врѣме“ статия, подъ назвaние „нашитѣ студенти-социалисти“, подписана отъ нѣкой си С. Тоя апостолъ на мрака, слѣдъ като излага на дълго и широко своитѣ теории по социализма, теории въ които има повечето глупости отколкото логика, и слѣдъ като втикава въ главитѣ на българскитѣ социалисти, или както той ги нарича „представители на новото Евангелие“, цѣлъ смѣтъ отъ дивни понятия за социализма, съ едно нахалство, свойственно на всѣки преспивачъ, се обръща къмъ българскитѣ студенти-социалисти и ги приканва на покаяние. „Студенти Българи“, — се провиква отъ брѣговетѣ на мжтната Марица — тоя кръстителъ на нашата младежъ, — покайте се! „Вие сте се обърнали къмъ социализма, като мислите, че слѣдвате единъ идеалъ. Днесъ той е немислимъ; ако се осмѣстви пѣкъ, то е погибель. Вие, млади сили, сте потрѣбни на отечеството и вие можете да бъдете полезни... Надъ васъ глѣжи тѣжко наслѣдство — петвѣковно робство, чужда кръвъ за освобождението ви. Исхвърлете всичко, що ви свързва съ миналото; направете България цвѣтуща, ще заслужите свободата; направете нѣщо повече — помогнете на братията си ще откупите пролѣтната кръвъ... Туй е вашиятъ идеалъ, него трѣбва да слѣдвате, а не социализма“. Съ такъвъ единъ

въззивъ, не преди много, бѣше се обърналъ и французскиятъ министръ на народното просвѣщение г. Буржуа, къмъ французскитѣ младежи. „Имайте единъ идеалъ“, бѣше имъ казалъ и той, въ Парижката Сорбона, когато раздавалъ наградитѣ на свършившитѣ ученици. „Да има човѣкъ единъ идеалъ значи, каквото и да прави човѣкъ, да стори по-горѣ отъ това, което прави,... значи, да си изработи убѣждения и да се стрѣми да дѣлава такъво състояние на обществото, гдѣто ще царува правдата и мирътъ... Идеалъ, това не е само посрѣдъ задушливата атмосфера на човѣшкия егоизмъ едно дихание на чистъ и прохладенъ въздухъ, който ободрява и съживява, това не е само отгоръ тъмнинитѣ и съмненията на всѣкидневното съществуване една свѣтлина, която ръководи и спасява, това е нѣщо повече, което азъ бихъ казалъ съ една дума: да има човѣкъ идеалъ, значи, да има за какво да живѣе“.

„Имайте единъ идеалъ“, казва нашиятъ преспивачъ на българскитѣ младежи, „имайте единъ идеалъ“, казва и французскиятъ министръ на французскитѣ младежи. Има ли нѣкаква разлика между препорѣчванитѣ идеали отъ тия двама възпитатели на съвременната младежъ? Единъ кани французската младежъ да има единъ идеалъ, който води къмъ въстържествуването на истината и справедливостта, защото, както казва той, „каквото мнение и да има човѣкъ върху задачитѣ, вечно поставени предъ ограничениятъ човѣшки умъ, идеята за доброто съществува“...; а другиятъ казва: „сериозно могатъ да се спиратъ върху тоя въпросъ—върху въпросътъ за въстържествуването на истината и справедливостта—само дѣтцата, които незнаятъ нищо друго, освѣнъ ови миръ, който съществува въ книгитѣ“. Питаме пакъ, има ли разлика между единътъ и другиятъ идеалъ, между тоя, препорѣчанъ на французската младежъ отъ тѣхниятъ министръ на просвѣщението и тоя препорѣчанъ на българската младежъ отъ единъ нашъ журналистъ-преспивачъ?

Читателятъ, съвѣстниятъ читателятъ, у когото има още здравъ разумъ въ главата, безъ съмнение ще отговори, че има разлика и то разлика голѣма. Въ туй време, когато французскиятъ министръ на нар.-просвѣщение препорѣчва на французската младежъ да работи за сбѣжданieto на равенството, свободата и международната солидарность; за от-

махванието на неравенството между хората, на насилието, на произволитѣ, на робството, за международната солидарностъ, — въобще да работи за въстържествуванието на онии начала, които лѣжатъ въ основитѣ на социализма, нашиятъ преспивачъ кани българската младежъ да се оставела отъ социализма, който вдигатъ границитѣ, проповѣдвалъ интернационализъмъ, подкопавалъ народното чувство, деморализиралъ массата, убивалъ у нея идеята за отечество и пр. и пр., въобще, който носялъ гибелъ за нашиятъ народъ, а да се борятъ за въстържествуванието на нѣкакъвъ си идеалъ, който щѣлъ да направи България цвѣтуща и свободна, и съ осмъществението на който щѣла да се постигне „великата национална задача“, като: превземанieto на Цариградъ, завладяването на Черно и Бѣло Морета, гегемонията на Балканскиятъ полуостровъ и други „национални“ глупости. Въ туй време, „време на развратъ и сълзи“, когато всичкиятъ истински образованъ свѣтъ гледа на социализма като на спасителъ на човѣшкия родъ отъ днескашното негово пагубно положение, и когато хора, като Де Амичи, Аргуто графъ, Цезеръ Ломброзо и пр. и пр. дезертиратъ отъ редоветѣ на буржуазията, открито се присѣдиняватъ къмъ социализма и вастърдчаватъ младежъта да работи за неговото осмъществление, нашитѣ преспивачи канятъ младежъта да се покайла, да напустяла социализма, и да прегърняла тѣхниятъ идеалъ. А какъвъ е тоя тѣхенъ идеалъ, — ние го казахме погорѣ; той е идеалъ, който не се различава по нищо отъ нашитѣ ежедневни егоистични стрѣмления.

И наистина, какво възвишено, какво примамливо, какво доброобѣщающе ще намѣри единъ жаждущи и алчущи правди ради човѣкъ, въ идеала на нашитѣ преспивачи? — Нищо. Какви сж и мотивитѣ, които тѣ, въ желението си да преспятъ нашата социалистическа младежъ, и навеждатъ да се отречала тя отъ своя идеалъ? Това ли, че социализмътъ нѣмалъ почва у насъ, или това, че ние и безъ него сме добрѣ, че нашиятъ народъ и безъ него благува? — На първото имъ твърдение, т. е. че социализмътъ нѣмалъ почва у насъ, ние нѣма да имъ възразяваме, едно, защото мѣстото ни не позволява и друго, защото по него е писано толкова много и толкова пжти е оборвано, щото само мързеливиятъ умъ на единъ преспивачъ не е въ състояние да разбере това. А на

второто имъ твърдение ще отговоримъ, че ако живѣяхме въ по други времена, ако живѣяхме, напимѣрь, преди освобождението, когато идеалътъ на нашитѣ преспивачи не бѣше почналъ още да се осществява, тогава се можеше нѣкой да се полъже по него, се можеше нѣкой и да послуша тѣхнитѣ думи. Но днесъ, когато една частъ отъ тѣхнитѣ идеалъ е осществена, и слѣдователно всѣкой вижда богатата, който той донесе на народа ни; когато за осществлението на другитѣ останали негови части се употрѣбаватъ такива едни непорочни срѣдства, като: сопата, торбопѣсачието, интернирванията, екстернирванията, и пр. и пр. патриотически прелѣсти; когато нашиятъ народъ вслѣдствие тия и други причини, да се изразимъ съ думитѣ на нашиятъ социалистъ-Хр. Ботевъ, „е достигналъ нравственно до положението на скотовѣтъ, материално до положението та классическитѣ илоти, економически до просѣшката торба, а умствено до оная стѣпень, на историческата глупостъ, противъ която духътъ на новото време, пророцитѣ и апостолигѣ на социалния превратъ въ Европа и здравиятъ човѣшки разумъ се борятъ още отъ началото на първата французска революция“, — днесъ, когато всичко това е на лице, отъ тоя идеалъ на нашитѣ преспивачи, никой честенъ чвѣкъ не само нѣма да се възхити, не само пѣма да го прегърне и отиде да дѣйствува съ послѣдователитѣ му, а презрително ще плюне и ще каже: *„не сядимъ мы на советѣхъ злыхъ и нечестивыхъ и съ подлецами не пребудимъ, а примкнемъ къ свободнымъ и окружимъ олтарь боги нашего“*.

Така отговаря и нашата социалистическа младежъ на поканитѣ отправени ней отъ разнитѣ наши преспивачи, да се откажала отъ своя идеалъ-богъ социализма, така тя и постѣпва. Българската социалистическа младежъ не е тѣй развратна, не е тѣй подла и ниска, както си предполагатъ нашитѣ преспивачи, които, като потѣнали цѣли въ развратъ, мислятъ, че и всички хора сж като тѣхъ. Не, тя е нравственна, тя е честна, тя високо цѣни своитѣ убѣждения и не ги продава ни за никаква лична облага, защото тѣ не сж ѝ останали въ наслѣдство, а сж плодъ на нейния личенъ трудъ. Нея никакви възвания, никакви примамливи думи — още повече като тия на предметния нашъ преспивачъ — не могатъ и нѣма да я отклонятъ отъ стрѣмлението ѝ да види

осъществявалъ своя идеалъ, защото тя мисли и върши критически, защото тя критически се отнася къмъ всички явления въ живота, които все повече и повече я убѣждаватъ въ правотата и святостта на тоя нейнъ идеалъ. И той, на пукъ на всички преспивачи, биле тѣ наши или чужди, ще въстържествува.

*
* *
*

Атаката противъ драконовскитъ законъ за печата е почната изново отъ нашата преса. Казваме изново, защото не отъ завчера се е заговорило и записало за тоя законъ, а още отъ денътъ на неговото издаване. Още тогава се намѣриха независими публицисти, които посочиха на неговата реакционностъ, протестираха противъ неговото съществуване и поискаха неговото падание. Разбира се, че тѣ не бѣха послушани, закона за печата почна да взема своята данъ, но и протеститѣ не преставаха противъ него: кога по-слабо, кога по-силно, но тѣ всѣкога се изявяваха. Напоследѣкъ тия протести изеха единъ по-широкъ размѣръ. Почти всички наши опозиционни вѣстници и списания, че дори нѣкои и отъ правителственитѣ, като напр. бургазскитъ „Гласъ отъ Истокъ“ и пловдивското „Врѣме“, дойдоха съ цѣлъ купъ факти да посочатъ на деморализируещото влияние, което той указва върху развитието на нашето общество и съ цѣлъ редъ статии поискаха неговото измѣнение или дори и неговото съвършено премахване. И нѣма нищо чудно, нѣма нищо неестественно въ това нарастване на протестирующитѣ гласове. Шестъ и повече годишното практикуване на тоя законъ накара и най-големитѣ негови превърженици, у които само имаше колко годѣ съвѣсть, да се разочароватъ въ неговата полезностъ, да се распростятъ съ иллюзиитѣ съ които до вчера сж се хранили и да поискатъ неговото преглѣждане.

Едно отъ най-главнитѣ условия, за да може да се нарече единъ човѣкъ свободенъ, то е да има правото да се ползува съ свободата на словото, да има правото да искава устно или печатно това, което мисли и което чувствува. Не е свободенъ оня човѣкъ, на когото по единъ или по другъ начинъ сж отгѣли това право, та макаръ той да живѣялъ въ монархическа или республиканска конституционна държава. Възможността да удовлетворява той своитѣ по възвишени и

естественни потребности, една от която е и тази да изживява това, което той мисли и чувства, е главният факторъ, който обуславя неговите свободи и права.

Когато приспомятниятъ нашъ бивши министръ на правосъдието г. Стоиловъ внесе въ Народното Събрание законътъ за печата, въ декларацията си до народните представители той между другото каза, че едно от главните неговии желания, което той иска да осъществи чрез издаването на този законъ, е да се даде на българските граждани свободата да могат да обсъждат дѣйствиата на властите, защото той билъ увѣренъ, че само чрез „*шраканието на идеите излиза истината*“. Въ тия думи на г. Стоилова има такава доза от истина, щото ние, ако не знаехме неговите принципи и възгледи, ако не знаехме причините, които го заставяват да се залови за създаването на такъв единъ законъ, ако не знаехме, че той фарисействува, бихме го счели за пай-голѣмъ свободолобецъ. И наистина, може ли нѣкой да се не съгласи, че истината излиза на яве само тогава, когато всѣкой членъ на едно общество може свободно да изказва онова, което мисли и чувства? Може ли нѣкой да се не съгласи, че истината излиза на яве само тогава, когато всѣкой гражданинъ на една държава може безпрепятствено да изважда на яве, било устно, било печатно, добрите или лошите дѣйствиа на своите съграждани и да критикува тия техни дѣйствиа? Може ли, най-послѣ, нѣкой да се не съгласи, че истината се разгласява, слѣдователно принася и повече полза, само тогава, когато тя може да се развива и разпространява свободно, безъ никакви ограничения? Всѣкой, който е запознатъ горѣ долу съ историята на човѣшкото развитие, той напълно ще се съгласи съ насъ, че г. Стоиловъ съ тия си думи е изказалъ такава една проста истина, която не се нуждае отъ никакви доказателства. Критиката, или както я нарича г. Стоиловъ „шраканието на идеите“, е единственната сила, която е въ състояние да отдѣли полезното отъ вредното, здравето отъ болното, бѣлото отъ черното; критиката е единственната сила, която може да извади на яве, да избави отъ поругание, да възкреси потъпканата истина и да я възведе на нейния божески престолъ; критиката, най-послѣ, е единственната сила, която, като възпитава хората въ духа на истината и справедливостта, убива

тѣхнитѣ егоизмъ, развива у тѣхъ състраданieto къмъ страждущия ближень, укрѣпва тѣхнитѣ убѣждения и пр. и пр. Тамъ гдѣто нѣма свобода на съвѣстѣта, на словото, нѣма и критика, нѣма и прогрессивно развитие на човѣшката мисль; а гдѣто нѣма послѣдното, не може да тържествува и чистата, святата истина.

Но творението на г. Стоилова даде ли тоя свободенъ полѣтъ на нашата мисль? Остави ли то свободни идеи да се шракать? Позволи ли на истината да излѣзе на лѣве? — То се знае колко удовлетвори всички тия требования. Ние сме съвременници и знаемъ добръ всичко това. Предъ нашитѣ очи се извършватъ такива вандалски работи, каквито не се извършватъ нито въ дивата Патагония, а свободолюбивото творение на г. Стоилова, подъ страхъ на наказание, ни забранива да имъ дадеме гласность. Редакциитѣ на всички вѣстници сж препълнени съ купове оплаквания, въ които се рисуватъ кражбитѣ на разни високо и ниско поставени личности, разбойничествата на разни голѣми и малки общественни и държавни служители, золумлущитѣ на разни едри и дребни пародни изѣдници, а тѣ, редакциитѣ, само и само да не вкусятъ сладостта отъ шраканieto на г. Стоиловитѣ идеи, сж принудени или богобоязливо да мълчатъ, или да се задоволяватъ съ нѣкои завъртливи и двусмисленни заблѣжки, като оная въ в. „Черно Море“, въ която се расправане какъ *единъ* началникъ на *една* телеграфопощенска станция обезчестилъ въ канцеларията си една жена, когато била отишла да получи испратенитѣ отъ мъжа ѝ пари. Такива сж изобщо благодатитѣ, които донесе на българското общество законѣтъ на г. Стоилова. Той не само че не остави свободно шраканieto на идеи, не само че не остави възможно проявяването на истината, а напротивъ укова въ букви идеи, распѣ на кръстъ истината и съ това доведе тържеството на мрака. Той не утвърди правата на гражданитѣ да могатъ безбоязнено да контролиратъ дѣйствиата на управницитѣ си, а напротивъ уби тия права. Той не обузда разюзденитѣ наши писачи — псувачи, които съ своитѣ псувни деморализиратъ обществото, а напротивъ, даде имъ възможность още повече да се специализиратъ въ това си залятие. На кжсо казано, той не удовлетвори ни една общественна прогрессивна нужда, а се яви добро оръжие въ ржцѣтъ на днешнитѣ наши реакционери.

Искате ли доказателства за това? Огледайте се около себе си и ще ги видите. Ще видите, че нѣма почти ни единъ отъ редакторитѣ на опозиционнитѣ вѣстници, който да не е влачанъ по сѣдилищата или за гдѣто е изказалъ своитѣ възгледи по извѣстни дѣла на сегашнитѣ наши управници, или за гдѣто е допустналъ публикуването на нѣкоя дописка, въ която се изваждатъ на яве безаконията на нѣкои чиновници. А ако искате да знаете до колко зак. за печата запазва отъ поругание и честъта на българскитѣ граждани, прочетете който и да било брой отъ официоза „Свобода“, особено ония, въ които се говори за г. Д. Начевича, и вие ще видите. Ще видите, че творението на г. Стоилова не е въ състояние да запази отъ сквернословие ни личната, ни семейната честъ дори и на неговия най-близкъ приятел и другаръ.

А не отъ такъва законъ за печата имаме нужда ние, не и такъвъ би създакъ единъ министъръ, който дѣйствително е убѣденъ въ ползотворността отъ шраканieto на идеитѣ. Единъ истински свободолобецъ, билъ той министъръ или народенъ представителъ, който желае благо на обществото, който мисли въстържествуването на истината, който иска повдиганieto печатното слово на подобающата му височина, нѣма никой пътъ да се съгласи да се помѣсти въ нашитѣ закони такъва мракобѣсенъ членъ, какъвто е 33-ий отъ закона за печата, по който, за да докажешъ престѣпленията на нѣкой си чиновникъ, се иска да представишъ присѣда, влѣзла въ законна сила отъ която да се вижда, че дѣйствително той, чиновникътъ, е билъ осѣжданъ и други пътъ за такова престѣпление, какъвто му приписвашъ. Напротивъ такъвъ свободолобецъ ще се погриже за създаването на такива закони, които не само не ограничаватъ свободата на словото и печата, не само не отсичатъ крилата на мисълта и съ това подриватъ пътя на истината и справедливостъта, а които даватъ най-широкъ просторъ за изказването на всѣка една мисль — въобще закони, които подпомагатъ на прогресивното общественно развитие. Отъ такива закони имаме нужда ние, такива закони намъ ни трѣбватъ, такива закони искаме и ние.

Днескашниятъ законъ за печата е мракобѣсенъ, а жато такъвъ той трѣбва да падне.

Дружелюбовъ.

ВЖТРЪШЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Погребението на законътъ за индустрията. — Началото на днешната „епоха“. — Движението между народнитѣ представители. — Отражението въ печата. — Любезноститѣ къмъ държавата. — Държавата като кърмачка, потребителъ, властъ и распредѣлителка на богатствата. — Последната поглъща и опредѣля другитѣ двѣ. — Капитализмътъ и неговътъ смъртенъ врагъ — Социализмътъ.

Миналий пѣтъ ний се обѣщахме да се повърнемъ къмъ отварянието на образцови чифлици и работилници, а сѣщо да разгледаме и въпросътъ за работническото законодателство въ свръзка съ общото прошение на българскитѣ работници. И двата тѣзи въпроси ний ще оставимъ за другъ пѣтъ. Последний може да състави предмѣтъ на особенна статия, а законопроектъ на г. г. Йовевъ и Поповъ за сега не съществува. Той исчезна отъ повърхността на политическия хоризонтъ и отиде да се оплаква на блаженнопочившия миналата година законопроектъ за Земледѣческа Банка, като остави нарапелитѣ честолюбия на авторитѣ си съ съмнителното утѣшение, че и новия министръ на земледѣлието и търговията сподѣлятъ тѣхнитѣ твърдѣ зрѣли понятия по економическата политика на България. Да оставимъ на мъртвитѣ да си погребватъ мъртвецитѣ и да видимъ какво ни говори живий животъ. Този пѣтъ ний нещемъ да разгледваме разнообразнитѣ явления на дѣйствителността по отдѣлно, а ще помолимъ благосклонно читателя да обърне вниманието си върху смисъла на тѣзи явления, за да разберемъ тѣхната общностъ.

Още при депутатскитѣ избори въ 1890 г. стана явно по какъвъ пѣтъ мислеше да върви правителството, което бѣ отнело всички почти права на народътъ. Вмѣсто извѣстни „патриоти“ и „спасители“, тогава взеха да се предпочитатъ покрай единъ заможничѣкъ „патриотъ“ и нѣколко не патриоти, но хора, „които си гледатъ работата“, хо-

ра спекуланти, за които личний интересъ стои по-горѣ отъ всички други интереси. Така нахлуха въ камарата фабриканти, предприемачи — капиталисти, едри землевладѣлци, съ една рѣчь, всичко по-богато, по-жадно за пари, по-печувствително къмъ честъ и свобода. Това бѣ естественъ отборъ на елементи, необходими за да съставятъ едно цѣло съ държавнитѣ спасители, необходими за да приематъ безпрекословно правителственитѣ предложения, за да се турятъ основитѣ на бѣджитѣ нови ери. И въ държавата, и въ окръжieto, и въ общината тѣзи избранници се распореждаха безпрепятствено, грабиха, събличаха, експлоатираха немилостиво подъ закрилата на скъпо и прескѣпо плащаната войска, полиция, цензура. Това бѣ, както казахме въ по-миналата кн. на „Депъ“, кулминационната, най-горнята, точка на първоначалното натрупване на капиталитѣ въ България.

Всички сме свидѣтели на извършеното отъ 6—7 год. насамъ и както Авраамъ роди Исаака, а Исаакъ Йакова, така и това извършено роди събарянieto на населението и отнеманието правдинитѣ му. Съвсѣмъ не е за чудение, ако днешното представителство си туря за задача нѣщо по-друго отъ благото на народа. Но да видимъ какво става днесъ въ нашия животъ и да се помъчимъ да разберемъ неговото значение.

Подиръ откриванieto на Народното Събрание раздвижиха се и представители, и капиталисти-предприемачи, и търговци, и журналисти. Г. г. Йовевъ и Поповъ приготвяхъ цѣлъ проектъ за повдиганieto на индустрията и земледѣлieto; Лазаръ Дуковъ, Провадийскій представителъ, внесе предложение за намаление десятъчния налогъ; същата коммисия, която тѣй недилкатно се отнесе къмъ законопроекта на г. Йовева, отпуща 150,000 лева грѣшния паря за „насърдчение частната инициатива на културното земледѣлие и индустрията“; Габровскитѣ фабриканти и представители г. г. Карагѣзовъ и Манафовъ внесатъ законопроектъ за допущание въ княжеството безъ мито сурови материали, необходими за индустрията. Открива се желѣзницата София—Перникъ, дава се на търгъ постройката на линията София—Романъ и остава върху извѣстния въ превратаджийското време Из. Хаджиеновъ въ тайно съдружие съ нѣкои спасители, дава се на търгъ.

Б.Д. Богданов
В-м

ДЕНЬ

МѢСЕЧНО СЪИСКАНИЕ

НА

ВЪЛГАР. СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СЪЮЗЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЈАТА НА

Я. Сакъзовъ, С. Мутафовъ и Е. Дабевъ.

ГОДИНА ТРЕТА

СЪРЪЖЪ НА РОДЪ А БИБЛИОТЕКА
„В. КОЛАРОВЪ“ - СЪРЪЖЪ
КНИЖКА III.

1893.

СОФИЯ

Печатница „Напрѣдътъ“.

1894.

ден. 3/8 3/8 7/8 10/11
3/8
4, 5, 7, 8/11
10 11/10